

U. Fanning printing

Night people

W.H. Lee 1912

891.99
R-17

Հայ
~~Պ. Մ. 1881~~

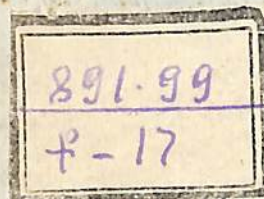

ՔԱՄԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ Ս.

ՈՍԿԵԹԵԻՒԿ

ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

ԳԻՆԸ 30 ԿՈՊ.

ԹԻՖԼԻՍ

Հիմնադրամը հավանաբար «Էպոխա», Մոսկվայի պեժ. №

1912

891.99

Բ-17

APM.

2-3850a

2-3850a

-6 NOV 2011

ՔԱՐԱՆԵՆՑ Ս.

Ո Ս Կ Ե Թ Ե Ի Ի Կ

ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

ՊԽԲ. № 22373

ԹԻՖԼԻՍ

Էլիմարյանի տպարան «Էդիտա» Մուգեյիկի պեր. № 8
1912

Կոչ ենք անում մանկական գրականութիւն
սիրող ու խրախուսող անհատներին, հրատ. ըն-
կերութիւններին, որ հնար տան նոր տպագրու-
թեան համար վայելուչ պատկերազարդելու ար-
դէն սպառուած մեր «Հէքեաթներ» և «Նրկու աղ-
բերացեղ» մանկական գրքերը:

Քամ. Ս.

Ա Ջ Դ

Գրական լեզուի վերածած ներկայ «ՈՍԿԵ-
ԹԵԻԻԿԸ» և միւս հեքիաթները հանել ենք մեր
«ՇՈՒՆԱԻՏՐՅՈՅ ԲԱՐԲԱՌ» ձեռագիր աշխա-
տութիւնից, որի նիւթերը—բանաւոր գրակ-
նութեան զանազան ճիւղերի վերաբերեալ փըշ-
րանքներ—ժողովել ենք մեր ծննդավայր Շու-
լաւէրի ծերերի ու պառաւների շրջանում, ու-
սուցչական պաշտօնավարութեան միջոցին:

ՀԵՂԻՆԱԿ

13 հոկ. 1912.

40618-62

Ո Ս Կ Ե Թ Ե Ի Ի Կ

Վար, չը կար, մի ծեր թագաւոր կար և ունէր
մի նետաձիգ, սրտոտ տղայ: Որքան հայրը խիստ էր ու-
ղաժան, այնքան որդին բարի էր ու մեծահոգի: Տղէն
սրտով աւելի մօրն էր քաշել:

Ծեր թագաւորի մեռնելու ժամը երբ հասաւ,
կանչեց իրա մօտ նազիրին, վազիրին և ասեց. «տղէս
թէն մարմնով զօրեղ է, բայց թագաւորութիւն կա-
ռավարելու մէջ անփորձ է, պարտական լինէք իմ հո-
գուն, թէ նրան անօգնական թողնէք: Գանձերիս բա-
նալիքն անա, մահիցս ետ բաց արէք սենեակները և
որդուս յանձնեցէք բոլոր ոսկեղէնն ու հարստութիւ-
նը, բայց մի դռան ամենսին ձեռ չը տաք, թէ չէ
աշխարհիս գլխին մեծ փորձանք կը գայ»:

Թագաւորն այս պատուէրը տալուց ետ մի քանի
ժամ ապրեց, մեռաւ ու թաղուեց ինչպէս մի առելի
մարդ: Նազիրն ու վազիրը ուզում էին իրանք խնա-
մակալութիւն անել և առ ժամանակ աշխարհը կառա-
վարել, թագաւորազն այդ չըթողեց, իսկոյն պահան-
ջեց, որ իրա հօր ունեցածն իրան պահ տան: Նազիր-
վազիրը բաց արին բոլոր փակ դռները և գանձերը
յանձնեցին, բայց մի սենեակ փակ թողին ու անցան:
Աչքաբաց թագաւորազն այդ նկատեց. «Ի՞նչ կայ այս-
տեղ, որ փակ թողիք, բաց արէք, տեսնեմ»: Նազիրը
լուռ մնաց, վազիրը նոյնպէս: Թագաւորազն ասեց.

«պալատի տէրը ես եմ, ինչո՞ւ իմ տանը ինձնից ծածուկ բան մնայ»։—Մենք ի՞նչ անենք, ասին նրանք, հանգուցեալ հօրդ պատուէրն այդպէս է, երգուել ենք նրան, չենք կարող մեր երգումը կոտրել։ դրանից աշխարհի գլխին մեծ վնաս կը գայ»։—Այժմ թագաւորն ու երկրի տէրը ես եմ, ոչ թէ իմ հայրը, հրամայում եմ, որ բաց անէք»։ Թագուհին որդու կողմնէր։—«Գալիք փորձանքի համար դու ես պատասխանատուն, թագուհի, ասին նազիրն ու վազիրը և արգելում զուր բաց արին։ Թագաւորազը ժողովրդի մէջ յայտնի էր Գթոս անունով, երբ ներս մտաւ ու ծանր կապանքների տակ տեսաւ մի խոշոր ծեր, ճերմակ միջուկը մինչև գոտիկ փռուած, գուլթը շարժուեց։ «Ո՞վ ես, ծերունի, ո՞վ է կապկապել քեզ, հարցրեց թագաւորազը»։—«Ես թագաւորն եմ այն աշխարհի, որտեղ աղջկայի՞՞ն է գտնուում և վաղուց բանդարկուած եմ այստեղ հօրդ ձեռով»։ Գթոսն ուզեց մօտենալ կալանաւորին, նազիր ու վազիրը առաջն ընկան, որ չըթողեն. երիտասարդ թագաւորը բարկացաւ. «հօրս կամքն է եղել սրան կալանաւորել, իմ կամքն է այժմ արձակել, դուք ձեզ համար կացէք»։ Ծեր թագաւորին կապանքներից ազատելով տարաւ պալատ, մաքրեց, հագցրեց ու պատիւներով ճանապարհ դրեց։ Նազիր վազիրը շատ վիրաւորուեցին, որ նոր թագաւորն առանց իրանց խորհրդի բան է բռնում, հետն ընկան ու սկսան ժողովրդի մէջ լուրեր տարածել, որ նա հօր գանձերը անհաշիւ վատնում է սրան նրան բաշխելով, գործերը թողած մի գլուխ որսորդութեամբ է պարապում։ Պալատականները, որոնց թագուհին երես չէր տալիս, նրանք էլ որոգայթ

շարելով ժողովրդի մի մասին իրանց կողմ քաշեցին։ Վերջապէս մի օր դժգոհները թափուեցին պալատ ու ասին. «թագաւոր, իմաստուն նազիրին, վազիրին թողած քո մօր խորհրդով ես վեր կենում, նստում, հաքեան թագաւորն եթէ քո թուլութիւնն իմանայ, կը գայ մեր երկրին կըտիրի։ Դու մեր ուզածը չես, թող հօրդ գահը, հեռացիր»։ Այդ չար, նախանձ մարդիկ այնքան լարեցին ժողովրդին, որ երիտասարդ թագաւորին ու թագուհին մօրը պալատից դառ դարձակ հեռացրին։

Մայր ու որդի թողին քաղաքը ու գնացին օտար հողում ապրուստ անելու։ Մի գիւղի ափի կանգ առան։ Գթոսն այսպէս էր յուսադրում մօրը. «գու անհոգ կաց, մեզնից փախած փառքը Աստծով մի օր ինքն իրան կըվերադառնայ։ Ոչ ես և ոչ դու ժողովրդի համար մագաչափ վատ բան չենք արել։ Նազիրի, վազիրի զրդմամբ մեր դէմ դժգոհողներն էին մի քանի կեղեքիչ անձինք, որոնց դուր չէր գալիս, թէ ինչո՞ւ աղքատների հարկը բաշխում եմ, ինչո՞ւ գանձարանը ժողովրդի արիւնով լցնելու փոխարէն՝ եղած գանձերից բաժին եմ հանում աշխարհի խեղճ ու տնանկներին։ Վերջը ժողովուրդն ինքը կըփոշմանի, որ չըպահեց ինձ գահի վրայ։ Ես ոչ կարող էի հօրս պէս դաժանութիւն անել և ոչ բնաւորութիւնս փոխել։ Սպասիր, ես ցոյց կըտամ ամենին, թէ ի՞նչ կայ իմ մէջ թագնուած։ Մենք երկուսով ենք, դժուար չէ ապրելը, ես այնքան որս կանեմ, որ եօթ հոգի կըկշտանան»։

Ամենայն առաւօտ Գթոսը նետ ու անեղն առած գաշտն էր գնում ու իրիկունը շալակը որսերով լիք վերադառնում։ Լիառատ ապրում էին. նրանց հագուստը այնքան հասարակ էր, որ ոչ մի գիւղացի կար-

ծիր չէր անում, թէ նրանք թագաւորական տանից են։
Մի օր Գթոտի բաղդը ձախուեց ու ինչքան ման
եկաւ, որս չըգտաւ։ Սար ու ձոր ափնքան ոտի տակ
տուեց, որ մուկն ընկաւ. շատ հեռու գնալը չէր նը-
կատել, խիստ զայրացած էր անաշողութեան վրայ.
գարգակ շալակով չէր ուզում մօրն երևալ։ Տխուր
տրտում պարկեց վարած ցելի վրայ, որ յոգնած ոտնե-
րին հանգիստ տայ։ Քնել էր առանց իմանալու թէ Աղջ-
կալճի տէր թագաւորի հողումն է։ Նրա որսորդները
տեսնելով, գնացին յայտնեցին. «Թագաւորը ողջ լինի,
այս ու այս նշանի մի օտար երիտասարդ պարկած է
մեր հանգում»։ Թագաւորն իսկոյն յիշեց իրան ազա-
տող թագաւորազի նշանները, հրաման արեց սպա-
սաւորներին, որ գնան ցելում քնած երիտասարդին
վերցնեն թևերի վրայ ու այնպէս զգոյշ բերեն, որ
չըզարթի։ Հրամանը ճշտութեամբ կատարեցին։ Առա-
ւօտը վաղ վաղ Գթոտը գարթեց ու մնաց խիստ զար-
մացած, որ ցելի փոխարէն իրան գտաւ փափուկ ան-
կողնում։ Շքեղ դահլիճին աչք ածելով առաջ կարծեց
թէ երազի մէջ է, երբ համոզուեց, որ տեսածը իրա-
կանութիւն է, տեղից վեր թռաւ, որ դուրս փախչելով
գերութիւնից ազատուի։ Յանկարծ առաջն եկաւ ծա-
նօթ պատկերով մի ծեր և քաղցրադէմ խօսեց. «բա-
րի, հազար բարի լինի քո գալուստը, վեհանձն երի-
տասարդ, վերջապէս միտդ ես բերել իմ աշխարհը»։
Գթոտն ուրախացաւ, երբ տեսաւ, որ բարեկամ թա-
գաւորի շատումն է, մանրամաս պատմեց իրազը-
լին եկած գթբաղտութիւնը։— «Իմ պատճառով է
սկսուել նրանց հակառակութիւնը քո դէմ. բեզ պա-
լատից դուրս են արել, ինչ փոյթ, ահա իմ պալատը

բեզ բնակարան։ Սիրտդ մի կոտրիլ, առաջուայ պէս
բաջ կաց»։

Պալատականները երբ իմացան հիւրի ով լինելը,
թագաւորապայել պատիւներ տուին։ Բայց Գթոտի
ունքամէջը չէր բացւում, միշտ մտածմունքի մէջ էր,
կերած խմածը կարծես սրտում շարուելիս։ Ուզում
էր շուտ մօր մօտ գնալ, չէին թողնում։ Վիշաբ մո-
ռանալու համար դուրս եկաւ մենակ, որսորդութեան
գնաց Աղջկալճի կողմերը։ Նրան պատմել էին, որ
նրա մէջ մի ծաղկազարդ կղզի կայ, հեռաւոր աշ-
խարհներից թևաւոր աղջիկներ են գալիս կղզու վրայ
զբօսնելու, յետոյ լաւ եղանակին լողանում են լճում։
Իմացել էր, որ այդ աղջիկները հասարակ արարած-
ներ չեն, արեւի, լուսնի պէս գեղեցիկ են, ազամորդի
չի կարում նրանց մօտենայ, իսկոյն ծլկւում են։
Գթոտն ասեց. «գիտեմ, որ բաղդիս այս թարսուած
օրերին այգալիսի որս ինձ չի պատահիլ, բայց սիրտս
շատ քաշում է, որ մի հնարքով գնամ, ծաղկաւէտ
կղզին տեսնեմ, դրախտի պէս բան կըլինի, այդ էլ մի
հովութիւն է տխուր սրտիս»։ Լողալ գիտէր, նետ գցել
գիտէր. մօտեցաւ լճին, բաւական մեծ էր, ամենքը
յեթ ու փխակ, «հը՛, խօսեց Գթոտը, երևի այս է
պատճառը, որ սրսկանները սիրտ չեն անում Աղջկա-
լճը մտնել»։ Շօրերը հանեց, վզաքոքին ամրացրեց,
նետ ու անեղն առած մտաւ փխակը, գոռկահետ խոր
էր, յետոյ առաջն եկաւ թանձր եղեգնուտ. այդ էլ
զգոյշ անցնելով ընկաւ պարզ լիճը ու լողաց։ Զուլն
այնպէս յստակ էր, որ երեսնաքը մէջն երևում էր։
Հասաւ կղզուն. կղզի մի ասիլ, այլ անուշահոտ, գոյնդ-
դոյն ծաղկներով, ծառերով լի դրախտ տաւ։ Նրա

վրայից սուս աղբիւրներն ջրերն էլ գալիս էին լիճը թափւում: Կղզու վրայ երկայն ու մէկ ման եկաւ, ծաղկներից հոս քաշեց, վրայ ընկաւ աղբիւրներից խմեց, ծովան թռչուններին ականջ դրեց ու ման-գալով եկաւ մի թփի տակ նստեց ու լճի ջրերի խա-ղին մտիկ արեց: Մտիկ էր անում ու այսպէս խօսում. «Ախ, Աստուած, զօրութիւնիդ մեռնեմ, թէ տխուր սրտիս համար մի ցնծութիւն ունես պահած, այսօր ցոյց տուր: Ոչ գահ եմ ուզում, ոչ ոսկի, հրամայիր, որ երկնային աղջիկները գան, իրանց շնչով այս դրախտը կենդանացնեն, քաղցրացնեն: Ոչինչ չեմ ու-զում, միայն նայեմ ու նրանց տեսքով մխիթարուեմ: Իսկ եթէ, Աստուած, քո կամքումը կը լինի, որ այդ աղջիկներից մինն ինձ բաժին լինի...

Այս խօսքումն էր Գթոտը, որ ականջով թրթռո-ցի ու շխշխոցի ձայն ընկաւ. գլուխը որ բարձրաց-րեց, քիչ մնաց ուրախութիւնից սիրտը պատուռի: Երեք աղջիկ ոսկեգոյն, արծաթագոյն և պղնձեգոյն թևերով թռթռալէ եկան դէպի կղզին: Երևի շոքած էին ու հովանալ էին ուզում. էլ չբարձրացան կղզու ծաղկափթիթ թումբը, իջան ավի մօտ իրա նստած տեղից քիչ հեռու, թշուշիկ գլուխները աղունակի պէս դէս դէն թեքեցին, որ տեսնեն արդեօք իրանց հետևող շնչաւոր կայ թէ ոչ: Երբ միամտուեցին, որ ոչ մի կողմից վտանգ չըկայ, շուտով դեղին, սիպտակ, կար-միր թևերը հանեցին, կանաչ ավի վրայ անփոյթ թափթփեցին ու ընկան վճիռ ջուրը լողանալու: Նրանք ոչ թէ աղջիկ, այլ հրեշտակներ էին, որովհետև Գթո-տը նրանց պատկերը տեսնելով քիչ մնաց խեղճամաղ լինի: Կարապի պէս սուրում էին ջրի երեսին, երբեմն

սուզւում էին ջրի մէջ մինչև ուսերը, կռներով ա-լիքները դրկած ուրախ ժպտում էին դէպի կանաչ ջրջապատը, դէպի կապոյտ երկինքը, դէպի դրախ-տային կղզին: Ամենափոքրը յանկարծ վախ գգալով ճչաց. «Քոյրեր, ջուրը սովորականի պէս չէ, պղտո-րութիւն եմ նկատում տեղ տեղ, երևի ադամորդի է մտել, եկէք շուտ դուրս գանք»:—«Չուր ես վախենում, պատասխանեցին միւս երկուսը՝ ձեռներով ջուրը չուվ անելով, մեր հօր աշխարհից մինչև այստեղ եր-կար ճանապարհ ենք գալիս, միթէ սրտի ուզածի չափ էլ չը մնանք այս յստակ ջրերում: Սխալ ես, ջուրը պարզ է, Լիճը ջրջապատող եղեգնուտն այնքան թանձր է, որ ոչ մի անշնորք ադամորդի այստեղ ոտ չի գնիլ: Հեռու ավից ինչքան ուզում են, նայեն, մենք մեր զբօսանքը հանգիստ շարունակենք»: Կրտսեր քոյրն այս խօսքերի վրայ միամտուեց, քնքոյշ մատներով ուրախ չխիացրեց ջրի երեսին ու անհոգ առաջ լողաց՝ կզակը ալիքների փրփուրի մէջ խաղացնելով: Երբ ջրի միջից գլուխը բարձրացնում էր, ոսկեգոյն հիւսերը քանդու-ելով փռւում էին ուսերին ու շարմաղ կրծքին: Լճի խորքում միամիտ սրտով խաղում էր ալիքների հետ, մէկ աջ թևն էր մեկնելով չխփացնում ականակիտ ջրին, մէկ ձախը: Միւս քոյրերը ծանծաղ տեղն էին, յանկարծ կղզու թփերի տակ նրանց աչքով ընկաւ մի ադամորդու պատկեր. նրանք ծվացին ու շտապ դուրս վախան իրանց թևերի կուշտը. վախից էլ ժամանակ չունեցան կրտսեր քրոջն իմաց անելու և նրան սպա-սելու, շուտով հագան ու թըճոռ, օդը բարձրացան: Կրտսերն օդում իրա քոյրերին տեսնելով յետ նայեց դէպի կղզին ու պարզ նշմարեց ավի մօտ մի երի-

տասարդ, որ զբաղուած էր իրա ոսկէ թիւերը դիտելով, ձեռին հետաքրքրութեամբ շուռ ու մուռ տալով: «Մէլս, երկինք, հառաչեց աղջիկը, ինչո՞ւ քոյրերիս խօսքերին հաւատալով միամտուեցի, հոգիս վկայում էր, որ այսօր մի փորձանք պտտուում է զլիսիս: Տես, քոյրերս թռան, ինձ թողին մենակ... ագամորդու առաջ: Ի՞նչ անեմ ես»: Մորմոքուեց ինքն իրան մերկ աղջիկը ու ամօթից մնաց մինչև վիզը ջրում ծածկուած: Վերջն անճարացած լողաց դէպի ափը, ձեռը ճակատին դրած կանչեց ջրից. «այ երիտասարդ, երեի երկնքի որոշումն է, որ քո ձեռն ընկնեմ: Բաղդիս դէմ չեմ գանգատում, ուզում եմ դուրս գալ, վերարկուդ թող ափի վրայ, հեռացիր, որ գամ փաթաթուեմ»: Գլխով վերարկուն թողեց, նրա ոսկէ թիւերը կռն տակ հեռացաւ մի կողմ: Աղջիկը դուրս վազեց ջրից ու վերարկուն առաւ վրէն: Տղէն մօտեցաւ, ողջունեց, իրար նայեցին, իրար աչքում դուր եկան, նստան իրար կողքի, անուշ զրոյց արին: Մի ժամ չանցած աղջիկն ասեց. «ես բաղդաւոր եմ, որ թիւերս քեզ պէս քաջի ու բարեսրտի ձեռ ընկան. իմ փնտրածը դու ես, որ կաս, էլ չեմ ուզում ուրիշ տղամարդ ճանաչել, թիւերս տաս էլ, ես քեզանից հեռացող չեմ»:

— «Իմ սրտի փափագն էլ այն էր, խօսեց Գլխով, որ քեզ պէս մէկին հանդիպեմ ու վշտերս թեթեացնեմ»: Երկուսի աստղն էլ, ինչպէս երևում է, իրար շատ բռնել էին. իրար վզով փաթաթուեցին ու սիրոյ ուխտ կապեցին: Գլխով նետ ու անեղը դրեց իրանց մէջտեղը, երկսով կանաչ խոտի վրայ պարկած խօսեցին, խօսեցին ու մատներն ծայրերն իրար կապեցած բնեցին: Գլխովին թուաց երազում, թէ ծեր թագաւորը

շատ անհանգիստ է դարձել իրա ուշանալու պատճառով, քաջ որսորդներ ուղարկելով Աղջկալճի կողմ, գտել է նրան կղզու ափին ընած. յետոյ նաթիշտներն ձեռով կանացի ընտիր զգեստ է ուղարկել, Ոսկեթիւկին զգոյշ հագցրել և հրամայել է սպասաւորներին այնպէս փոխադրել նրանց պալատ, որ քաղցր քնից չըզարթեն: Նրան այդպէս թուում էր. սակայն նրա ցանկութիւնն էր Ոսկեթիւկի հետ կղզու վրայ դբօսնել, ծաղիկներից փունջ կապել սիրուն նշանածի համար: Բայց մէկ էլ զարթեց ու իրան գտաւ թագաւորի շքեղ սենեակում: Իսկոյն լոյս ընկաւ սպասաւորը և յայտնեց, որ վաղուց նրան թագաւորն ու մեծ իշխանները սպասում են: Գլխովը դուրս եկաւ, տեսաւ մեծ հացկերոյթ սարքած, Ոսկեթիւկին էլ զուգուած, նստած: Ամենն էլ ուրախ մասնակցեցին սեղանին, խնդացին ու անթիւ անգամ բաղդաւորութիւն մաղթեցին Գլխովի ու Ոսկեթիւկի համար: Մեր թագաւորը առաջարկեց Գլխովին, որ թիւաւոր աղջկայ հետ պսակուի ու իրա աշխարհում ապրի: Բայց երիտասարդն ասեց. «ո՛չ, թագաւոր, դեռ սրտումս փափագ կայ, որ անկատար է, նրան էլ հասնեմ, յետոյ հանգիստ պսակուեմ: Մայրս տխուր այժմ ինձ է սպասում, հարսնացուս տանեմ, որ նրան մխիթարի: Անչափ շնորհակալ եմ հիւրասիրութեանդ համար»:

Գլխովը մնաս բարով ասեց ու Ոսկեթիւկին առած մտաւ իրա աշխարհը իրրե օտարական ու հասաւ այն գիւղը, ուր մայրն էր. երեքով սկսան ապրել առանց իրանց ո՞վ լինելը լոյս գցելու: Ոսկեթիւկը սրտով շատ կպել էր Գլխովին. «քեզ ունենալուց ետ աշխարհի ոչ մի փառք ինձ պէտք չի: Աղբատ վիճա-

կից ես վախեցող չեմ, արի պսակուենք ու մեր աշխատանքով տուն, տեղ սարքենք»։— «Անչափ դո՛ւ եմ, որ չբաւոր տպրուստս տեսնելով չես վախենում բաղդը ինձ հետ կապել։ Բայց աղաչում եմ, եթէ ինձ սիրում ես, քիչ էլ համբերի։ Ես ուխտել եմ հակառակորդներին ամաչեցնեմ, հօրս գահն ու գաւազանը նորից ձեռ բերեմ, յետոյ պսակուեմ։ Այդ բանը երկար չի քաշիլ»։— «Յօժար եմ ասածիդ, պատասխանեց աղջիկը։ Գթոտը համբուրեց Ոսկեթևիկի ճակատը ու գնաց, մտադրութիւնն իրագործելու համար հնարներ փնտրելու։ Հարկաւոր էր ժողովրդի միջից ազդեցիկ համախոհներ ձարել փուշ պալատականներին գլորելու համար։ Միայնակ էր դեռ, գործի յաջողութեան վրայ դեռ յոյս չուներ։ Նշանածից անբութիւնը ծածկելու համար շաբաթներով տուն չէր գալիս։ Եկած միջոցին էլ խոյս էր տալիս մօր ու Ոսկեթևիկի հետ երկար խօսելուց. քչախօս էր կտրուել, միշտ մտքի ծովն ընկած մտածում էր։ Վշտից չը յաղթուելու համար, տղամարդ էր, երբեմն իրան տալիս էր որսորդութեան։ Կամաց կամաց Ոսկեթևիկի մէջ կասկած ծնեց. «չըլինի՞ Գթոտը ուրիշին է սիրում, դրա համար էլ ինձանով չի հետաքրքրւում։ Եթէ այդպէս է, էլ ինչո՞ւ մենակ նստեմ ու ձանձրութիւն ձեռից հալուեմ, երբ նրա սիրտն ուրիշին է պատկանում»։ Այսպէս միամիտ աղջիկը իրա մտքերը փորփրելով տանջւում էր ու պատճառ չէր գտնում, թէ ինչո՞ւ է նշանածն իրանից սառել։ Տարակուսած սրտով օրերն անց էր կացնում ու չէր համարձակւում երկու բառով սիրած երիտասարդին վիշտը յայտնել։ Նրա երգումն էր, ինչ էլ լինի, չըհեռանալ Գթոտի մօտից, բայց մի օր տունը

վեր քաղելիս, երբ իրա թևերը ձեռնարկղի մէջ ծալուած տեսաւ, յանկարծ միտքը փոխուեց, ուրիշ տեսակ դարձաւ։ Ոսկէ թևերը վերցրած մօտեցաւ սկսուրին ու ասեց. «մէրա, դու էլ գիտես, թէ որդուդ ինչքան եմ սիրում։ Վերջին մի քանի շաբաթները նա ինձ մտահան է արել, շատ կարելի է՝ ուրիշի է աչքադրել։ Այսուհետեւ ինչ սրտով այս տանը մնամ։ Եթէ նա իմ սէրը գնահատէր, վաղուց պսակուած կը լինէր։ Զուր հալ ու մաշ լինելու փոխարէն ուզում եմ գնալ հօրս մօտ, որ վաղուց իմ կարօտն է քաշում։ Այնտեղ, Զինումաչինում քո որդուն կըսպասեմ մինչև եօթ տարի, որ գայ, պսակուեմ ու բաղդաւոր ցընծամ։ Եթէ չի գալ, Աստուած իրա հետ, ես սևաբաղդ կը նստեմ մինչև վերջ ու մուրազաչոր կը մտնեմ գերեզման»։ Այս խօսքերից ետ սկսօր ձեռը համբուրեց, ծալած ոսկէ թևերը պարզեց, հագաւ ուսերին ու երկնքի երեսով թռաւ։ Պառաւ թագուհին մնաց լալ աչքերով ետնից նայելիս։

Երեկոյին թագուհին վշտահար նստած էր, երբ որդին տուն ընկաւ պայծառ դէմքով ու գուարթ ձայնով կանչեց. «ահա՛ վերջապէս, մայր, մեր կորուստները վերադառնում են, ժողովուրդը նոր է իմանում, թէ իրա սրտացաւ բարեկամն ո՞վ է։ Երկու օրից ետ, երբ պալատից դաւաճանները վռնդուած կըլինեն, ես կը ժառանգեմ հօրս գահը ու Ոսկեթևիկի փափազը կը կատարեմ։ Հը՞, ինչ ես գլուխդ կախ արել, ինչո՞ւ չես խօսում, հետս ուրախանում։ Ո՞ւր է նշանածս, այսօր ինչ է պատահել քո տանը։ Մայրը լուռ ու մունջ արտասւում էր։ Գթոտը սարսափեց. «ասա շուտ, մայր, ինչ է պատահել»։— «Ի՞նչ ասեմ,

որդի, որ ուրախանաս. քո Ոսկեթևիկը սրտակոտոր ու վշտահար հեռացաւ, գնաց»։— «Ո՛ր հեռացաւ, մայր, ինչո՞ւ հեռացաւ, պաղատելով հարցրեց Գլթոտը։— «Նա թևերը հագաւ ու գնաց Չինուամաչին, իրա թագաւոր հօր կուշտը»։— «Ինչո՞ւ, պատճառն ի՞նչ բռնեց»։— «Վերջին ժամանակների քո լուսթիւնը, նա կարծում էր թէ իրան էլ չես սիրում»։ Թագուհին մանրամասն պատմեց աղջկայ ասածները։ Խեղճ երիտասարդը սէփաւրեց ու գլխից բռնեց, կասես ուղեղը ցրւում էր։ Յետոյ հեկեկալով խօսեց. «ճիշտ, մայր, ինչո՞ւ չէիր նրան ուշացնում մինչև ես գամ։ Ինչո՞ւ էիր այնպիսի ոսկեծամ հարսը ձեռից թողում։ Նրա նմանը էլ ո՞րտեղ ճարեմ կամ առանց Ոսկեթևիկի հօրս թագաւորութիւնն ինչի՞ն է պէտք։ Ինչքան նա է սիրել ինձ, եօթն այնքան ես եմ սիրել նրան սրտիս մէջ, բայց յայտնի չեմ արել»։ Յետոյ իրան ուղղելով շարունակեց խօսքը. «մայր, ամօթ է, որ ես էլ քեզ պէս նստեմ, արտասուք չափելով բաւականանամ. ես պիտի գնամ Ոսկեթևիկի ետնից։ Ճանապարհս օրհնիր, ինչ պատուհաս էլ լինի, մինչև նրան գտնելը, պիտի բաշեմ, նրան գտնեմ, ապա թէ գամ, հօրս գահին նստեմ»։

Այս ասեց Գլթոտը, նետ ու անեղը վիզը գցած ճանապարհ ընկաւ դէպի Աղջկալճի աշխարհ։ Ծեր թագաւորի մօտ հիւր ընկնելով միտռ մի պատմեց իրա գործի յաջող վիճակը ու անակնկալ պատահած մեծ վիշտը։ «Սիրտդ մի կոտրիլ, մխիթարեց թագաւորը, Ոսկեթևիկին կը գտնես։ Չինուամաչինի մասին լսել եմ, բայց չեմ տեսել, պիտի գնալ։ Դիմիր բոլոր շնչաւորներին, քեզ պէս բարեսրտին ամենը կ'օգնեն. թէ գա-

ղանների, թէ դեւերի և թէ թռչունների պետերը. նրանք իրանց ձեռից եկածը քեզնից չեն խնայիլ։ Իմ կողմից տալիս եմ մի թասակ, սրա զօրութիւնով կարող ես մարդու աչքից աներեւութանալ, թռչունի պէս փոքրանալ, կարճ տեղեր թռչել։ Բացի այդ քեզ տալիս եմ երեք ձիու մազ, սիպտակ, կարմիր, սև. եթէ քեզ հարկաւոր կըլինեն, դաշտ կը գնաս, որին ուղղում ես, նրա մազը կը հանես ու կըկանչես. իրա սարք ու կարգով իսկոյն առաջդ պատրաստ է»։

Գլթոտը շնորհակալութիւն արեց Աղջկալճի տէր թագաւորին ու գնաց դէպի անտառը, գազանների պետին պատահեց, պատմեց վիշտը ու նրա աջակցութիւնը խնդրեց Չինուամաչին հասնելու համար։ Առիւծը ժողովի կանչեց գազաններին ու ասեց. «այս երիտասարդը վիշտ ունի սրտում, մեր պարտքն է օգնութեան համար, ձեզանից ո՞վ կարող է ընկերանալ նրան մինչև Չինուամաչին»։ Գազանները պատասխանեցին. «ճամբէն ցամաքով լինէր, ուրախութեամբ, բայց մեծ մեծ ծովերն ի՞նչպէս անցնենք։ Դրան օգնել չենք կարող, մենք ինքներս էլ կըխեղդուենք»։ Գլթոտը դրանց թողեց, գնաց դեւերի պետի մօտ և իրա ցաւի համար օգնութիւն խնդրեց։ Պետն ասեց. «ափսոս, որ քո խնդիրը ուժի բան չի, իմ ցեղը անուանի է դրանով, նա ոչ օգնում թռչել կարող է և ոչ ջրում լողալ»։ Դարձաւ հպատակ դեւերին ասեց. «ով որ այս ագամորդու հետ Չինուամաչին կըգնայ, նա մեծ ընծայ կըտանայ»։ Ամենն էլ հրաժարուեցին ասելով ծով մտնելը, նրա գլխով թռչելը մեր ուժից վեր բան է։ Գլթոտը դրանց թողեց ու տխուր տրտում ճամբէն շարունակեց, քերծերի գլխին հանդիպեց թռչունների

պետին: Արծիւը նրա վիշտը լսելով բոլոր թռչուններին ժողովի կանչեց. «այս երիտասարդը ուզում է Ձի-
նումաշին գնալ, ով կուզի հետն ընկերանալ»:— «Որ-
քան լսել ենք, պատասխանեցին մեծ թեւաւորները,
ճամբէն շաբաթներով ծով է, մեզնից ոչ ոք ուժ չի
ունենալ այդքան տարածութիւն ջրի վրայով թռչել
ու մարդուն էլ շալակած տանել: Եթէ տարածութիւնը
քիչ լինէր, կարող էինք առանց բեռի գնալ, բայց
եօթ ծովի ու եօթ սարի գլխով թռչելը մեր բան չէ»:
Գլխաւոր թողեց դրանց ու վիշտը սրտում հեռացաւ,
ընկաւ դաշտերը, մտամոլոր թափառեց, ցաւը մեղ-
մացնելու համար երգեր շինեց ու երգեց: Ծարաւ էր,
ջուր խմելու համար մի պղտոր առու բռնեց, գնաց
մինչև աղբ, որ գտնուում էր մի մեծ քարափի տակ:
Լուռ նայեց նրա վիթխարի կուրծքին ու լցուած սրը-
տով խօսեց, «այնոյակապ արարած, թէ շնորք ունես,
ձայն հանիր, լուռ մի մնալ. թէ չէ քեզ էլ կըմեղադ-
րեն, որ սիրազուրկ ես: Մի քանի օր անխօս մնացի
սիրելի նշանածիս հետ, նա տեղեակ չէր, որ սիրտս
ու հոգիս նրանն են, թողեց ինձ վշտի ծովում ու հե-
ռացաւ: Լուռ սրտերը, իմ կարծիքով, շատ աւելի
քնքոյշ են ու շատ աւելի հարուստ՝ իղձերով: Արարչի
ղթոտ մատը քեզ էլ դիպել է, այն վեհ քարափ, ան-
անգոյ մի մնալ, խորհուրդ տուր ինձ, ո՞ւմ դիմեմ,
ինչ հանգով Ոսկեթևիկիս աշխարհը հասնեմ, արտա-
սուքներս նրան ցոյց տամ, որ հասկանայ, թէ նրա
սէրը առանց գնահատելու չեմ թողել»:

Քարափն Աստծու հրամանով լեզու ստացաւ,
խօսեց. «ինչպէս տեսնում եմ, քո ցաւը խորն է ու
անկեղծ, յոյսդ թեւաւորներից դեռ մի կարիլ, իմ բարձր

ծերպերի մէջ ապրում է մի պառաւ Ձմրութ-դուշ,
քո ասած աշխարհի ճամբէն նա կիմանայ: Հպարտ
արծիւը նրան ժողովի կանչած չի լինիլ: Գնա նրան
հարցրու, կարելի է քո ցաւին նա ճար է անու՞մ»:

Գլխաւոր հոգի առած բարձրացաւ քարափի ամե-
նավերին ծերպը ու խոռոչի մէջ գտաւ ճլորած կա-
տարով պառաւ Ձմրութ-դուշին, նստեց ու գլխին ե-
կածը սրտառուչ կերպով նրան պատմեց: «Այ երի-
տասարդ, խօսեց մեծամարմին թռչունը, դու Ձինու-
մաշին ես ուզում գնալ, այդ ճամբէն ինձ ծանօթ է,
շատ եմ գնացել, եկել, բայց այդ այն ժամանակն էր,
երբ թեւերիս մէջ ուժ կար, սրտումս էլ եռանդ: Այժմ
պառաւութիւնից անգորացել եմ, ծովի ու սարի վրա-
յով թռչելու ուժ չունեմ: Երկու օր միանգամ եմ
բնիցս դուրս գալիս, դժուարութեամբ որս ճարում,
պառաւութիւնը յաղթել է»:— «Իրա ճարը ես կըգտնեմ,
պայծառացած երեսով խօսեց Գլխաւոր, ես քեզ ուժի
կըբերեմ»:— «Բեր, տեսնեմ, ասեց Ձմրութ-դուշը: Գլխա-
ւոր նետ ու անեղը ուսին իջաւ քարափից, ընկաւ
մօտակայ դաշտերը, լեռները. էլ թռչուն ու էրէ չը-
թողեց, ամենն սպանելով բերեց, թափեց Ձմրութ-
դուշի առաջ: Լիառատ կերակրեց մի շաբաթ, երկու
շաբաթ: Հսկայ թռչունը հետզհետէ կազդուրուեց,
նախկին կորցրած արիւնը դարձեալ երակներում խա-
ղաց, մէջքի, ոտների, թեւերի ձկնամսերը նորից լցուե-
ցին, ուռան: Օրի մի օրը վերջապէս իրան ազատ
թափահարելով կըընչաց. «նրսկան տղայ, անարի կուռըդ,
ինձ թարմացրիր, մէջս այնքան ուժ եմ զգում, որ
կարող եմ քեզ եօթ ծովի ու տաս սարի գլխով մի
շնչում թոցնել, անսիրտ թռչիս, գնանք»: Գլխաւոր

սիրտը թունդ եղած ելաւ նրա շալակը: Ձմրութ-դուշը մեկնեց թևերը ու երկնքի վրայով փռուած գնաց ու կունչաց, գնաց ու կունչաց. հատան ծովերը, պրծան սարերը, դէմ առաւ Ձինումաչինին, թագաւորի պալատից քիչ հեռու կանգ առաւ, ասեց. «դէ հիմի իջիր, գնա քաղաք ու գործդ տես: Ես այստեղէք որս գտնելով կապրեմ, մինչև կը վերջացնես, կը գաս»:

Գլխաւոր լիաբերան գոհութիւն արեց Ձմրութ-դուշին ու քայլերն ուղղեց դէպի պալատ: Մի մարդու պատահելով հարցրեց. «արդեօք չե՞ս իմանում, թէ հրտեղ են կենում ձեր թագաւորի աղջկէքը»:—Օտարական եղբայր, պատասխանեց մարդը, նրանք կենում են պալատի վերին մասում»: Գլխաւոր նայեց դէպի վերի երեք սենեակները ու հարցրեց. «հապա ինչո՞ւ նրանցից երկուսը զարգարուած են, իսկ մէկը սևով պատած»:—«Ասեմ, օտարական եղբայր, առաջին սենեակում կենում է մեծ աղջիկը, կողքին կիտած պղինձ փող. երկրորդ սենեակում միջնակ աղջիկն է, կողքին կիտած արծաթ փող, իսկ սևապատ երրորդ սենեակում ապրում է կրտսեր աղջիկը, կողքին կիտած ոսկէ փող: Նա սև է հագել մի երիտասարդի պատճառով, որին հաւանել, սիրել է հեռու աշխարհում ու զրկուել է նրանից»: Գլխաւոր սիրտն այս տեղեկութեան վրայ հանգստացաւ. «ուրեմն նա դեռ ինձ է սպասում, խօսեց ինքն իրան, այ, քաղցը բաղդ: Դէ շտապեմ, գնամ մօտը: Դոյնդ, ո՛ւր ես»: Ձեռը մեկնեց ծոցը, բոլորը հանեց, դրեց գլխին: Աղունակ դառնալով թռաւ պալատի վերև, լուսամուտի բաց աչքին կանգնեց, նայեց, Ոսկեթևիկը օթևանում քնած էր, քաղցը փշոցը լսելով, բաւականացաւ այդ օր դրանով ու ետ դառաւ:

Գնաց միւս օրը, աւելի շատ մնաց նրա օթևանում: Այդպէս շարունակեց մի շաբաթ: Թագաւորը մէկ մէկ գալիս էր աղջկան այցելութիւն, իսկ սպասուհին ամեն օր բերում էր համեղ կերակուրներ, քաղցը խմիչքներ ու մեծ մասով անարատ ետ տանում, որովհետև Ոսկեթևիկը արտութեան պատճառով շատ քիչ էր ուտում: Բայց մի օր Ոսկեթևիկը շատ զարմացաւ երբ նկատեց որ սեղանի վրայի թողած կերակուրներից բան չըկայ: Կասկածն ստուգելու համար Ոսկեթևիկը կերակրի բաժինն իրա ձեռով ծածկեց, մի կողմ դրեց ու ինքը քնեց: Երկնագէմին զարթելով տեսաւ, որ կերակուրը չըկայ. «դռներն ամուր կողպած են, խօսեց նա, ո՞վ կարող էր ներս մտնել»: Սկսեց պարտել պահարանները, արկղերը, ծալքատեղերը, չըգտաւ բաժինները մաքրող ոքմինին: Ազամորդու հետք չըկար: Աղջիկը վախենում էր այդ մասին սպասուհու հետ խօսել, ինքն իրան անհանգստանալով ասում էր. «ո՞վ պիտի լինի այս խորհրդաւոր ոքմինը, որ ուզում է ինձ գայթակղեցնել. չէ՞ որ հաստատ ուխտել եմ հաւատարմութեամբ սիրելուս սպասել: Եթէ հօրս յայտնեմ այս երևոյթի մասին, ո՞վ գիտէ, ի՞նչ կար ծիւղներ կըտանի: Նախանձոտ քոյրերս էլ այդպիսի առիթ են փնտրում, որ իմ վրայ բամբասանքի կծիկը բաց անեն»:

Ամեն անգամ երբ աղջիկը տեսնում էր կերակուրները կերած ու հետաքրքրութիւնից դէս դէն ընկնելով ուտողին չէր գտնում—նստում էր ու յոգնածութիւնից հառաչում: Գլխաւոր հրճուում էր Ոսկեթևիկին այս վիճակում տեսնելիս: Մի օր էլ երբ աղջիկը շատ որոնելուց թուլացած լալիս էր, Գլխաւոր ասեց. «բաւա-

կան էր, որքան տանջեցի, սրան ես տեսնում եմ, սա ինձ չի տեսնում, մեղք է»։ Գլխի բոլոր վերքերեց, Ոսկեթևիկը իրա օթևանում տեսաւ խոնացած վերարկուով մի երիտասարդ. վախից քիչ մնաց ուշաթափուի։ Յետոյ քաջաւարտուելով ուզում էր գոչի «ո՛վ ես, ի՞նչ ես շինում այստեղ», մէկ էլ յանկարծ տղամարդու դէմքը ճանաչելով ուրախ ճչաց. «ճիս, այս դժու ես, իմ սրտի կտոր»։ Ասեց, թեքը տարածած առաւ գիրկը ու վզով փաթաթուեց, որ կարօտն առնի, հետը քաղցր զրոյցի նստելով ասեց. «լաւ կըլինէր, որ քիչ էլ համբերէի մօրդ կշտին, բայց չես կարող երևակայել, թէ ի՞նչ թրեր էին ցլում սրտումս, երբ դու երեկոները լուռ նստում էիր ու առաւօտները լուռ հեռանում։ Բայց երբ այդքան դժուարութեամբ գլուխ բերած գործն արեալ լըրայ թողել ես ու իմ ետնից ծովէ ծով, սարէ սար ընկել, դրանով իմ սէրն աւելի վարարեցնում ես ու ինձ դարձնում քո շուքի գերին։ Ապրիլ իմ օթևանում, մինչև մի բարեբաղդ դէպք քեզ լոյս աշխարհ հանի»։— «Յօժար եմ, Ոսկեթևիկ, պատասխանեց Գթոտը ու ապրեց։ Քնելու ժամանակ նետ ու անեղը առաջուայ նման միշտ լինում էր երկուսի մէջտեղը։

Զինումաչինի թագաւորի դուռը մէկ էր, նրա աղջկերանց ուզողների թիւը հազար, ամենն էլ իշխանազ ու թագաւորազ։ Աղջիկները չէին հաւանում, ամենին մերժում էին։ Մերժուած երիտասարդները զայրացած էին թագաւորի վրայ, դէպք էին որոնում նրանից վրէժ հանելու։ Նշանաւորներից երեք հոգի չըկարենալով վիրաւորանքը տանել, իրար հետ միացան, դեսպաններ ուղարկեցին Զինումաչինի թագա-

ւորի մօտ. «կամ աղջիկներդ մեզ կնութեան տուր, կամ դուրս արի կռիւ տանք»։ Թագաւորը զօրեղ էր, վախ չունէր նրանցից, բայց կռիւ սկսելուց առաջ աղջկերանց հարցրեց. «սիրելի զաւակներ, եթէ ձեր կամքումը կայ այդ թագաւորազների կինը դառնալ, ես դէմ չեմ»։ Երբ աղջիկները հրաժարուեցին, թագաւորը դեսպանների միջոցով պատասխանեց. «դուք չէք կարող իմ փեսէն դառնալ, համեցէք կռիւ»։ Թագաւորազները դեռ յոյս ունէին, թէ սպառնալիքը կօգնի. երբ վերջնական մերժում ստացան, կատաղութեան չափը կորցրին։ Վճռեցին մէկ մէկ յարձակուելով յամառ թագաւորի ուժը թուլացնել, փշրել։ Զինումաչինի թագաւորը բացի երեք աղջիկը էլ ուրիշ որդի չունէր. իրա զօրքերի գլուխն անցնելով դաշտ դուրս եկաւ, որ թշնամու դէմ կռուի։ Գթոտը նետ ու անեղը ձեռն առնելով ասեց. «Ոսկեթևիկ, ամօթ է ինձպէս փեսին, որ հայրդ մենակ մնայ կռուի դաշտում։ Ես ուզում եմ գնալ աւագ քրոջդ ուզողին մի լաւ ջարդ տալ»։— «Դրանով ինձ կըբարձրացնես քոյրերիս աչքում, սիրելիս, գնա, ասեց Ոսկեթևիկը ու ճակատը համբուրելով ճամբայ դրեց։ Գթոտն իսկոյն դաշտ դուրս եկաւ, կարմիր մազը ծոցից հանեց ու ծովմացնելով եղունգին քսեց։ Կարմիր ձին լոյս ընկաւ, մի ձեռք կարմիր զգեստ թամբին կապած։ Գթոտը ոտից գլուխ կարմրում մտաւ, Կարմիր ձին նստած այն միջոցին կռուի տեղ հասաւ, երբ երկու կողմն էլ տաք տաք իրար խփում էին։ Անցաւ Զինումաչինի թագաւորի կողմը, թշնամու վրայ յարձակուեց, անխնայ կոտորեց թէ ինքը և թէ իրա ձին։ Թշնամի կողմը նրան կարմիր հրեշտակի տեղ ընդու-

նելով, առջևից սարսափած փախաւ Գթոտը յաղթութիւն տանելուց ետ դաշտում չըմնաց, ակնթարթում բազմութեան աչքից անհետացաւ, ձին արձակելով մազը դրեց ծոցը ու աղունակի կերպ առած մտաւ Ոսկեթևիկի կացարանը, ուր շատ շուտ հասել էր Կարմիր ձիաւորի քաջութեան լուրը:

Երկրորդ օրը միջնակ աղջկայ ուզողը իրա զօրքերով յարձակում արեց Չինուամաչինի թագաւորի վրայ, որ երեկուայ պարտութեան վրէժը հանի: Կռուի թէժ ժամանակ յանկարծ սիպտակազգեստ մի մարդ լոյս ընկաւ, սիպտակ ձիու վրայ, թուր ու աղեղը ձեռին յարձակում էր թշնամի զօրքի մէկ այս ու մէկ այն թևի վրայ, իրա դէմ եկած նետերը փնտռ չէին տալիս, բոլորը պաշտպանում էր: Չինուամաչինի թագաւորն իրան օգնող ձիաւորին լաւ դիտում էր, մտադիր էր կռուի վերջը մօտենալ, շնորհակալութիւն անել, բայց մէկ էլ աչքը բաց արեց, տեսաւ, չըկայ:

Երրորդ օրը կռիւը լինելու էր Ոսկեթևիկի պատճառով: Երեք դաշնակիցները միացած յարձակուեցին, որ Չինուամաչինի զօրքին բոլորովին ջնջեն: Այս անգամ, ուղիղ որ, շատ նեղը լծեցին իրանց կատաղի գոռոցներով ու շեշտակի հարուածներով: Քիչ էր մնացել որ հակառակ կողմին փախցնեն—մէկ էլ տեսան օգուտ մի Սև ձիաւոր երեաց, սեակոլով ձիաւորը փռուալէ մօտեցաւ ու սկսեց զարհուրելի կոտորածը, ինքը թրով, ձին բերանով ու ոտներով: Չինուամաչինի զօրքերը նորից սիրտ առան ու քաջաբար կռիւը շարունակեցին: Երեք թագաւորազները, երբ նկատեցին որ Սև ձիաւորն իրանց է փնտրում, լեղապատառ եղած դէս դէն փախան: Գթոտն այս ոգևորուած մի-

ջոցին չէր նկատել, որ իրա վիրաւորուած բազկից արիւնը թափւում է: Չինուամաչինի թագաւորն այդ տեսել էր. հէնց որ Սև ձիաւորը շունչ առնելու համար մի բոսլէ կանգ առաւ, թագաւորը վրայ վազեց ու իրա մետաքսէ թաշկինակով ձիաւորի բազուկը փաթաթեց: Վրայ չը հասցրեց խօսքով շնորհակալութիւն անելը, որովհետև Սև ձիաւորը նոր ուժով ընկաւ թշնամու մնացած զօրքի վրայ, որ նրան սև սատանի տեղ ընդունելով առջևը սարսափած փախչում էր: Երեք թագաւորազներն էլ գերի ընկան Չինուամաչինի թագաւորի ձեռք: Ժողովուրդը ցնծութեան մէջ էր, շարունակ օրհնում էր Սև, Կարմիր, Սիպտակ ձիաւորներին արեւ՝ առանց իմանալու թէ ուր են անյայտացել նրանք: Գթոտը քոյողը զխին վերադարձել էր Ոսկեթևիկի մօտ ու անցկացածը նրան պատմել: Թագաւորը վերջին անգամ աւելի ուրախ բարձրացաւ աղջկայ մօտ ու անվերջ դովում էր Սև ձիաւորին. «Հայր, ասեց աղջիկը, ճշմարիտ, այդ ձիաւորները շատ քաջ ու հերոս մարդիկ պիտի եղած լինեն, որ թշնամի զօրքերին կոտորելուց ետ վիրաւորներին էլ բռնեան են տուել»:—«Լեզուով չեմ կարող ասել թէ ինչքան գոհ եմ այդ քաջերից, խօսեց թագաւորը. երանի նրանցից մէկն ու մէկը լոյս ընկնէր, սրտիս ուզած լաւութիւնը նրան անէի: Անշնորք իշխանազներն էին ուզում ինձ փեսայ դառնալ. ուր էր թէ այդ ձիաւորները գային, աղջիկներին ուղէին, տասն ձեռով կըտային»:—«Կարելի է, աղքատ աղէք են, ինչպէս կըյօժարուէիր նրանց փեսայ ընդունել, հայր»:—«Թող աղքատ լինեն, աղջիկըս, դրանց փողով հարստացնելը դժուար բան չի»:

— «Հապա եթէ այդքան հաւանում էիր, ինչո՞ւ մէկն ու մէկին չէիր հրաւիրում պալատ, որ փեսայ ընտրէինք, ասեց Ոսկեթելիկը: — «Իմ միտքս էլ այդ էր, աղջիկս, ուզում էի բերեմ, երեքին էլ բերեմ, ձեր առաջ կանգնացնեմ և ստիպեմ, որ անպատճառ ուզէք: Բայց այն օրհնուածի տղէքը այնպէս աչքէս փախան, որ մնացի ան ու վիշ անելիս»: — «Հայր, եթէ նրանցից մէկն ու մէկին տեսնես, կըճանաչե՞ս, հարցրեց աղջիկը: — «Կարմիր ու սիպտակ ձիաւորներին լաւ չեմ յիշում, սրդի, բայց սերին հինգ մատիս պէս կըճանաչեմ, եթէ աչքովս ընկնի: Մետաքսէ թաշկինակս էլ կապել եմ բազուկը»: — «Վերջի ձիաւորը իմ բաղդն է եղել, հայր, ան, սր էր թէ նա իմաստուն լինէր, այդ քո խօսքերը լսէր ու քեզ փորձելու համար այստեղ լոյս ընկնէր»: — «Այդպիսի ուրախութիւն ինձ ո՞վ կըտայ, հառաչեց թագաւորն ու ետ դարձաւ, որ բազմոցին նստի վիշտը ծածկելու համար, յանկարծ աչքովն ընկաւ մի գլխաբաց երիտասարդ, խունացած վերարկուով: Թագաւորը շփոթուեց ու զայրացած հարցրեց աղջկանը. «ո՞վ է այս մարդը, ի՞նչ գործ ունի այստեղ քո օթեանում»: — «Երևի քեզ մօտ գործ ունի, որ եկել է, սառնութեամբ պատասխանեց Ոսկեթելիկը, էլ ինչո՞ւ ես ինձ վրայ զայրանում»: — «Սա ի՞նչ գործ պիտի ունենայ ինձ հետ, եթէ անծանօթ մարդ է, ներքև կսպասէր, ոչ թէ այստեղ կըպրծնէր աներեսի պէս: — «Հայր, այդ ի՞նչ ասիր, տաքացաւ աղջիկը, միթէ քո լաւ հիւրին այդպէս ես ընդունում: 2^է որ այս ըոպէիս դու սրա վրայ էիր խօսում»:

— «Խելառուել ես, ի՞նչ է, աղջիկ, ո՞վ է այս

մարդը, որին սպասուհիդ վռնդելու տեղ ներս է ընդունել»: — «Հայր, բարկութիւնդ թող, և իսկոյն կըտեսնես, որ սա այն քաջ երիտասարդն է, որին հինգ մատիդ պէս էիր ճանաչում: Յիշիր Սև ձիաւորին: Թագաւորը լոյսի առաջ բռնելով Գթոտին՝ յիշեց ձիաւորի դիմագծերը ու մեղմանալով խօսեց. «հա, նման է նրան, սիրելի աղջիկ, բայց... — «Ի՞նչ բայց, հայր»: — «Այնքան զօրքեր կոտորողը չի կարող այսպէս անխօս, հանգիստ կանգնել, այն էլ այսպիսի խունացած հագուստում»: — «Ես հաւատում եմ, որ իսկ և իսկ նա է, պատասխանեց աղջիկը, եթէ դու թերահաւատ ես, կարող ես ստուգել թաշկինակդ պահանջելով»: — «Հա, լաւ յիշեցրիր, աղջիկս, խօսեց թագաւորը, կասկածոտ աչքով նայելով Գթոտին. եթէ սա այն քաջն է, ոչ թէ թաշկինակը միայն պիտի ցոյց տայ, այլև բազկի վրայի սպին»:

Գթոտը լուրթեամբ ծոցից հանեց մետաքսէ թաշկինակը, տուեց Ոսկեթելիկին, նա էլ հօրը. յետոյ բազուկը բանալով մեկնեց թագաւորին: Սա սպին իրա մասի ծայրով շփելով խօսեց. «հաւատում եմ, աղջիկս, սա իսկ այն երիտասարդն է, զուր չի ասած, վախեցիր այն ջրից, որ ոչ խշշայ և ոչ թշշայ: Այժմ ասա, ի՞նչ անեմ, որ սրա արած լաւութեան տակիդ դուրս գամ: Երևի վաղ թէ ուշ մի օրհնեալ դէպք էլ կարմիր ու Սիպտակ ձիաւորներին լոյս կըզցի»: Գթոտը երեսը շուռ տուեց. Ոսկեթելիկը ծիծաղելով հօրը մօտեցաւ ու ականջին փսփրացաւ: Թագաւորը բացականչեց, «ի՞նչ ես ասում, աղջիկս, ուրեմն այժմ ես խօսում եմ երեք քաջերի հետ: Շատ ափսոս»: — «Ինչո՞ւ, հայր, հարցրեց Ոսկեթելիկը: — «Հապա ի՞նչ է, սա

լաւն է ու միայն մի հոգի, կռուածադիկ պիտի դառնայ երեք աղջկերանցս համար: Է՛հ, դրա վրայ յետոյ կը խօսենք, այժմ գնանք ճաշի ինձ մօտ»: Թագաւորը պալատականներին կանչեց, մեծ դահլիճում շարքով կանգնացրեց աղջիկներին և Գթոտին հրաւիրելով տսեց. «քաջ երիտասարդ, իմ գահի ժառանգները սրանք են, որին սիրտդ ուզում է, նրան կին ընտրիր»: — «Թագաւորը ողջ լինի, պատասխանեց Գթոտը, կռուածադիկ դառնալու մտադրութեամբ չեմ եկել այս աշխարհը, նա կըլինի իմ կինը, ով վաղուց իմ նշանածն է, որի համար ամեն նեղութիւն յանձն առած, անցել եմ ծով ու ցամաք ու հասել այստեղ»: Աւագ ու միջնակ աղջիկները կարմրելով ասին. «ուրեմն դու այն տղէն ես, որ տարիներ առաջ երեացիր Ղըզկալծում ու մեր քրոջ թևերը խեցիր»: — «Այո, սիրելիք, այդ քաղցր բաղդը բաժին ընկաւ ինձ կեանքիս ամենաթշուառ օրերին: Այն ժամանակ, հայրական գահից զրկուած մի յուսակտուր մարդ էի. Աստծուն հազար փառք, կրկին վերադարձրեց կորցրած թագս. այժմ իմ աշխարհին պակասում է Ոսկեթևիկի պէս մի արժանաւոր թագուհի»: — «Ոսկեթևիկը վաղուց քոն է եղել, քաջ երիտասարդ, գուարթ ձայնով խօսեց Չինուամաչինի Թագաւորը, ինձնից ուրիշ բան ուղիւ, որ քո լաւութեան տակից դուրս գամ»: «Թագաւոր, խօսեց Գթոտն ոգևորուած, Ձմրութ զուշի մէջքին նստած երբ անցնում էի ծովի երեսով, մըտքիս մէջ ես փնտրում էի Ոսկեթևիկին և ոչ գանձ ու հարստութիւն»: — «Ողջ պալատով քեզ ենք պարտական, անմահ տղայ, խօսեց Թագաւորը, ով գիտէ, ովքեր պիտի լինեն միւս փեսաներս: Երբ չես ուզում իմ

աշխարհում մնալ, գոնէ վերցրու հարստութեանս մի երրորդ մասը ու տար վայելիր աղջկանս հետ»: — «Խնդիրդ չեմ կոտրի, պատասխանեց Գթոտը, և կը վերցնեմ այնքան, որքան իմ Ձմրութ-զուշը կարենայ»: — «Գանձերի հետ նուիրում եմ քեզ և իմ Ձմրութ-զուշը, աւելացրեց Չինուամաչինի Թագաւորը:

Երկու Ձմրութ-զուշերը իրանց շալակն առան Թագաւորի գանձերի մի երրորդ մասը ու ծովի երեսով ճամբայ ընկան: Գթոտն ուզում էր իրա Ձմրութի մէջքին նստել, Ոսկեթևիկն այդ շրթողեց, իրա թևերը հագաւ, իրա զարդերն ու սնեակի ոսկիքը դարսեց մի թևի վրայ, մնաք բարով ասելով հօրը, քոյրերին ու ժողովրդին, միւս թևի վրայ նստացրեց սիրելի նշանածին ու թուաւ երկնքի երեսով: Ձմրութ-զուշերի հետ հասան այն երկիրը, ուր կարօտ սրտով նրանց սպասում էին թէ պառաւ թագուհին և թէ զղջումի եկած ժողովուրդը: Յնծութեամբ ընդունեցին սիրուն Ոսկեթևիկին: Եօթն օր ու գիշեր հարսանիքի պատճառով ուրախութիւններ արին, ամենն էլ իրանց բաղդաւոր էին զգում, որովհետև Գթոտի միջոցով իրանց աշխարհը բացի անհուն գանձերը, իրա մէջ ունէր անմահն Ոսկեթևիկին ու հազուադիւս Ձմրութ-զուշերին:

ԴԵՐՎԻՇՆ ՈՒ ԻՐԱ ՍԱՆԻԿԸ

Կար, չըկար, մի թագաւոր կար, գանձերով հա-
րուստ ու լի, իսկ սրտով դաժան ու անտանելի: Ժողո-
վուրդն այնպէս էր նրա ձեռին վայում, ինչպէս գորտը օձի
բերանում, ծանր հարկերի երեսից էլ հովու-թիւն չու-
նէր: Անկարեկից թագաւորն իրա խղճի առաջ արդա-
րանում էր այսպէս. «Երբ որ Աստուած իբրեւ երկնքի
տէր ինձ պատժում է անժառանգ թողնելով, ես էլ իբրեւ
երկրի տէր կը պատժեմ ինձանից տկարներին, իմ հը
պատակներին: Ինչո՞ւ նրանք համ զաւակների կողմից
մխիթարուած լինեն, համ ապրուստի: Թող այնքան
նեղ օր քաշեն հարկահանների ձեռից, որ հողիները
դուրս գայ»: Այսպէս վարուելով խստասիրտ թագա-
ւորը ժողովրդին այրում, խորովում էր: Ամեն կողմ
սուգ ու կոծ էր:

Օրի մի օրը, երբ պալատի առաջ թթուած դէմ-
քով թագաւորը նստած էր, մի դէրվիշ մաշուած, խու-
նացած վերարկուն ուսերին, բակը մտաւ բաժին ու-
ղելու: Թագաւորը մնաց լուռ, կարծում էր թէ դեր-
վիշն իրան անխօս տեսնելով կը հեռանայ, բայց դեր-
վիշը երկնքի հողէառ հրեշտակի պէս առաջը ցը-
ցուեց, աչքը գցեց նրա երեսին ու նոյնպէս լուռ
մնաց: Թագաւորն այս յանդուգն արարքից շփոթուեց,
սակայն զարմանքն այն էր, որ այսօր, առանց մաղձերը

թափելու, ձայն տուեց սպասաւորներին, որ դերվիշի
բաժինը տան ու ճանապարհ դնեն: Իսկոյն սպասա-
ւորները նրան մի կողմ քաշեցին ու չնչին բաժին
տալով առաջարկեցին, որ հեռանայ թագաւորի աչքից:
Դերվիշը դժգոհաց ու բարձրաձայն ասեց. «Ես մու-
րացկան չեմ, որ զլխներիցդ ցանում էք, ես Աստու-
ծառան եմ ու եկել եմ թագաւորի դուռ, թագաւո-
րին վայել բաժին տուէք, որ տանեմ չունկոր եղբայր-
ներիս բաշխեմ»:—«Մենք շատ տալու իրաւունք չու-
նենք, դերվիշ, ասին սպասաւորները, միթէ մեր թա-
գաւորի բնոյթի մասին չե՞ս լսել: Մի դժգոհալ, երբ
նա մտամոլոր նստած է, թէ չէ քեզ կը պատուհասի»:—
«Նրա պատուհասից դերվիշը վախեցող չի, նրա
մտամոլորութիւնն ինձ իրաւունք է տալիս աւելի մեծ
բաժին պահանջելու, խօսեց դերվիշը, որովհետեւ ես
այնպիսի հնար կասեմ, որ թագաւորի բոլոր վիշտն ու
տխրութիւնը կը հեռանան: Փորձի համար, եթէ ցան-
կանում էք, յայտնեցէք թագաւորին, որ դերվիշն ու-
ղում է հետը խօսել»: Իսկոյն մի սպասաւոր վազեց
թագաւորի մօտ. «տէր, դերվիշն ուղում է քեզ հետ
խօսել»:—«Թող գայ, տեսնեմ ի՞նչ է ասում, հանդարտ
պատասխանեց թագաւորը: Դերվիշն եկաւ. խոր զուլիս
վէր բերեց ու հարցրեց. «աշխարհի տէր, ինչո՞ւ ես
այդպէս տխուր, քանի որ ամեն բարիք ունեւ ձեռիդ
տակ»:—«Դերվիշ բաբա, պատասխանեց թագաւորը, ոչ
մի բարիք չի կարող մոռացնել անզաւակութեան կսկիծը,
որից ես հալուում, մաշուում եմ»:—«Կարելի է, Ստեղ-
ծողին զայրացրել ես քո կեանքով, քո վարմունքով,
դրա համար քեզ կսկիծ է տուել»:—«Ստեղծողի անունը
մի տալ, դերվիշ բաբա, թէ չէ պատիժ կուտես: Ես

Ստեղծողի հետ խռով եմ, հասկացիր»։— «Թագաւոր, դուր ես ինձ պատժիւ անուշով ահ տալիս. Աստծու ծառայ դերվիշը մարդկային պատժից վախ չունի. նա մոլորութեաներին ուղիղ ճանապարհի բերելու համար ճշմարտութիւնը համարձակ ասում է բոլորի ճակատին, ինչքան էլ դառ լինի»։ Թագաւորը ցնցուեց աղքատ դերվիշի աներկիւզութիւնից ու ձայնը փոխելով խօսեց. «դէ որ այդպէս է, քեզ իրաւունք եմ տալիս, այդ ճշմարտութիւնն ասա իմ ճակատին, թող դառ լինի»։— «Շատ բարի, թագաւոր, խօսեց դերվիշը, դէ խի՛ր։ Երբ որ ես Աստծու խօսքը քարոզելու համար ժողովրդի մէջ ման էի գալիս, ինձ թւում էր թէ վայնասունի ծովով եմ անցկենում։ Դու պալատի մէջ նստած, չես իմանում, թէ ի՞նչ յաւետեանական նշանք է ծանրանում քո տան վրայ։ Քո անթիւ հպատակներից որն է համարձակում քեզից պահանջ անել, որ դու Ստեղծողից մեծամեծ պահանջներ ես անում. որ առաքինութիւններից համար, Քո բռնած գործերը թագաւոր մարդի համար այնքան անվայել են, որ շատ գոհ պիտի լինես, որ մինչև այսօր Աստուած քեզ ողջ է թողել։ Յանցանքներիդ սարի չափ են, արդարութիւնդ կորկի չափ»։ Թագաւորն ամօթից կարմրած աչքերը պցել էր գետնին։— «Թագաւոր, շարունակեց դերվիշը, եթէ մեղքերդ կըզղշաս ու քաւելու միջոց կըփնտրես, այն ժամանակ քեզ կասեմ զաւակ ունենալու հնարը»։— «Քո բոլոր յանդիմանութիւնները տեղին են, դերվիշ բաբա, խօսեց թագաւորը, ես անարժան եմ Աստծու շնորհներին, լիովին զգում եմ յանցանքիս մեծութիւնը։ Երկար ժամանակ արտասուքի գետեր եմ հոսեցրել ժողովրդի աչքերից, երես չունեմ

երկնքից զաւակ խնդրելու»։— «Սրտնեղելու կարիք չը կայ, թագաւոր, մխիթարեց դերվիշը, փափագիդ կատարումը Աստծու ձեռին դժուար չի, եթէ ծռռճամբից կնւղղուես։ Այժմ ասա, ինչ որ ասեմ, կատարելով ես թէ չէ»։— «Դերվիշ բաբա, խօսեց թագաւորը յուզուած, եթէ երէկ կամ մէկէլ օրն ասէիր, չէի անիլ, բայց հիմի, երբ քար սիրտս փափկելու վրայ է, ինչ ասես կըկատարեմ ու թագուհուն էլ կատարել կը տամ, միայն թէ երկինքն ինձ պէս խստասրտի, դաժանի հետ հաշտուի ու ժառանգ տայ»։— «Ուզածդ գլուխ կըգայ միայն ժողովրդի բերանով, որովհետեւ քո գլխի ու սրտի վրայ ծանրացողը նրա նշովքն է, ամենից առաջ ժողովրդի հետ պիտի հաշտուես»։— «Ի՞նչպէս հաշտուեմ, դերվիշ բաբա, կերպը ցոյց տուր, ինչ ասես, պատրաստ եմ»։— «Ահա քեզ կերպը, հրամայի ծառաներիդ, որ ժողովրդի խեղճերին, տնանկներին կանչեն Մեծ աղբիւրի կուշտը, ուր քո այգին է։ Դնա այնտեղ, խեղճ ու թշուառները հետ սրտաբաց խօսիր. հետաքրքրուիր ամենի վիճակով, տես ի՞նչ կարիքներ ունեն. հագուստ չունեցողին հագուստ տուր, փող չունեցողին փող։ Ամեն պակասութիւն լրացնելուց ետ նստացրու ամենին ընդհանուր սեղանի շուրջը։ Նրանք քո զաւակներն են, դու իբրև երկնքի կամքով կարգուած հայր նստիր նրանց մէջ։ Ժողովուրդը, որ մինչ օրս քո միջոցով զրկանք է քաշել ու արտասուք կուլ տուել, թող քո աչքի առաջ լիանայ կերուխումով ու քեզ բարի ցանկանալով այնքան օրհնի, ինչքան որ մինչև օրս անիծել է. երբ ճաշը վերջանայ, չես թողիլ սուփրէն ծառաները հաւաքեն, այլ դու և թագուհին բոլորը վեր կը բաղէք, բաժինների մնացորդ-

ները կըտեղաւորէք, — ամանները աղբրի ջրերում կը լուանաք: Այդ ձեր խոնարհ վարմունքով օրինակ կը տաք երկրի գոռոզ մեծամեծներին: Նրանք տեսնելով, որ աշխարհի տէրն ու տիրուհին աշխատանքը սիրում են, իրանք էլ դառ քրտինքով ապրող ժողովրդին չեն արհամարհիլ: Դրանով Աստծու աչքը վրէժ կը քաղցրանայ ու հետո կը հաշտուի»: — «Յետոյ ի՞նչ կըլինի, դերվիշ»: — «Յետոյ այն կըլինի, որ իբրեւ հաշտութեան նշան երկնքից մի խնձոր կընկնի: Այդ խնձորը երկու մաս կանես, կէսը դու կուտես, կէսը կըտաս թագուհուն»: — «Օգուտն ի՞նչ կը լինի, դերվիշ, եթէ այդ բաներն անեմ»: — «Օգուտն այն կըլինի, որ դու տարու գլխին զաւակ կուռնենաս: Եւ կարող է պատահել, որ մէկի տեղ երկուսը լինի»: — «Հա... այդ շատ լաւ բան ես ասում, պայծառ դէմքով խօսեց թագաւորը: — «Եթէ երկուսը լինի, թագաւոր, խոստացիր, որ մէկն ինձ տաս, ես էլ անզաւակ եմ»: — «Շատ բարի, դերվիշ բաբա, խոստանում եմ: Ահա քո մխիթարիչ խօսքերի համար ստացիր իմ գանձերից առատ բաժին ու տար, ում ուզում ես, բաշխիր: Տարու վերջին կըսպասեմ քեզ»:

Դերվիշը սրտումը գոհ, որ Աստծու կամքը կատարւում է, խոր գլուխ վէր բերեց թագաւորին ու ծոցը ոսկով լի հեռացաւ պալատի դռնից:

Թագաւորն էլ իրա խոստումը բռնեց. այդ օրից դաժանութիւնը թողեց, դէմքը քաղցրացրեց ու ժողովրդի սիրտը շահելու համար բոլոր հարկերը թեթեւացրեց, յետոյ խեղճերին, վշտացածներին հրաւրեց Մեծ աղբրի գլուխը: Ընդարձակ մարգագետնում, փռած սուփրի շուրջը նստացրեց, ինքը մէջները նստեց, ամենի վիշտը հարցրեց, խոստացաւ կարիքները

կատարել, սպասաւորեց նրանց, վերջն էլ Աստծու կամքով երկնքից խնձոր ընդունեց: Եւ ինչպէս դերվիշը գուշակել էր, տարու գլխին երկու տղայ ունեցաւ: Թագուհու ցնծութեանը չափ չըկար, իսկ թագաւորի ունեւերից կասես մեղր կաթելիս:

Մի քանի ամսից ետ, երբ մանուկներն սկսան ծիծաղել, թագուհին սրտակոտոր ասեց թագաւորին. «դու դուր տեղ խոստացար մանուկների մինը տալ դերվիշին, մի՞թէ մենք շատ ունենք: Սրանց մի ժպտը աշխարհ աժի, ինչո՞ւ թափառականի ձեռը գցենք: Աղքատ մարդ է, երբ որ գայ, ոսկի տալով գոհացրու ե ճամբու դիր» — «Ձէ, թագուհի, հազիւ դերվիշի միջոցով գղջացել, ուղիղ ճամբի եմ եկել, նորից մի ծռիլ: Աստծու բարկութիւնից սիրտս դողում է, էլ նրան հակառակ չեմ գնալ: Թող բարի դերվիշը գայ ու իրա բաժին մանուկը վերցնի»:

Թագուհին իբրեւ կնիկ, սրտով աւելի տաք էր դէպի մանուկները, յօժար չէր ոչ միւսից բաժանուելու: Դերվիշին խաբելու համար մէկին լոյս չէր հանում: Ողջ տարի անցկացաւ, դերվիշ գլուխը չերևաց: Թագուհին սրտում ցնծալով ասեց. «երևի դերվիշը մեռել է, որ չեկաւ, փառք Աստծու, տղէս ինձ մնաց»: Թագաւորած զաւակը լոյս հանեց ու առաջարկեց թագաւորին, որ ինչպէս աշխարհի օրէնքն է, կնքել տայ, անուն դնի: Ամեն ինչ պատրաստ էր մկրտութեան համար, մնում էր յարմար անուններ գտնելը: Ահա մէկ էլ տեսան դերվիշն իրա խուռնացած վերարկուն ուսերին տնկուեց պալատի առաջ ու բարձր կանչեց. — «աչքդ լոյս, թագաւոր, խոստումդ արդար կատարել ես ու փոխարէն հատուց ում ստացել»: — «Դերվիշ բաբա,

ուրախ դէմքով պատասխանեց թագաւորը, օրհնեալ լինի Արարիչը, որ քեզ ուղարկեց ինձ մօտ: Այժմ թող քո բերանով էլ մանուկներին անուն դնի»: — «Թագաւոր, ասեց դերվիշը, երկուսն էլ ղժըիկ, առողջ երեխաներ են. առաջին օրհնութիւնն այդ է, որ Աստուած պարգևելէ սրանց, մնում է երկրորդը, օր պիտի ստանան մօրից ու դաստիարակից»: Երբ մկրտութիւնը վերջացաւ, թագաւորը կանչեց. «գէ, արի, թագուհի, վերցրու քո ղժըիկը, սրան շատ էիր սիրում, այս մէկը մեզ, միւսին էլ բարի ճանապարհ ու աջողութիւն»: Ժողովուրդը նստեց կնուներ ճաշին, մեծ պատիւներ արեց դերվիշին, որ պատճառ դառաւ իրանց բարեբաղդութեան: Ամենը ցնծում էին բացի թագուհուց: Սա մի գլուխ աղաչում էր, որ դերվիշը երեխի փոխարէն գանձ վերցնի, բայց դերվիշը գլուխն օրօրելով ասում էր. «Թագուհի, սա Աստուած ընծան է, իրաւունք չունեմ թողնելու. ես իմ պարտքը պիտի կատարեմ իբրեւ դաստիարակ, դու էլ քո պարտքը իբրեւ մայր: Մնաք բարեւ, ասեց դերվիշը ու մանուկը վերարկուի փէշում կոլուած գնաց իրա ճանապարհը: Քաղաքէ քաղաք, աշխարհէ աշխարհ ման եկաւ. քանի սանիկը փոքր էր, գրկած ու շալակած էր ման ածում, երբ ոտնառտեց, խկոյն դցեց ընութեան ծոցը, որ ազատ մեծանայ: Անունը դրեց Քաջիկ: Յետոյ դերվիշն սկսեց կրթել սանիկի թէ մարմինը և թէ միտքը: Ինչ որ շնորհք ունէր, օր օրի վրայ հալելով ածում էր նրա սրտի ու գլխի մէջ: Ուզում էր սանիկին այնպէս դաստիարակել, որ պիտանի լինի թէ իբրեւ մասնաւոր մարդ և թէ իբրեւ աշխարհի կառավարիչ: Ինչ որ դաստիարակն ասում էր, սանիկն ուշի ուշով կա-

տարում էր. խաղերի, ճարպիկութիւնների մէջ ետ չէր մնում իրա վարպետից: Իսկ վարպետը մի զարմանալի մարդ էր, ամեն շնորք մէջը կար: Ամեն դէպքին մի խրատ էր ասում. — «Լսիր, սանիկ, օրի մի օրը պիտի իրարից բաժանուենք, բայց աշխատիր, որ քաղցր յուշերով բաժանուենք. Մարդ կեանքի մէջ առաջ պարտականութիւններ պիտի կատարի, ապա իրաւունքներ պահանջի: Շատերի եմ ճանաչում, որ սրա հակառակն էին անում: Տղամարդութիւնը կեանքի դժուարութիւնների դէմ կռուելու մէջն է: Շատ երիտասարդներ եմ տեսել, որոնք շուտ յուսահատուած էին: Աշխարհում ամենաթշուառը նա է, ով դժբաղտութիւն չի տեսել: Եկած նեղութեանը պիտի համբերութեամբ յաղթել: Մարդկային բաղդաւորութիւնն ու քամբաղդութիւնը, իմացիր, միևնոյն սանդուխով են բարձր ու ցածր անում»: Սանիկը ճանապարհը շարունակում էր ու գլուխը կախ լսում խրատներին: — «Այնպիսի բան չըբռնես, որ դէմ լինի խղճիդ. ինչքան էլ տեղդ նեղ լինի, ճշմարտութիւնը խօսիր, նրանից լաւ բան չըկայ: Սիրտը որ կայ, մարդու ամենամեծ գանձն է, նրան պիտի լաւ խնամք տանել: Բարութիւն արա համ բարեկամիդ, համ թշնամուդ, դրանով մէկին պահպանած կըլինես, միւսին յաղթած»: — «Յետոյ, հարցրեց սանիկը աչքը ձգելով ջրհորի մօտ շարուած կանանց վրայ: — «Իմացիր, ինչքան էլ բարի կին ունենաս, փորձանքից ազատ մնալ չես կարող, որովհետեւ աշխարհիս ամենամեծ փորձանքը կինն ինքնն է: Թէկուզ կինդ գեղեցկութեամբ աշխարհի առուքարը լինի, դարձեալ իմացիր, որ նա աչքի համար դժոխք է, բայց սրտի համար դժոխք»: Միշտ

այսպիսի խրատներ լսելով դաստիարակից սանիկը դարձել էր մի ընտիր, խելօք պատանի: Լաւ հասկանում էր թէ կեանքի ծովում ի՞նչ բանից պիտի հեռու մնալ երջանիկ լինելու համար: Բայց անկուշտի պէս միշտ ձանձրացնում էր դերվիշին, որ կրթիչ խրատները շարունակի: Նա իբրեւ խելօք դաստիարակ ասեց. «ման եկող տղայի ձեռ բռնելը յիմարութիւն է, պիտի թողնել, որ ինքը վազվզի: Այնպէս էլ կըրթութեան ամենալաւ մասն այն է, որ երիտասարդն ստանում է իրա սեփական ջանքերով, դառ փորձերով»: Այսպէս իմաստուն դաստիարակը Քաջիկի հետ երկար տարիներ զանազան աշխարհներ ման գալուց ետ մի օր ասեց. «սանիկ, եթէ քո մէջ ամբարած շնորքները կեանքի մէջ գործ ածել իմանաս, արժէ, որ վերջը թագաւոր դառնաս: Այսօր առաջին քննութիւնդ է, տեսնեմ՝ խելքի՞դ ես հետևում թէ աչքերիդ»: Մեծ ձորի ափին քերծեր ու քարափներ կային: Դերվիշը առաջնորդեց սանիկին դէպի ամենամեծ քերծը. — «Օհ, ինչ ահռելի բերծ է, գոչեց սանիկը: — Սխալուում ես, մարդու համար իրա սրտի ազահուլթիւնն աւելի ահռելի է, քան թէ այս քերծը, պատասխանեց դերվիշը: Լսիր, այն քերծը բացուելու սովորութիւն ունի, մեծ է ու խոր, մէջը շատ բաներ կան, բայց դու այնտեղից պիտի հանես մի մոմակալ ու մի սուփրա. աւելի ոչինչ: Ուրիշ ինչ էլ որ աչքովդ ընկնի, ձեռ տալու իրաւունք չունես: Լաւ յիշիր այս պատուէրը»: Դերվիշը աչքերը երկինք դցած աղօթք արեց: Երկու ըոպէ չէր անցկացել, մէկ էլ տեսնես, քերծը ճեղքուեց ու մի մուկ այր բացուեց: Սանիկն շտապով ներս վազեց ու ի՞նչ տեսաւ. աչքեր ծակող անգին քարեր,

կարմիր ու պլպլան մարգարիտներ, աջ ու ձախ, շեղջ շեղջ թափուած: Խելօք պատանին մի ըոպէ գանձերի փայլից մնաց շմուռած, չըգիտէր ինչպէս վարուի, ձեռ տայ թէ թողի անարատ: Գայթակղութիւնը շատ զօրեղ էր, չըդիմացաւ, ազահուլթիւնից յաղթուելով մտահան արեց դերվիշի պատուէրը, լայն բաց արեց հագուստի ծոցերն ու գրպանները և ակներով, մարգարիտներով լցրեց: Նոր յիշեց, որ ներս է մտել մոմակալ ու սուփրա տանելու. մօտեցաւ նրանց, որ վերցնի ու դուրս գալ այրից, յանկարծ այնպիսի գոռոց ու դղրդոց լսուեց, որ սանիկը տեղն ու տեղը սասանեց: Պատանին վախեցած աչքերը բաց արեց ու տեսաւ այրի մուտքը ամուր փակուած, նոր զխի ընկաւ թէ ինչի՞ հետևանք էր այդ. շատ փոշմանեց իրա անուշակալութեան վրայ, լաց լինելով շատ անգամ դերվիշին կանչեց, բայց արդէն ուշ էր: Նստեց խաւարում, երկար մտածեց, ճար ու ելք չըգտաւ: Նստելուց սրտնեղուելով վերկացաւ, թափառեց խոր այրի մէջ. թւերը մեկնած մթան մէջ ման ու ման արեց, կարծես ընկել էր դժոխքը, մատերով շոշափեց ոտի տակի գետինը, ոչ մի մխիթարութիւն, ոչ մի յոյսի կամ լոյսի կտոր: Երբ սրտի մէջ ազատուելու յոյսը մեռաւ, նա մի դառ սլփ արեց ու թլըփ գետնին փրուեց: Ահա անսպասելի կերպով կուռը դիպաւ մի կոշտ բանի, մատը տարաւ շոշափեց, նման էր քարէ քլունգի: Մտքի մէջ փայլեց դաստիարակի պատկերը ու յանդիմանելով ասեց. «սանիկ, անփորձութիւնդ յաղթեց. աւելի հեշտ է խրատ լսելը, քան նրանց կատարելը: Ազահուլթեան ձեռից ընկար փորձանքի մէջ ու մեղքիդ պատիժը պիտի քաշես: Պարզ է, որ սո-

վից մեռնելու ես այստեղ, աւելի լաւ է, ինքդ քեզ համար գերեզման փորես ու մէջը պարկեսս:

Սանիկը բլունգը ձեռն առաւ, սիրտը մեռածի պէս թխկացրեց գետնին, քանդեց ու հողը փոսից բռնով դուրս տուեց: Որոշել էր փորել մինչև ուժերի հատնելը: Օր օրի վրայ փորում էր ու զարմանում, որ ուժերը չէին սպառուում: Աստուած գիտէ, թէ քանի շաբաթ էր փորել ու ինչքան խոր էր գնացել գերեզմանի մէջ, յանկարծ երիտասարդը, որի մէջ ապրելու յոյսը մեռել էր, ուրախ ճչաց խոր գերեզմանում: Յնժութեան պատճառը բլունգի ամուր հարուածն էր, որ վերջին անգամ խփելիս յատակը ծակեց. այդ ծակով նրա ականջն ընկաւ ջրի վշշոց: Գլուխը կռացրեց ու ինչ տեսաւ.—մի մեծ ջուր լափ տալէ նրա տակով հոսում է: Ինքն իրան ասեց. «աւելի լաւ է ջուրն ընկնել, քան գերեզմանում պարկել. եթէ խեղդուեմ, գոնէ ալիքները մարմինս լոյս աշխարհ կը հասնեն»: Փորած ոտնատեղերով բարձրացաւ այրը, շորերը հագաւ, հետը վերցրեց սուփրէն, մոմակալը, իջաւ գերեզմանի յատակը, այդտեղ սուփրէն պատ տուեց մէջքին, մոմակալը ձեռին չըլձաւ ընկաւ ջուրը, առանց իմանալու՝ գետ է թէ լիճ, նրա բարի բաղդից սուփրի ծայրը բացուեց, փուռեց ջրի երեսին ու չը թողեց, որ Քաջիկը ընկղմուի: Հոսանքի հետ առաջ շարժուելով մէկէլ աչքն այնտեղ բաց արեց, որ տեսաւ իրան լոյս աշխարհում ողջ և անփնաս: Յամաք ելնելով շորերը հանեց, մզեց, նորից հագաւ: Հեռու ծուխ էր երևում, ուղղուեց այն կողմը, գտաւ մի պառաւի տուն, մեծ քաղաքի ծայրին: Բարի հողի էր սա, քաղցր ընդունեց երիտասարդին, շորերը կը-

րակի վրայ չորացրեց, քիչ ուտելիք, խմելիք բերեց առաջը: Քաջիկը պառաւին մարգարիտ տուեց. «տար փողոց, ծախիր ու սրա փողով պաշար առ»: Ինքը ընեց, որովհետեւ շատ յոգնած էր: Հանգստանալուց ետ պառաւին հարցրեց. «այս ինչ բնակութիւն է, նանի»:—«Մեծ քաղաք է, սրդի, թագաւոր է նստում և ինչ ասես կայ»:—«Ի՞նչ կայ ձեր քաղաքում, նանի, որ մարդ տեսնի ու դուրը դայ»:—«Տեսնելու բաներ շատ կան, սրդի, բայց քեզ պէս երիտասարդի համար զարմանալին մեր թագաւորի աղջկն է: Առուքարի մասին լսել ես թէ չէ»:—«Ձէ, չեմ լսել, ո՞վ է, Առուքարը, նանի, պատմիր, լսեմ»:—«Նա մեր աշխարհի աչքն է, դու ինքդ պիտի տեսնես նրա շէնքն ու շնորքը, որ արմանաս, ես քեզ ինչ կարամ պատմել: Արարած երկրի երիտասարդների խելը տարել է, լիմանատամ բերանով նրա սիրունութիւնը քեզ մնց ասեմ: Քանի երիտասարդներ են նրա սիրով մեռել, առանց կարենալու նրա հալածտ սիրտը գրաւել: Առուքարը եկողին մերժում է ասելով. «հեռացիր, իմ բաղդը դու չես, նա դեռ ճամբին է, ինձ չի հասել»: Այս խօսքերը տաքարիւն Քաջիկի սիրտը տակն ու վրայ արին. «հը, հարցրեց ինքն իրան, չըլինի՞ Առուքարը իմ բաղդն է, հը, կամ չըլինի՞ ես եմ նրա սպասած բաղդը: Շատ երիտասարդների հետ անի ես էլ իմ շնորքը փորձեմ»: Քաջիկը ուժեղ կաշոյ էր, արագ վազող էր, բաղցր երգող էր, հմուտ խաղացող էր: Մոռացաւ գլխով անցած փորձանքը, երբ քաղաքի զանազան գրաւիչ կողմերը տեսաւ: Վեր ու նիստը մեծ մարդկանց հետ էր, ով ասես, ուղղում էր նրա բարեկամը դառնալ: Շէնք ու շնորքով ոչ մի իշխանի որդուց պակաս չէր: Յան-

կարծ երազումն էլի դերվիշը երևաց ու ասեց. «սուփ-
ըէն ու մոմակալը զուր ես թողնում անգործադրելի,
նրանց մէջ հրաշալի զօրութիւն կայ, բանացնելու
կերպը ահա այսպէս ու այսպէս է»:

Քաջիկը մտածեց տեսաւ, որ իշխանագնների հետ ոտ
մեկնելու համար հարկաւոր է մեծ տուն ունենալ, հրա-
ւէրքներ սարքել, հիւր գնալ, հիւր ընդունել: Այդ բանը
պառաւի խրճիթում գլուխ չէր գալ, իրա մօտի անգին
քարերն ու մարգարիտների մի մասը շուկայում գին
բռնացրեց, ստացած ահագին գումարով սլաւաւանման
շէնք կանգնացրեց: Ներսն ու դուրսը լաւ զարդարելուց
ետ ասեց. «այս տանը սազում է, որ մոմակալի ու սուփ-
ըի հրաշալի զօրութիւնը փորձեմ, տեսնեմ՝ ինչ կայ
սրանց մէջ, որ դաստիարակս պատուիրում էր՝ ամեն
ինչ թողնել այրի մէջ, վերցնել միայն այս երկու բանը»:

Քաջիկն ընդարձակ դահլիճում սուփըէն փռեց:
Այդ փռելն էր որ յանկարծ տեսաւ՝ աշխարհիս ամեն
տեսակ ուտելիք ու խմելիք լոյս ընկան նրա վրայ:
Քէֆն եկաւ. մենակ ինքն էր, բայց հարիւր մարդ կը
կշտանային: Ուրախ սրտով աջ ձեռք մեկնեց մոմա-
կալը վառելու: Վառեց ու սուփըին նստեց կերակուր-
ների համը տեսնելու: Մէկ էլ ինչ, տեսաւ. մոմերի
միջից մի մի հոգի դուրս պրծան, մէկն ածույ, միւսը
երգող, երրորդը պարող, Նա սուփըի գլխին նստած
անթիւ բարիքներից վայելում էր ու զուարճութեամբ
նայում ածողին, երգողին, պարողին: Հէնց որ կշտա-
ցաւ, մոմերը հանգցրեց. նրանք էլ գլուխ տալով անե-
րևութացան: Սուփըէն էլ ծալեց, կերակուրները անե-
րևութացան իբր թէ բան չեղած: Սրա վրայ շատ ուրա-
խացաւ: Ամեն օր պալատանման տանը սրտի ուզածի

չափ վայելչութիւն էր քաշում ու դերվիշին օրհնում:
Բայց երիտասարդ սիրտը մի օր այսպէս հպարտացաւ,
«երբ մոմակալն ու սուփըէն այսպիսի զօրութիւն ու-
նեն, որ իշխանազը կարող է ինձ հաւասարուել: Դժուար
չէ թագաւորին դուր գալ ու նրա Առուքար աղջկանը
կին առնել»: Հրաւէրը սարքեց իրա տանը, եկաւ
թագաւորն իրա մեծամեծներով, նստեց դահլիճում
մեկնած լիք սուփըի վրայ, պալատականների հետ
կերաւ, խմեց, Գլուխները տաքացած ժամին Քաջիկը
մոմակալը վառեց, հիւրերի քէֆը շատ եկաւ, երբ
մինն ածեց, միւսը երգեց, երրորդը պարեց: Այսպէս
շարունակուեց մինչև ուշ գիշեր: Թագաւորը զարմա-
ցաւ, իրա կեանքում այսպիսի բան չէր տեսել, աղջկայ
մօտ Քաջիկին շատ գովեց. «սրա պէս շնորհով ու
գեղեցիկ երիտասարդ չի եկել իմ քաղաքը: Ի՞նչ անենք
որ իշխանազ չի, արի, ծանօթացիր, փեսացու ընտրիր,
վերջանայ»:

Առուքարն ինչքան որ աննման էր գեղեցիկ
պատկերով, մետաքսի պէս ընքոյշ ու երկար ծամե-
րով, այնքան էլ մեծասիրտ ու չրմահաւան էր: Քա-
ջիկի գէմքին ու կապսին հաւան էր, բայց զայրանում
էր, թէ նա հասարակ ծագումով ինչպէս է համար-
ձակում թագաւորի ու իշխանագնների հետ ոտ մեկ-
նել: «Նա նրա պէսներին հող ու մոխրի տեղ էլ չեմ
դրել, հիմի հայրս առաջարկում է, որ նշանած ընտ-
րեմ: Եթէ այդ անեմ, այն ժամանակ իշխանագնները
աշխարհի Առուքարի մասին ինչ կարծիք կըկազմեն:
Ձէ, այդպիսի տղային պիտի իրա չափը ճանաչեցնել»:

Այս որոշումով աղջիկը մասնակցեց հօր խնջոյ-
քին, ուր մեծամեծները հետ հրաւիրուած էր և Քա-

շիկը, որ Առուբարի հետ ծանօթանայ, Սեղանի դարդը Առուբարն էր իրա ճարտար լեզուով ու գեղեցկութիւնով: Ամենը, ամենը նրա գլխովն էին պտըտուում, որ կուշտ կարենան նրա աչք ունքին նայել: Ճաշից ետ երբ բոլորը զբաղուած էին երգեցողութիւն լսելով, չարսիրտ Առուբարը կամենալով Քաջիկի բնաւորութիւնը փորձել, առաջարկեց նրան զառ գլորել: Սանիկի ականջում լսելի եղաւ դաստիարակի ձայնը. «մի անիւ այդ, թէ չէ փորձանքի մէջ կընկնես», բայց ջանել արիւնը յաղթեց, առաջարկն ընդունեց, ու վստահութեամբ սկսեց զառերը գցել: Առուբարը տանուլ տուեց. այդ բանը հօրը զարմացրեց, որովհետեւ Առուբարը յայտնի էր իբրեւ ճարպիկ խաղացող, առաջին անգամն էր, որ մի երիտասարդ իրա աղջկանը գերազանցում էր: Թագաւորը մտքումն ուրախացած ասում էր. «Երանի գոռոգ աղջիկս մինչև վերջ տարուի ու հարկադրուած փեսայ ընտրի»: Խրախուսում էր աղջկանը խաղը շարունակել: Բոլոր մեծամեծները հետաքրքիր հետևում էին խաղին: Առուբարը տաքացած առաջ էր տանում խաղը ու տանուլ տալիս հօր գանձերը: Գանձերը վերջանալուց ետ պալատը մէջ բերեց: Քաջիկին զարմանալի կերպով զառը գալիս էր: Թագաւորը չէր նախանձում ապագայ փեսացուին, դրա համար թոյլ տուեց, որ տարուած աղջիկը քաղաքի վրայ էլ զառ բռնի: Քաղաքն էլ ձեռից գնաց: Աղջիկն անչափ դառնացել էր սրտում, բայց չէր երկացնում Քաջիկին. փորձեց ժողովրդին էլ խաղի մէջ բերել: Ժողովուրդն էլ գնաց: Մէջտեղը մնացին հայր ու աղջիկ, զրկուած ամեն գանձից ու փառքից: Առուբարը ճարը կտրած տեղի վերկացաւ ու բոլորի ներկայութեամբ

ասեց. «Երբէք չի եղել, որ ես տարուեմ ու այսքան կուրուեմ մի երիտասարդի առաջ: Երեկ դու ես, որին սպասում էի: Հպարտ գլուխս խոնարհեցնում եմ առաջդ, իբրեւ նշանած, եթէ յօժար ես»:— «Առուբար, գոչեց Քաջիկը ցնծադէմ, երբ յօժարուում ես իմը լինել, երիտասարդների մէջ ինձ ամենաբաղդաւորը դարձնել, էլ ի՞նչ նշանակութիւն ունեն իմ աչքում աշխարհի գանձն ու ոսկին: Դրա համար էլ յայտնում եմ, այսօր ինչ որ զսուի մէջ տանուլ ես տուել, դարձեալ պատկանում են հօրըդ»: Թագաւորը հիացաւ փեսացուի մեծահոգութեան վրայ, այդ օրը օրհնեց նշանդէքը և խաղալ սրտով սպասեց հարսանիքի օրուան: Սակայն աղջիկը, որ գեղեցիկ պատկերի հետ գեղեցիկ հոգի չունէր, ուրիշ մտքի էր. նա մտադրուել էր վրէժ հանել տղից, որ հասարակ ծագումով եկաւ իշխանազների առաջը կտրեց: Ազնուութիւնը, որ գեղեցկութեան ընկերն է, Առուբարը չունէր, ուստի նենգութեամբ ուզում էր նրան ընկճել, որ գոռոգ սիրտը հովանայ: Քաջիկն ամենայն օր լինում էր պալատում: Առանձին ժամին աղջիկը հարցրեց տղին. «Ինձ պէս գեղեցկուհուն հարսնացու շինեցիր ու դեռ չես ասում թէ ինձ հրչափ ես սիրում: Տեսնում ես, որ Թագաւորազ տղէքը մեր դռնից պոկ չեն գալիս: Պիտի բո սէրն իմանամ, որ ես տուած ուխտիս հաւատարիմ մնամ»:— «Ինչով ուզում ես, սէրս փորձիր, Առուբար, միամիտ պատասխանեց Քաջիկը:— «Դու շատ շնորքներ ունես, դրանց խորհուրդը քեզ մնայ, միայն ասա թէ ինչի՞ մէջն է քո գլխաւոր ոյժը»: Քաջիկի միտն եկաւ գերվիշի խրատներից մինը. «ամենալաւ կինն էլ առանց փորձանքի չէ»: Վտանգից

ազատ մնալու համար ասեց. — «ամենագորեղին հաստ
թոկով կապում են և նա մնում է խեղճացած, ինձ
բարակ պարանն էլ բաւական է»։ Այդ օրը ճաշից ետ
տղէն քնել էր, աղջիկը իբրև կատակ կապկապեց նը-
րան թոկով ու միւս սենեակում սպասում էր թէ ինչ
կլլինի։ Քաջիկը զարթնեց ու ճլրմկոտալով թոկի
կապերը կտրտեց։ Առուքարը խորամանկ ծիծաղով
մօտեցաւ. «ես հաստատ դիտէի, որ քո ուժին երկա-
թէ շղթան էլ չի դիմանալ, բայց ես թոկը փորձեցի»։
Քաջիկը նրա գեղեցկութեամբ տարուած, ներեց ա-
րած չարութիւնը և մագերը փաղաքշեց։ Նրա միտքն
էր շուտ պսակուել ու գահ ժառանգել, իսկ Առուքարը
հարսանիքի օրը դիտմամբ յետաձգում էր իրա նենգ
միտքը գլուխ բերելու համար։ Մի օր հարցրեց. «սի-
բեի, զառ խաղալու մէջ քեզնից յաղթուեցի, ի՞նչ
կարող եմ ուժի մէջ քեզ հետ մրցել։ Ասա, ի՞նչը կա-
րող է ուժեղ մարդին յաղթել»։ Այս ասելով տղի վը-
գով փաթաթուեց ու աչքերին նայելով հարցը կրկնեց։
Քաջիկի սէրն այնքան թէժ բորբոքուած էր, որ ուշ
չը դարձրեց աղջկայ խորամանկ հանգին, անկեղծօ-
րէն պատասխանեց. «իմ մեծահոգի վարմունքի դէմ
ամօթ է, որ ինձ վատութիւն ցանկանաս, Առուքար։
Ինչպէս նենգամիտ, քնքոյշ խօսքն աւելի թունաւոր է
արդար, կոպիտ խօսքից, այնպէս էլ աղիքի նուրբ լարը
աւելի հատու է քան հաստ ճոպանը։ Իմացիր, ինչ զօրեղ
արարած էլ լինի, եթէ նրա երկու բթերը երկտակ
լարով կապկապեն, յաղթուած է ու յաղթուած»։

Իրանից ետ աղջիկն այնքան աչք պահեց, որ
Քաջիկը միամիտ քնեց։ Պատրաստի լարով նրա ձեռի
բթերը կապկապեց։ Քաջիկը զարթելով ուժ տուեց

որ մատներն իրարից արձակի, չեղաւ։ Մենակ էր սե-
նեակում, քանի որ փորձ արեց լարին յաղթել, այն-
քան աղիքէ լարը սրուելով խոր կտրեց բթերը և մը-
տաւ մսի մէջ։ Տղէն կսկիծից ընկճուած խօսեց. «ինձ
պէս միամիտ սիրտ ունեցողին արժանի է այս չար
կատակը»։ Այդ վայրկեանին աղջիկը կողքի սենեակից
դուրս պրծաւ ու հեգնանքով ասեց. «ի հարկէ ար-
ժանի է քեզ այս անուշ կատակը, որ հասարակ ծա-
գումովդ եկար թաքաւորի փեսայ դառար ու Առու-
քարի անունը հողի հաւասարեցրիր, վրէժ հանելու
ժամը հասել է, քեզ պէս յանդուգին պիտի պատժել»։
Անգութ կտրած գեղեցկուհին դահիճ կանչեց, որ գլուխը
տայ ու կորցնի, Քաջիկը նրան ասեց. «աղաչում եմ,
դեռ գլուխս մի տալ, Առուքար։ Ճշմարիտ ես ասում,
ես անարժան ծագումովս չըպիտի քեզ հարսնացու
ընտրէի։ Այսքան պատժելուց ետ թող շունչս վրէժ
մնայ, աշխարհի մի անկիւնում ապրեմ ու արեւ օրհ-
նեմ։ Յիշիր, որ ես ոչ մի վատութիւն չեմ արել ոչ
քեզ, ոչ քո գերդաստանին»։ — «Լաւ, կեանքդ քեզ եմ
բաշխում, ասեց աղջիկը, վեր կաց և հեռացիր այս
քաղաքից»։ Առուքարը վախ չըզգալով ոչ հօրից և ոչ
խղճի դատաստանից, խլեց թէ սուփրէն, թէ մոմակալը։
Անարգուած Քաջիկը թողնելով իրա շինած տունը, սրտա-
կոտոր հեռանում էր քաղաքից, երբ նրան տեսաւ ծանօթ
պառաւը, սիրով իրա մօտ տարաւ, մկրատի ծայ-
րով լարերը կտրտեց, վէրքերը կապեց, խնամեց։ Ե-
րիտասարդը հոգով խիստ ընկճուած էր, շատ ցաւում
էր, որ սուփրի ու մոմակալի հետ պալատանման
տունը կորցրեց։ Անչափ փափագում էր ղերվիշի
երեսը տեսնել և հարցնել թէ ո՞վ է ինքը, ո՞ւմ որդի

է: Նա միշտ իրան սանիկ էր կանչում առանց մի խօսք ասելու իրա ծագման մասին: Մտաւորականութեան մէջ տապալկում էր. մի օր յանկարծ աչքը բաց արեց ու տեսաւ դաստիարակին այսպէս խօսելիս. «սանիկ, գիտէի, որ ինձ կարօտել ես, ահա եկայ: Դարձեալ փորձանքի ես հանդիպել: Այս ժամանակ ակնքերի ու մարգարիտների փայլով զբաւուեցիր, այժմ էլ կանացի գեղեցկութեամբ: Աշխարհ է, կը պատահի: Փորձանքներից մի յուսահատուիլ, դրանք երիտասարդ մարդուն անհրաժեշտ են, փորձանքը խրատում է, խելքի է բերում: Մոմակալն ու սուփրէն չեն կորչիլ, էլի կը գան քեզ մօտ: Շարունակիր սրտով բարի լինել, անհոգ կաց ու տես թէ գոռոգ, չըմահաւան հարսնացուիդ գլուխն ի՞նչ է գալիս»: Այս ասելով դերվիշը նրա աչքից աներևութացաւ:

Առուքարը նոր փեսացու էր ուզում ընտրել իշխանազների միջից, որոնք Քաջիկի վարդապետու վրայ շատ էին հրճուած, ամեն մէկը աշխատում էր ընծաներով, քաղցրախօսութիւններով աղջկայ սիրտը շահել, դուր գալ: Հօր կամքի հակառակ մեծ հրաւերք սարքեց Առուքարը, թիթեռնիկի պէս իրա գլխով պտտող իշխանազներին, թագաւորազներին ճաշի կանչեց. հիւրերին զարմացնելու համար ուզեց սուփրէն ու մոմակալը բանացնել: Առաջին փորձն էր, որ անում էր: Հրաշալի սուփրէն բացուեց բազմազան ու տելիքով, խմելիքով. բարձրաստիճան հիւրերը զուարթ դէմքով ձեռ մեկնեցին կերակուրներին, որ ճաշակեն: Առուքարը ճաշը զուարճալի դարձնելու համար ձեռը մեկնեց մոմակալին: Վառուեց, բայց ճրագի բոցերից դուրս եկած մարդիկը երգելու, պարելու, ածելու

փոխարէն մի մի մահալ ձեռներին ընկան հիւրերի, տանտիրուհու ջանին, ինչքան որ գիտես, լաւ ջարդ տուին: Ծեծը շարունակուեց մինչև կէս գիշեր: Այս խայտառակութեան պատճառն այն էր, որ Առուքարը մոմակալին ձախ կողմից էր մօտեցել ու սխալ վառել: Այս դէպքը բոլորովին կոտրեց թագաւորի տան անունը ժողովրդի առաջ: Մինչև հիմի յամառ աղջկայ արարքը լուռ տարել էր, այժմ անմարդի եղած ու սրտում կատաղած ներս ընկաւ աղջկայ օթեանը, որ պալատից առանձին էր ու սկսեց անարգել. «դու նախանձոտ պտուղ, ի՞նչ վատութիւն էր արել քեզ այն պատուական երիտասարդը, որ տմարդաբար տանջեցիր ու նրա սեպհականութիւնը խլեցիր: Ասան, գոռոգ հոգի, դու ճի թագաւորազին փեսացու ընտրեցիր, որ ես խափանեցի հասարակ ծագումով Քաջիկի պատճառով: Քեզ ու գլխու հացկերոյթ սարքեցիր, որ Քաջիկի հակառակորդներին պատիւ տաս, ահա ստացար ապերախտ վարմունքիդ պատիժը: Մի վրէժ նայիր, տես ի՞նչ օրումն ես, ամբողջ երեսդ կապտած է: Երկինքն է քեզ պատժել. մինչև չըզնաս փեսացուիցդ ներում չըխնդրես, բո գլխից պատուհասը չի պակսիլ»:

Հիւրերը քաղցած ու ջարդուած էին գնացել իրանց տները, դրա համար Առուքարը ամօթից պապանձուել էր, գլուխը կախ գցել: Ստացած հարուածներն այնքան զգալի չէին նրան, որքան պատահած խայտառակութիւնը, որ ժողովրդի բերանում ծամելու մաստակ էր դառել:

Առուքարը շատ էր փռամանում արածի վրայ, խոստովանում էր հօր առաջ, որ անազնութեամբ ու

Թեթևամտութեամբ էր վարուել փեսացուի հետ, անգամ անիծում էր մոլորեցնողներին, բայց հպարտ գլուխը չէր վերցնում, որ գնայ տղից ներուժն խնդրի։ Վերջն էլի ծեր Թագաւորն էր, որ իրա ոտով գնաց Քաջիկի մօտ, քաղցր խօսքերով սիրտն առաւ, բերեց կրկին պալատը, աղաչեց, որ դառ պատահմունքը մոռանայ։ Թագաւորի միտքն էր այժմ — առանց աղջկայ կամքը հարցնելու, շուտով պսակը գլուխ բերել ու Քաջիկին իրա տեղ Թագաւոր հրատարակել։ Հէնց այն է Թագաւորը Առուքարին իրա օթեանից կանչում էր, որ գայ Քաջիկից ներողութիւն խնդրի, այդ միջոցին մի պալատական լուր տուեց, որ մի խումբ մարդիկ են եկել, փեսայ Քաջիկին են հարցնում։ Թագաւորը ներս հրաւիրեց օտարականներին, որոնց գլխաւորը դերվիշի գէմքն ունէր։ Սա խոր գլուխ տալով Քաջիկին դիմեց այս խօսքերով։ «Թագաւորազ տէր, սրանք հօրդ հպատակներն են, լուր են բերել, որ քո աւագ եղբայրը վաղաժամ մեռել է ու հօրդ թողել անժառանգ։ Ծեր հօրդ հետ ժողովուրդն էլ մեծ կարօտով քո վերադարձին է սպասում»։

Ամենը մնացին զարմացած։ Աւելի զարմացաւ Քաջիկը, երբ լսեց որ ինքը Թագաւորազ է։ Դերվիշը դիտմամբ էր ծածկել նրանից այդ բանը։ Առուքարի հայրը Քաջիկին համբուրելով ասեց. «Սիրելի փեսայ, հաւանել էի քեզ առանց արքայական ծագումդ իմանալու, այժմ աւելի ուրախ եմ, որ Առուքարն անհուն ափսոսանքով կըզգայ իրա սխալը և կաշխատի դառնութեամբ քաւել։ Մօտ եկ, աղջիկս», կանչեց Թագաւորը։ Յիսամեռ դարձած Առուքարը չըզիտէր, ինչպէս մեղայ գայ, որ իրա անգութ արարքը տղի սրտից

ջնջել տայ։ Դերվիշի իմաստուն աչքը նկատելով աղջկայ գոռոզութիւնը, դարձաւ Թագաւորին ասեց. «Այստեղ հարսնացու ճարելն աւելորդ է։ Քաջիկի համար իրա հայրը կը գտնի այնպիսի աղջիկ, որ գեղեցկութեան հետ կունենայ և մի բարի սիրտ»։ Այս խօսքերը հէնց կասես քարագրդոններ էին, որ ընկնելով Առուքարի սրտի վրայ փշուր փշուր արին նրա գոռոզութիւնը։ Իսկոյն չոքեց ընկաւ Քաջիկի ոտները և լալով ասեց. «Արածներես վրայ փոշմանել եմ մինչև սրտիս խորքը, մի մերժիլ ինձ, այսուհետև ոչ թէ կինդ, այլ սարկուհիդ կը լինեմ, կրակի մէջ էլ գցես, ընդիմացող չեմ»։

Քաջիկը կակղեց, ներեց նշանածի արարքը։ Հաշտութիւնը կայացաւ հարսանիքի հանդէսով, որի միջոցին զարմանալի դեր խաղացին սուփրէն ու մոմակալը։ Դրանք մի Թագաւորութիւնից Թանկ էին։ Դերվիշն անյայտացել էր, չըկար։ Նախկին գոռոզ Առուքարը այժմ Քաջիկին խոնարհ դառան պէս ամեն տեղ հետևում էր ու քնքշաբար գուրգուրում։ Քաջիկը շատ ապրեց անօր մօտ, թէ քիչ, յայտնի չէ, միայն այն էր, որ ծնողների կարօտը քաշեց ու մրտածում էր հայրենիք վերադառնալ։

— «Ես այժմ մխիթարուած եմ, ասեց Առուքարի հայրը, ուրախ կըլինեմ, եթէ գնաք միւս ծնողներին էլ մխիթարէք։ Ուր էլ լինէք, այսուհետև, յոյս ունեմ, որ երջանիկ կըլինէք, քանի որ սրտով իրար կպած էք»։ Քաջիկի հաղառակորդները չէին հանգստացել, նրանք միտք ունէին նրա ձեռից խլել Առուքարին, սուփրէն ու մոմակալը և դանձերը։ Քաջիկը տխուր էր, հաստատ չըզիտէր թէ սիրուն նշանածն ինչպէս

կըհամբերի ճանապարհի նեղութիւններին: Այդ տխուր ժամին Առուքարը նրա ճակատը համբուրեց ու ասեց. «դու դուր ես հայրենիքի կարօտից մաշուում, Քաջիկ ջան, ես հոգով ու սրտով քոնն եմ, մազաչափ մի տարակուսիլ, գնանք, ուր որ ուզում ես»:

Թագաւորը ջորիների վրայ արծաթ ու ոսկի բարձած բաժինք տուեց: Քաջիկն ու Առուքարը մնաս բարով ասին, ձիան նստած՝ քարուանի հետ գնացին: Քաջիկը միշտ զգոյշ էր, իմանալով որ իրա թշնամիները շատ են: Դերվիշը շարունակ նրան երևոյթ էր լինում, կարևոր խորհուրդները տալիս ու անհետանում: Շատ վտանգաւոր տեղերից ապահով անցնելուց ետ Քաջիկի քարուանը մեծ փորձանքի հանդիպեց, երկինքը սևակնեց, որոտաց, կայծակ ու շանթից ետ այնպիսի քամախառ հեղեղ թափուեց, որ բոլոր ջորիներին իրանց բեռնով սկեց, կլանեց: Քաջիկը թողեց գանձերը ճակատագրի յուսով, հազիւ կարաց Առուքարին ողջ անմնաս հեռացնել հեղեղի ձեռից. մոմակալն ու սուփրէն Քաջիկը ձիու գաւաքին կապած ունէր: Գանձերից կողոպտուած նրանք լոյս ընկան ուրիշ աշխարհում: Վտանգն ու փորձանքը իսկոյն Քաջիկի միտն էին բերում գերվիշի պատուէրները ու անուշակալութիւնից կրած վնասները: Ագահութիւնից յաղթուելով՝ նա այրի ակն ու մարգարիտը յափշտակեց ու լաւ խրատուեց: Երկրորդ անգամ Առուքարի պատկերի գեղեցկութիւնով անչափ հրապուրուեց ու դրա համար լաւ պատժուեց: Այժմ միտն ընկաւ դաստիարակի մի խրատը՝ այն մարդը չի աղքատը, որի ծոցում փող չըկայ, այլ նա, որի սրտում ողորմ չըկայ: Ի՞նչ է նշանակում այս, մտածում էր նա: Այդ

ժամանակ նա անցնում էր մի հանգստարանի կողքով, տեսաւ երկու հոգի գերեզմանից հանել են մի ննջեցեալ ու մահակներով անողորմ ծեծում են: Առուքարի մեղքը շատ եկաւ, երբ տեսաւ, որ այդ մարդիկ անշունչ ննջեցեալին ծեծելուց ետ քաշեցին մօտիկ առուի մէջ, թրջեցին, հանեցին, նորից ծեծեցին: Քաջիկը մօտեցաւ, հարցրեց. «այ մարդիկ, ո՞վ է այդ ննջեցեալը, ինչո՞ւ էք այդպէս անաստուած վարւում»: — «Սա պարտապան մարդ է, պատասխանեցին ծեծողները, մինչև շունչ փչելը չի կարացել իրա պարտքերը վճարել: Դատաւորները վճռել են պարտքի փոխարէն մարմինը տալ պարտատէրին, որ ինչպէս ուզի, հետը վարուի: Փողատէրը մեզ վարձել է, որ մարմինը տանջենք: Նրա պատուէրով ամեն օր գերեզմանից հանում ենք, ծեծում ու կրկին տեղը դնում»: Քաջիկը, որ գերվիշի հոգով էր դաստիարակուած, այդ բացադրութիւնը լսելով սարսափեց. «ի՞նչ անողորմ աշխարհ է, մարդկանց մէջ ներողութեան զգացմունք չըկայ»: Նայեց, տեսաւ, Առուքարը լալիս է, դարձաւ մարդկանց հարցրեց. «ի՞նչքան է այդ ննջեցեալի պարտքը»: — «Այսքան ու այսքան, պատասխանեցին ծեծողները: Քաջիկը փնտրեց ծոցերը ու ինչքան փող գտաւ, տուեց նրանց, — «վերցրէք, ահա այս նրա պարտքը, այս մի քանի ոսկին էլ աւելի եմ տալիս, որ աղքատ ննջեցեալի վրայ տապանաբար դնէք: Վնաս չըկայ, որ ինձ մօտ փող չի մնում ճանապարհի համար, ուրախ եմ, որ այդ առաքինի չքաւոր մարդը անարգանքից կազատուի»:

Այս կարգադրութիւնն անելուց ետ Քաջիկը ճանապարհը շարունակեց աւելի դժուար ու մահահոտ

տեղերով: Նեղ բոպէին իսկոյն նրան մի օգնական էր լոյս ընկնում. հէնց որ վտանգն անցնում էր, շուտով այդ մարդն աներևութանում էր: Արդէն դեերի աշխարհի մէջն էր, վտանգները անթիւ էին Առուքարի պատճառով: Քաջիկն ուժերը մենակ լարելուց յոգնել էր, սրտով ուզում էր գիշերը կուշտ քնով հանգստանալ, բայց վախենում էր, որ թշնամիքը դեերի միջոցով փախցնեն թէ կնոջը և թէ մոմակալն ու սուփրէն:

Նրա անհանգստութիւնը տեսնելով Առուքարն ասում էր. «Երեւի գոռոզութիւնս, ամբարտաւանութիւնս լիովին չեմ քաւել, այդ պատճառով փորձանքները գլխիցս չեն հեռանում»: «Ոչ, աչքի լոյս, պատասխանում էր Քաջիկը, քո մեղը չի, ես կարծում եմ պատճառը իմ դաստիարակն է, որ խրատելու համար ինձ փորձանքների է հանդիպում»:

Մի երկու օր էլ անվտանգ գնացին, Քաջիկը նաեւ թղպոտ երկնքին, ամայի գետնին, անշունչ մօտակայքին ու ակամայ հառաչեց. «Ախ, ի՞նչ կըլինէր, մի աղամորդի պատահէր, մտամոլորութիւնից ազատուէինք»: Այդ ասելն էր, որ աչքովն ընկաւ մի մարդու կերպարանք: Չայն տալով հարցրեց. «Անցորդ եղբայր, ո՞ւր ես գնում: Եթէ ճանապարհդ դաժան թագաւորի հողովն է, արի միասին գնանք»:— «Իմ գնալու տեղը դաժան թագաւորի քաղաքից էլ դէնն է, պատասխանեց անցորդը, ուրախութեամբ ընկեր կը լինեմ, գնանք»:— «Անունդ ի՞նչ է, եղբայր, հարցրեց Քաջիկը:— «Պատրաստ, քեզ ծառայ»: Քաջիկն էլ երկար չընտաքըրուեց թէ ո՞վ է, ի՞նչ մարդ է, ո՞րտեղից է գալիս, ընկեր ընդունեց ու գնացին երեքով:

Չարմանալի սրտացաւ ընկեր դուրս եկաւ Պատ-

րաստը, հէնց որ մութը դաշտում վրայ էր հասնում, նրանց հանգիստ քնացնում էր, ինքը հսկում:

Մի անգամ կէս գիշերին Պատրաստը լսեց մի ձայն, որ կանչում էր. «Թագաւորազ Քաջիկ, չեմ թողիլ, որ առաջ գնաս, թէ քաջ ես, դուրս արի, կռուենք, ով յաղթող դուրս գայ, Առուքարը նրան լինի»: Պատրաստը, որ աժդահի տեսք ունէր, մօտ գնաց կանչողին. «Եթէ ուզում ես ուժդ փորձել, ասեց, առաջ արի»: Դե էր, գոռոզաբար առաջ եկաւ: Պատրաստը վրայ թռաւ ուսերից բռնեց, գետնով խփեց ու թրով գլուխը կտրեց: Հետեւալ կէս գիշերին Պատրաստը լսեց ուրիշ դեի ձայն. «Եղբօրս սպանել ես, եկել եմ վրէժ հանելու, դուրս եկ կռուենք, կամ ինձ էլ սպանիր կամ Առուքարը տուր»: Սօսողը երեք գլխանի էր. Պատրաստն առանց Քաջիկին թարժաժ անելու, մօտեցաւ դեին, մենամարտեց, գլխները կտրեց ու թողեց:

Երրորդ գիշերը ուրիշ դե եկաւ, վախենալով կռիւ բռնել կամ թրով մենամարտել, առաջարկեց նետ ու անեղով իրանց շնորքը փորձել: Այս անգամ էլ Պատրաստը յաղթեց ու փախցրեց: Դա եօթ գլխանի քէօսալ դէն էր, յոյսը չէր կտրում Առուքարին խլելուց, ամբողջ մի շաբաթ հետեւում էր ճամբորդներին, որ մի անգամ ուղղատը գցի, Քաջիկին յաղթի: Նա հաւատացած էր, թէ իրա դէմ դուրս եկողը Քաջիկն է: Ութերորդ օրը Առուքարն ասեց. «սիրելի Քաջիկ, մեր ուղեկիցն ամբողջ եօթ օր ու գիշեր անքուն է, յոգնած կը լինի, մեղք է: Այս գիշեր էլ դու պահպանութիւն արա»:— «Շատ բարի, ասեց Քաջիկը ու մթնելուն պէս խնդրեց Պատրաստին, որ քնի, հանգստանայ: Պատրաստն ասեց. «Եթէ ես քնեմ, եօթ օր չեմ դար-

թիւ, աւելի լաւ է, այս վտանգաւոր տեղերը ես հրահեմ, խոր-խոր ձորերը, մութ-մութ անտառներն անցկենանք, թէ չէ փորձանքի մէջ կընկնէք»։— «Ոչ, ասին մարդ ու կին, այս գիշեր դու հանգստացիր, մենք պիտի հսկենք»։ Պատրաստը մեծ սալ քար բերեց, ցից կանգնացրեց ու ասեց. «ձեր խնդիրը կտարել չեմ ուզում, ասում էք, կը քնեմ, միայն երբ հարկաւոր լինեմ ձեզ, զարթեցնելու համար այս սալը գցեցէք քներակիս, որ վերկենամ ու ձեր կարիքին հասնեմ»։ Քաջիկին մի կողմ քաշելով ականջին փսփսաց. «գիշերը եթէ քէօսա դեր գայ, նետով կուռիր, բայց զգոյշ կաց, որ քեզ չըմօտենայ, թէ չէ նրա շողոքորթ լեզուն քեզ փորձանքի մէջ կը գցի»։ Այս ասելով Պատրաստը գլուխը դրեց, քնեց։ Կէս գիշերին Առուքարն էլ նդդեց, քնեց, մենակ Քաջիկն էր մնացել պարթուն։ Յանկարծ խաւարում լսուեց թմրիթըմփոց ու մրթմրթոց։ Մէկը գոռ ձայնով կանչեց, «Թագաւորազ, ի՞նչ ես անունդ Քաջիկ դրել և կուռից փախչում։ Եթէ գուր չես վերցրել այդ անունը, դուրս արի, ուժներս չափենք կաշելով կամ մենամարտելով»։ Քաջիկին շատ տակ արեց այդ նախատինքը, մոռացաւ Պատրաստի պատուէրը ու մեծասիրտ պատասխանեց. «գոռոզ կերպիցդ երևում է, որ մինչև օրս վախլանների ես պատահել։ Կաշել ես ուզում, արի, բայց իմացիր, որ յաղթելուց ետ ականջներդ կըտրելու եմ»։ Ասեց, մօտեցաւ քէօսա դին։ Սա բռնեց, աջ քաշեց, ձախ քաշեց, հերսից գետինը վարեց ոտի բթերով, բայց չըկարաց Քաջիկի մէջքը գետինն խփել։ Լոյսը բացուելու մօտ էր ու դեր կրկին պիտի պարապ գնար։ Նենգ միջոցով ուզեց նպատակին հասնել.

երբ Քաջիկը միամիտ էր, դեր նրան անակնկալ հասցրեց մի ուժգին թաթալոշ և գետնին փռեց։ Առանց բռպէ կորցնելու վազեց, քնած Առուքարին խտտեց ու փախաւ։ Քաջիկն առաւօտն ուշքի եկաւ, տեսաւ, ոչ կին կայ և ոչ մոմակալ։ Պատրաստը սուփրէն գլխատակ խռըմփում էր։ Քաջիկն ասեց ինքն իրան. «Ի՞նչ պէս կարելի է, որ այս ահապին քարը նրա քներակին դցեմ, վայ թէ նրան սպանեմ, կսկիծս աւելի մեծանայ։ Ձէ, լաւ է համբերեմ, մինչև հաւատարիմ ընկերս ինքն իրան զարթի։ Մեղաւորը ես եմ, որ Առուքարը կորցրի, ինչո՞ւ ընկերիս խորհրդին չէի լսում»։ Եօթներորդ օրը Պատրաստը վերջապէս զարթեց ու եղելութիւնն իմանալով ասեց. «ցաւին դարման անելը անկարելի չէ, քէօսա դեր իմ ձեռից չի ազատուիլ, արի գնանք նրա ետևից, յոյս ունեմ, ամեն ինչ ետ խլենք»։

Շատ գնացին թէ քիչ, դերի աշխարհում պատահեցին մի պառաւի։ Դեմայր էր, մի լիտր արծիճ բերանը գցած ծամում էր։ Ծծերը գետնին քաշ գալուց ազատելու համար ուսերով կախ էր գցել ու նստել դժգոհում որդու վրայ։ Պատրաստը նրան աւանջ դնելուց ետ հարցրեց. «նանի, ո՞ր է քո ապերախտ տղէն, որ քեզ անխնամ է թողել»։— «Ի՞նչ ասեմ, այ օտարական, նա այնպիսի տեղ է, որ օձն իրա պորտով, թռչունն իրա թևով չի հասնիլ, էլ ի՞նչ յուսամ նրանից»։— «Երբ այդքան շնորբով տղայ ունես, նանի, էլ ինչո՞ւ ես դժգոհում, փորձելու մըտքով ասեց Պատրաստը։— «Ի՞նչ օգուտ նրա շնորբից, երբ ես պառաւութեան օրերիս այս վիճակումն եմ»։— «Ես ուրախութեամբ կը պատժեմ քո ապերախտ որդուն, խօսեց Պատրաստը, եթէ իմանամ ինչի՞ մէջն է նրա հոգին»։— «Նրա հոգու տեղն իմանալը գաղտնիք

է, պատասխանեց պառաւը, բայց ձեզ պէս բարի ոք-
միններէից չեմ ծածկիլ»։ Պարզամիտ պառաւը գաղտ-
նիքն ասեց։ Դրա վրայ Պատրաստը Քաջիկին թողեց
պառաւի մօտ ու ինքը գնաց պառաւի ցոյց տուած
մեծ սարի կողմը։ Թանձր անտառով ստորոտից բարձ-
րացաւ նրա կատարը։ Այնտեղ գտաւ մի զարմանալի
բախրա, քամու հետ խաղս էր լինում ու ծառերի
գլխով թռչկոտում։ Դիւ հոգու բնակարանը դա էր.
Պատրաստը վզից աղեղը հանեց ու նետը լարելով
բախրի վրայ բռնեց։ Բախրէն նետը կրծքում ցցուած
խրտնելով երկար վազեց դէս ու դէն ու շնչասպառ
ընկաւ գետնին։ Իրա ճղնաւոր եղջիւրների մէջ հիւ-
սուած կար մի բոյն և նրա մէջ երեք թռչուն։ Պատ-
րաստը բոյնը վերցրեց ու գնաց մօտեցաւ քարայրին,
որ սարսափելի դէի բնակարանն էր։ Դիւ կատաղած
զուրս վազեց, որ պատառ պատառ անի յանդուգն
որսորդին։ Պատրաստն առանց նրա գոռոցին ուշ
զարձնելու, ձեռի թռչուններից մէկի վիզը պոկեց ու
գնաց դէպի դէս։ Դիւ մարմնի թուլութիւն զգալով
սկսեց տնքտընքալ։ Նրան ձայն տուեց Պատրաստը.
«առաջ արի, դե, առանց կռուելու մեռնելը ամօթ է
քեզ համար»։ Դին ուժը հաւաքեց, որ յարձակուելով
նրան ձգմի թաթերի մէջ, բայց այդ միջոցին Պատ-
րաստը երկրորդ թռչունի վիզը պոկեց։ Դիւ խոր
փոքնչալով ճանապարհի մէջտեղը մեկնուեց. «ես
արդէն հոգեվարք եմ, աղաչելով դիմեց Պատրաստին,
վերջին թռչունն ինձ տուր, մի բանի օր կեանքս
երկարացնեմ»։ — «Ձէ, պատասխանեց Պատրաստը, այդ-
քան շնորհի արժան չես, եթէ կամենում ես, բռնիր
նրա թևերից»։ Դիւ հագիւ էր թևից բռնել, Պատրաստը

քաշեց, թռչունի վիզը պոկեց։ Դիւ շունչը փչեց,
Պատրաստը բարձրացաւ քարայրը, գտաւ այնտեղ հա-
կերով ոսկի ու արծաթ։ Ներքե բերեց ու Քաջիկին
իմաց արեց, որ ջորիներ ճարի ու կրելով պառաւի
տանը պահի։ Ինքն առաւ նեղ ու անեղը, սուփրէն և
գնաց Առուքարին գտնելու, հասաւ մի ծովի ափ, ջրի
երեսին մի ձուկ նշմարեց, գլուխը դէմ արած, անշարժ
տեղնուտեղը մնում է։ Նետը բռնացրեց ականջի տա-
կին։ Դու մի ասիլ ուռած էր։ Ձուկը ծովի տիրուհին
էր, շատ ուրախ եղաւ, որ ուռածը պատուուեց, վահ-
րից թեթեացաւ։ Նետը ձկան ականջի ոսկէ օղը պո-
կել էր. ձուկը Պատրաստին գոհութիւն անելուց ետ
օղը յետ ուզեց։ — «Շատ բարի, կըտամ, պատասխանեց
Պատրաստը, ես էլ ծովի այն կողմը կորուստ ունեմ,
եթէ թող կըտաս, որ անցնեմ, եղբօրս նշանածին
գտնեմ, քեզ կըտամ ոսկէ օղը, որ նետի հետ ալիք-
ները բերին դէպ ինձ»։ — «Երբ եղբօրդ համար ես նե-
ղութիւն քաշում, ասեց ծովի տիրուհին, ուրախու-
թեամբ ինքս կանցկացնեմ քեզ»։ — «Ես ինքս էլ կարող
եմ, ասեց Պատրաստն ու սուփրի աջ մասը փռեց ու
վրէն նստեց։ Ծովի տիրուհին նրան ուղեկցեց մինչև
միւս կողմը և ականջը դնելով գետնին ասեց. «լսում
եմ, որ քո հարս Առուքարը տեղաւորուած է եօթ ծո-
վից այն կողմ մի պալատի մէջ, քեօսակ դէի ձեռի
տակ է, նա է փախցրել։ Եթէ շնորք ունես, հասիր,
ձեռից խլիր»։ Պատրաստը տեսաւ, որ օդով թռչելու
բան է, փռեց սուփրի ձախ մասը ու նստելով վրէն
թաւ եօթ ծովի գլխով, հասաւ Առուքարի թաղըս-
տարանը։ Դա մի կղզի էր, վրէն մի պալատ, պալատը
ծաղկների, ծառերի մէջ թաղուած։ Տխուր Առուքարի

համար արեւ բացուեց Պատրաստի երեւոյթով. դեր չը կար, հիւրին պահեց իրա օթեւանում, որ փախչելու հնարներ չմասին մտածեն:—Առուքար, ասեց Պատրաստը, քեզ փախցնողը քեօսակ դին է, որին ուժով յաղթել չի լինիլ, այդ փորձով գիտեմ: Մնում է նրա դէմ խելք բանացնել: Ես ծածուկ կըլսեմ, դու հարցը ու, թէ նրա հոգին ինչի՞ մէջն է: Երեկոյին դին եկաւ զբօսանքի տեղից ու Առուքարին գտաւ տխուր, հարցրեց. «Ի՞նչդ է պակաս այս աննման պալատում, որ տխուր ես»:—«Միթէ ինձ տանջող մենակութիւնը քիչ բան է, պատասխանեց Առուքարը, ոչ սի շունչ արարած իրաւունք չունի մօտս լինելու: Բո այդ կարգադրութիւնը խախտել չեմ կարող, գոնէ հոգուդ տեղն սոսա, գտնեմ, հետը խօսեմ, տխրութիւնից ազատուեմ»:—«Ես մօտս հոգի չունեմ, խօսքը կարճ կտրեց խորամանկ դեր ու անցաւ:

Երկրորդ օրը Առուքարը նորից գրոյց բաց արեց ու ասեց. «անհոգի շնչաւոր չի լինիլ, ուրեմն ո՞րտեղ է քո հոգին, որ մօտըդ չի: Յերեկը, երբ դու չը կաս, տեսակ տեսակ մտքեր ինձ տանջում են. ասա, ո՞րտեղ է, որպէսզի կանչեմ, հետն զբաղուեմ»:—«Աննման Առուքար, խօսեց դեր, երբ իմ հոգին քեզ այդքան սիրելի է, կասեմ տեղը: Նա բնակւում է ձկան գլխի մէջ, այդ ձուկը նախշուն է և ապրում է դեղին ծովի մէջ»: Գիշերն անցկացաւ, էգսը Պատրաստին ասեց. «Առուքար, միամիտ կաց, քեզ փախցնող դին բանհոգի անելը իմ աչքիս վրայ»: Սուփրի ծայրը բաց արեց ու պատուիրեց. «տար ինձ դեղին ծովի կուշտը»: Բոլոր շնչաւորները քեօսակ դին ատում էին, ուրախութեամբ Պատրաստին ցոյց տուին նախշուն ձկան

տեղը: Պատրաստը թուրը ձեռին մօտեցաւ ու վրայ բերելով գլուխը կէս արեց, միջից մի փոքր արկղ հանեց: Նրա մէջ կային երեք ծիտ, մէկը քեօսակի ոտներ յոյժն էր, որով ափսոս արագ էր վազում, որ ետնից դժուար էր հասնելը, միւսը աչքերի լոյսն, որ հեռաւոր առարկաներն էլ նշմարում էր, երրորդը նրա հոգին—շունչն էր: Պատրաստը վերադառնալիս մէկի վիզը պոկեց: Երբ Առուքարի կուշտը հասաւ, քեօսակն ընկած վրում էր: Առուքարն ասեց. «Պատրաստ, բարի հրեշտակ, ծտերից մէկն ինձ տուր, ես սպանեմ, որ սրտիս վրէժը այս քեօսակից հանեմ»: Երկրորդ ծտի վիզը պոկուեց թէ չէ, դեր աչքերը կուլ գնացին, հագին մարմինը մնաց անոտ, անաչք: Այդ լուրն առան օգային ու ջրային կենդանիները, ցնծալով շտապեցին պալատի կուշտը, օրհնեցին Պատրաստի եկած ճամբէն, գովեցին նրա եռանդը, որ եղբօր նշանածի ետնից գալով իրանց էլ պատուհաս դերից ազատում է: Ամենն էլ դերն թշուառ վիճակումը ծաղրում էին: Այդ անարգանքից խոր վիրաւորուելով դեր աղաչեց Պատրաստին. «քեզ պէս քաջի ձեռից տանջանք կրելն իսկի կսկիծ չէ ինձ համար, բայց անտանելի ծանր է միւս շնչաւորների ծաղրը, որ իմ թուլութիւնից խրախուսուած՝ սիրտս խոր դաղում են: Աղաչում եմ, շուտ վերջ տուր կեանքիս, էլ չըտեսնեմ նրանց արարքները»: Պատրաստը վերջին ծիտն էլ սպանեց: Հէնց որ քեօսակ դերի ճնշուածները լսեցին նրա մահը, վրայ թափուեցին ամեն կողմից, ձկները ջուկ, կենդանիները ջուկ, որ վրէժը հանեն գոնէ նրա անշունչ մարմնից: Պալատի մէջ ամբարած գանձերը ջրային կենդանիները հանեցին ամբողջ. թագուհի ձուկն էլ

Առուքարին շալակած հասցրեց ցամաք ու իրա ականջի օղը ընծայելով ասեց. «դու պատճառ եղար, որ իմ հպատակները չար դևի ձեռքից ազատուեցին, այս էլ լինի իմ երախտագիտութեան նշանը»: Երբ Պատրաստը Առուքարին անհուն գանձերի հետ հասցրեց Քաջիկի մօտ, էլ դևի մօր մօտ մնալու կարիք չըկար, նրան ամեն բարիքից տուին, որ ապրուստ ունենայ, իրանք երեքով ճամբա ընկան քաղուանի հետ: Այժմ էլ վտանգներն անպակաս էին, բայց Քաջիկն ու Պատրաստը ամեն բանի յաղթելով ողջ և առողջ Առուքարի հետ հասան նախկին դաժան թագաւորի մայրաքաղաքը, որ սուգ էր պահում թագաժառանգի մահուան պատճառով. Սգաւոր հայրը կորած Քաջիկին տեսնելով անչափ ուրախացաւ. — «Փառք Աստծուն, որ ձերութեանս օրերին նոր մխիթարութիւն ուղարկեց: Սիրելի որդի, բաւական էր, որքան որ օտար երկրներ թափառեցիր, արի նստիր գահին վրայ ու ժողովուրդը կառավարիր»: — «Շատ բարի, հայր, ասեց որդին, սպասիր գլխիս եկածները պատմեմ, տես մեղսից ո՞վ է թագաւոր լինելու արժան»:

Քաջիկը նստեց, պատմեց Պատրաստի արարքները: Թագաւորին անչափ դուր եկաւ նրա հաւատարիմ ընկերութիւնը. — «Թէպէտ դու իմ որդին ես, ասեց թագաւորը, բայց եթէ խղճով դատենք, արժանաւոր թագաւորացուն նա է»: Ու խնդրեց Պատրաստին, որ յօժարուի թագաւոր դառնալ, Պատրաստը չը յօժարուեց, Քաջիկն էլ իրա կողմից պնդեց, որ ընդունի. «ես չեմ դադարիլ խնդրելուց մինչև չըյայտնես հրաժարուելուդ պատճառը»: — «Լաւ, կը յայտնեմ, ասեց Պատրաստը, եթէ մինչև վաղն ինձ ժամանակ տաս»:

— «Տալիս եմ, ուրախասիրտ ասեց Քաջիկը, Սրանից ետ ամենը նստան ճաշի: Ծեր թագաւորի վրայ ոչ մի դաժանութեան հետք չէր մնացել, քաղցր ու մեղմ պատմում էր ժողովուրդի կարիքների մասին և իրա յաջորդին գործելու ծրագիրներ առաջարկում: Այդ գիշեր երազում Քաջիկին երևաց Պատրաստը ու խօսեց. «սիրելի Քաջիկ, լսիր վերջին անգամ դաստիարակիդ ու միտդ պահիր նրա խօսքերը: Տարիներ առաջ ձեր դերվիշի կերպով երևացի հօրդ ու նրա մի որդին վերցրի կրթելու, կատարեալ դարձնելու համար: Յիշում ես մանկութիւնդ, քաղցր օրերի հետ դառն օրերի էլ հանգիպեցիր: Գլխիդ եկած ամեն մի փորձանքը խրատ, իմաստութիւն բերեց քեզ համար: Քեզ ուղեկցելով, նեղ տեղերում օգնելով, բերի հասցրի հայրական տունդ: Այժմ ժամանակ է, որ հանգիստ հոգով վերադառնամ օթևանս ու մխիթարուած սրտով շունչս փչեմ: Երբ անօրդ ընծայած գանձերը հեղեղը տարաւ, դու պատահեցիր մի մեռելի, որին պարտատէրերը ձեռնելով անարգում էին: Ինքդ կարիքի մէջ էիր, բայց վերջին կոպէկներդ չըխնայեցիր անձանօթ ննջեցեալի համար: Դու խղճացիր, կարեկցեցիր մարդ արարածին: Լսիր, սիրելի Քաջիկ, քեզ դաստիարակող դերվիշն էլ ես էի, պարտապան ննջեցեալն էլ, քեզ ուղեկցող Պատրաստն էլ: Միևնոյն հոգին էի զանազան կերպարաններով: Ինձ վրայ պարտք էր դրուած ուղղել հօրդ սիրտը և նրա ժողովրդի համար դաստիարակել մի իմաստուն, քաջ և բարեխիղճ կառավարիչ: Պարտքս կատարել եմ ու գնում եմ ինձ ուղարկողի մօտ: Մնաս բարով ու բաղդաւոր, երկար ապրեալ Առուքարի հետ բո ժողովրդի ծոցում ու սրտում»:

Առաւօտը երբ Քաջիկը քնից զարթեց, փնտրեց Պատրաստին, նա պալատում չըկար ու չըկար: Փառք տուեց Աստծուն, որ մի իմաստուն հոգի իրան պահապան էր կարգել, ապա նստեց հօր գահին ու աշխարհը կառավարեց քաջութիւնով և արդարութիւնով:

ԱՐՏԱԲՍՈՒԱՄ ԹԱԳԱՒՈՐԱԶԸ

Մի թագաւորը դբադուած էր շարունակ իրա աշխարհը մեծացնելով, ամենեկին ուշ էր դարձնում իրա մինուճար տղի կրթութեան, դաստիարակութեան վրայ: Մեծամտած իրա գանձերով ասում էր. «ամեն բան արծաթի, ոսկու շատութեան մէջն է, որդին ինչպէս էլ լինի, կապրի»: Տղէն մարմնով առողջ էր ու խոշոր, ոնց որ գոմշի ձագ. փոքրուց ապրել էր ազատ, ինքնակամ, դուրգսւրող մայրը ամենեկին չէր ուզեցել սրտին դիպչի, թողել էր իրա կամքի: Դրա համար տղէն դառել էր մեծասիրտ, աշխատելու անընդունակ, գլխից ձեռ վեր կալած պատանի: Մայրը միամտաբար ինչքն իրան ասում էր. «դեռ փոքր է, աչքը ուտել խմելում, թո՛ղ ինչպէս ուզում է կեանք քաշի: Հասակն առնելով իրան կըհաւաքի ու ալխատասէր կըդառնայ: Հօր ծով կարողութիւնից ինչ կըպակսի նրա ուտել խմելով»: Թագուհին այդ ասելով հաւատացած էր, որ թագաւորի հետ ամենեկին չի կարող փորձանք պատահել, բանի որ ողջ աշխարհը նրա ձեռից. գողում էր, բայց սատանէն հակառակ է, բամբախտութիւնը բերում է այն ժամանակ, երբ մարդ չի սպասում: Այդպէս էլ պատահեց, այդ զօրեղ թագաւորը անակնկալ

հիւանդացաւ. տղէն դեռ անչափահաս էր ու անփորձ, յետի հոգեվարքը մօտենալիս կանչեց փորձուած նազիրին ու խնդրեց, որ աշխարհ կառավարելու գործում տղին օգնի խորհուրդներով: Թագաւորը մեռաւ, նրա տեղը բռնեց որդին, մի կապկոտոր արարած, որի խելք ու միտքը շարունակ գուարճութեան մէջն էր, մարմնով ուժեղ էր ու աներկիւղ, գազանների դէմ կռուել, վաղել շատ էր սիրում, թագաւորութեան գործերը թողած մի գլուխ անհոգ կեանք էր անցկացնում փուշ և գուարճասէր իշխանազների հետ: Մայրը խրատում էր, որ նազիրի խորհրդով գնայ, բան չինի, տղէն խիզախ էր ու ինքնահաւան, չէր լսում: Նրա անվայել ընթացքը, խիստ շուայ ծախսերը դուր չէին գալիս երկրի մեծամեծներին: Նրանք ծերունի նազիրի միջոցով զգուշացնում էին, որ պատանի թագաւորը ձեռ վեր առնի անմիտ կեանքից, թէ չէ վերջը իրան համար վատ կըլինի: Խիզախ թագաւորագն աւելի յամառում էր ու հօր թողած առատ գանձերը, աջ ու ձախ, անխնայ ծախսում, հանդէսներ սարքում, գուարճանում իշխանազների հետ: Մի օր էլ վեր կացաւ տեսաւ, գանձերը չըկան, հատել են: Գանձարանները նորից լցնելու համար երիտասարդ թագաւորը իրան շրջապատողների խորհրդով խիստ հարկեր նշանակեց և հրաման արեց մեծամեծներին, որ հաւաքեն: Թողովրդի մէջ մեծ տրտունջ բարձրացաւ, երկիրը կործանուելուց ազատելու համար մեծամեծները առաջարկեցին նազիրին, որ գուարճասէր թագաւորին պալատից հեռացնի և ինքը կառավարի: Հաւատարիմ նազիրն այդ չէր անում, նրա ուխտն էր պատանի թագաւորին օգտակար լինել խորհուրդներով,

ոչ թէ գահը խել: Մեծամեծները յօժար չեղան, իրանց վերջնական որոշումն այսպէս դրին. «այսուհետեւ դրա գուարճութեան համար մի սև փող տուողը չենք, աւելի լաւ է, իրա կամքով երկրից հեռանայ, եթէ սիրում է իրա հօր գահն ու յիշատակը, թէ չէ մենք օտար թագաւորի հպատակութիւն ցոյց կ'ըտանք, որ զայ դրան գահից ուժով արտաքսի:

Թագուհին չըթողեց, որ բանն այդտեղ հասնի, որդուն ստիպեց հնազանդուել և գիշեր ժամանակ մայր ու որդի թողին պալատը ու ծանօթների աչքից աներևութացան: Կանգ առան մի հեռաւոր քաղաքի ծայրին, համեստ օթեան գտան, ապրեցին մայր ու որդի: Մայրն անասելի տխուր էր, չէր կարողանում հաշտուել դառ ճակատագրի հետ, գլխին տալով անդադար ողբում էր կորցրած փառքը: Իսկ խիզախ որդին, մազաչափ դարդ չէր անում վիճակի փոփոխութեան վրայ, դարձեալ նախկին ուրախ էր, ամենևին միտք չունէր գուարճութիւնը թողնել, մի գլուխ փող էր պահանջում մօրից ու շուայլ ծախսում: Մայրը տալիս էր ծոցի հոգապահուստ դրամներից: Ծանօթ երիտասարդները ուտում խմում էին խիզախի հաշուով, առանց իմանալու, թէ ով է այդ հուժկու գուարճասէրը: Խիզախը վճել էր հասնել գուարճասիրութեան յատակը ու յագենալով ետ դառնալ, բայց, աւանդ, մինչև այդտեղ հասնելը մօր հոգապահուստ գումարը հատաւ: Ընկերները հէնց որ նրան աղքատ տեսան, մէկ մէկ հեռացան, մնաց մենակ ինքը՝ անփող, անգործ: Առաջին անգամն էր, որ խիզախը տխրեց ու տխրութիւնից գանգրաներ գլուխը կախած եկաւ մօր կուշտը ու իրա թշուառ վիճակը պատմեց: Մայրը

նրան յուսահատ տեսնելով կարեկցեց. «հապա ինչ էիր մտածում, որդի, անհաշիւ ապրողի վերջն այդպէս է լինում: Միթէ կարծում էիր, թէ հօրդ գանձերը անհատնում են: Ուրիշ ճար չըկայ քո առաջ, պիտի պարապսարապ ման գալը թողնես ու վաստակ անես»: — «Սիրելի մայր, տխրադէմ խօսեց տղէն, ես մշակութիւն անելու էլ յօժար եմ, որ այս ամուր կազմուածքս ու զօրեղ կոնքերս մի բանի պէտք ածեմ»: — «Ոչ, որդի, մշակութիւն անելը դեռ վաղ է քեզ համար: Լսիր, ես ունեմ մի թանկագին գոհար, ստացել եմ հօրիցդ նշանդրէլս օրը, մեր վերջին յոյսը դա է: Տար, վաճառիր, մեծ գումար աժի, եթէ խելօք լինես, դրանով կարող ես առուտուր անել և մեր երկսիս վիճակը ապահովել»: — «Անչափ շնորհակալ եմ, մայր, որ յուսահատութիւնից ինձ ազատեցիր, խոստանում եմ ուշք ու միտքս հաւաքել ու կարգին մարդ դառնալ»: Մօր ձեռը համբուրեց, անգին գոհարը բռնում գնաց շուկայ, որ վաճառի, նրա գնով գործ սկսի ու վաստակ անի: Բայց հէնց այդ գնալն էր, ինչ գնաց ու մօր աչքին չերևաց: Զուարճասէր անձինք նրան գտան ու շուրջըրթելով հետը ման եկան: Խիզախը հաստատ չըմնաց մօրը տուած խոստումին, անձնատուր եղաւ ուտել վիթեղուն ու ձեռն ընկած ամբողջ գումարը վառնեց, մնաց էլի դարդակ: Նրան քսպըլոդ ընկերները նրան թողին, ծաղրելով հեռացան: Այս անգամ խիզախը սրտի խորքից զայրացաւ, որ իրան խելառի տեղ են դնում ծանօթները: Վրայի հագուստից ինչ որ կարելի էր ծախել ուտելու համար, այդ էլ ծախեց, վերջացրեց: Ամենն էլ նրան թափառաշրջիկի տեղ էին դնում ու արհամարհում: Այդ դառ վիճակը հարկադրեց խիզախին լուրջ

մտածել իրա արած սխալները վրայ: Եւ նա մի տեղ նստելով սկսեց ան թաշել ու մի առ մի յիշել իրա խելառութիւնները: Երբ տուն հասաւ, մայրը յանդիմանեց. «այ կորած պտուղ, ախր մեր կարողութիւնն այն գոհարն էր, ի՞նչ արիր նրա փոխարէն ստացած ահագին գուժարը: Եթէ առուտուրի շնորք չունէիր, գոնէ մի գոյգ եղ կառնէիր, բեռ կը կրէիր»: Տղէն գլուխը շարժելով պատասխանեց. «էհ, մայր, էլ մի ասիլ, իմ անառակութիւնը ինձ էլ խորտակեց, քեզ էլ: Այս բոլորիս իմ խելառ արարքներէց այնպէս անբաւական եմ, որ ես ինձ շանից ստոր եմ համարում: Լսիր, մայր, ի՞նչ եմ ասելու: Լաւ մտածելուց ետ եկայ այն եղբակացութեան, որ իմ բոլոր թշուառութեան պատճառը իմ հայրն է: Եթէ նա գանձեր թողնելու տեղ ինձ մի արհեստի վարժեցնէր, իմ վաստակով ես ու դու անկարօտ կ'ապրէինք: Նրանից ետ երկրորդ մեղաւորը դու ես, որ ինձ անչափ սիրելով թողում էիր միշտ իմ կամքին, ինչ ուզում էի, անում էի, ոչ պատժում էիր, ոչ խրատում: Այդ է պատճառը, որ ես ոչ փողի արժէքն իմացայ, ոչ ժամանակի: Այնքան երես առածին թեթեւ խօսքն ինչ կազդէր: Դրա հետեանքն այն եղաւ, որ խենթութիւններս շարունակելով հօրս գահից ընկայ. դա հաւասար էր մի սարի կատարից գլորուելուն: Միայն փառք Արարչին, որ ես դեռ անգունդը չը հասած ճանապարհի կիսում կ'անգ առայ: Հիւանդ հոգիս հիմի ուզում է առողջանալ, ու ինձ դիպած հարուածների պատճառները հասկանալ: Վերջը փորձելու եմ նորից այդ սարի կատարը բարձրանալ: Դրա համար զօրեղ կռներիս հետ ինձ հարկաւոր է փորձառութիւն, կեանքի իմաստութիւն, որ

ես չունեմ, մայր, նոր պիտի հաւաքեմ: Արի այս քաղաքից հեռանանք, արդէն մարդկանց փափըսոցից նկատում եմ, որ սկսել են գլխի ընկնել, թէ սփքեր ենք: Գնանք մի անծանօթ հող, ինչ գործի էլ դնես, ուշկալ երեխի պէս կը հնազանդուեմ, ամենահասարակ պաշտօնն էլ կը կատարեմ, միայն թէ վաստակ անեմ, քեզ պահեմ: Ախ, մայր, դու չես իմանում, թէ ներսից ո՞նց եմ փոխուել»: — «Մի նուճար ջան, երբ սրտիդ այդպէս մօտ ես ընդունում մեր վիճակի ծանրութիւնը, այդ հաստատ նշան է, որ անկեղծ զղջացել ես ու կամենում ես օրէց դէնը կարգին մարդ դառնալ: — «Այո, մայր, խիղախն ուզում է արդար վաստակ անել, ազնիւ մարդ դառնալ»: — «Եթէ քո հաստատ վճիռն է այդ, որդի, ասեց մայրը, այն ժամանակ շատ չեմ հոգալ, որ թագաւորութիւնից զրկուել եմ: Այսուհետեւ ցամաք հացով էլ ինձ բաղդաւոր կը զգամ: Գնանք, ուր ուզում ես: Շատ կարելի է, լաւն այս է»:

Մայր ու որդի քաղաքից մութ-մութ դուրս գնացին, որ ոքմին չը տեսնի: Գնում էին ոտով, շատն ու քիչը Աստուած գիտէ, այնքան գնացին, որ վերջրած պաշարը հատաւ, ամայի դաշտի մէջ մնացին սոված ու ծարաւ: Որ կողմն էլ նայում էին, ոչ մարդ կար, ոչ մարդահոտ: Նրանց խօսակցութիւնը պտտում էր աղքատութեան շուրջը, ուժեղ տղան հեշտ էր դիմանում ճանապարհի ծանրութեանը, ինչ որ ուժասպառ մայրն էր, թուլացել էր, առանց կռնից բռնելու ոտ չէր փոխում: Խիղախը մօր տանջանքը տեսնելով անասելի մորմոքում էր ու իրան մեղադրում իբրեւ յանցաւորի:

Վերջապէս օտար հողում, հեռու երկաց ընակու-

թեան ծուխ. «որդի, հառաչեց մայրը ու նստեց ճանապարհի մէջտեղը, ես այնտեղ հասնողը չեմ, եթէ մեռնելու եմ, թող այստեղ աչքերս փակեմ»։ Խիզախը մօր կսկիծը տեսնելով չոքեց, նրա ծնկները համբուրեց. «ներիր ինձ, անառակ որդուդ, մայր ջան և աղօթիր Աստծուն, որ կարող լինեմ քո այս դառ վայրկեանները քաղցրացնել»։ Ասեց ու աղի աղի լաց եղաւ։ Մայրը տղի գլուխն առաւ գոգը ու մատներով մեղմիկ շփեց նրա այրուող ճակատը։ Մօր գգուանքի, փաղաքշանքի տակ Խիզախը հանգիստ ու խաղաղ քնի ծոցն ընկաւ։ Մայրը շարունակում էր փաղաքշել ծնկան վրայ դրած որդու գլուխը և անհուն սիրով դիտել նրա հպարտ երեսնարքը։ Երկար ժամանակ բարձ շինած ծուկն անշարժ պահում էր, որ տղէն քնից լաւ կշտանայ, ինքն էլ դառ մտածմունքների ծովում լողում։ Այս խոր լուծեան մէջ նրա ականջն ընկաւ մի ձիու ոտնաձայն, սարսափած դէս դէն նայեց, տեսաւ դէնք ու զրահում մտած մի ձիաւոր։ Մօտ գալով ձին կանգնացրեց ու քաղցրութեամբ հարցրեց.

— «Այ քուրա, կինարմատն ո՞վ, ճանապարհի մէջ նստելն ո՞վ, այս ի՞նչ բան է, ո՞վքեր էք, ո՞ւր էք գնում»։ — «Է՛հ։ անծանօթ եղբայր, խօսեց թագուհին, մենք մայր ու որդի ենք, եկել ենք այս օտար երկիրը ապրուստ անելու»։ Ձիաւորը թագուհու պատկառելի դէմքից ազդուելով կարեկցաբար հարցրեց. — «քուրա, ի՞նչ պէս է եղել, որ ձեր երկրից դուրս էք եկել»։ — «Ձրաւորութեան երեսից, եղբայր, առաջ լաւ վիճակ ունէինք, յետոյ բաղդի անիւր շուռ եկաւ, մեզ հացի կարօտ շինեց։ Որդուս տանում եմ գործի գնեմ, որ նրանով ապրուստ անեմ»։ — «Հեռու մի տանիլ, քուրա, ասեց

ձիաւորը, եթէ տղէդ քաջ է, տուր ինձ, ես շատ մարդիկ ունեմ ձեռիս տակ, նրան էլ կը պահեմ, ոռճիկ կը տամ։ Եթէ ճարպիկ է, վերջը կարող է մեծ կարողութիւն ձեռ բերել»։

Ձիաւորը բացի խրոխտ դէմքից, այլ և լաւ հագուստ ունէր։ Թագուհին հաւատաց նրա խօսքերին ու ասեց. «յօժար եմ, ուրախութեամբ կը տամ, միայն պիտի սպասենք, որ տղէս ինքն իրան զարթի, թէ չէ խիստ բարկանում է, երբ քունը կոտրում են»։ — «Լաւ կսպասեմ, ասեց ձիաւորը։ Խիզախը անօթի փորով էր քնել, ժամանակից վաղ զարթեց ու անծանօթի առաջարկը լսելով պատասխանեց. «իմ քաջութիւնը ինքդ փորձով կը տեսնես, խօսքով ասելն աւելորդ է։ Ինչ ծառայութիւն ասես, կը կատարեմ, միայն այն պայմանով, որ սկզբից մի տարուայ վարձս տաս, մայրս կարենայ ինձնից բաժան ապահով ապրի»։ — «Աչքիս վրայ, խօսեց ձիաւորը Խիզախի լայն կրծքին նայելով, ի՞նչքան ես ուզում։ Ահա ստացիր ու մօրդ տուր»։ Ոսկով լի քսակը մեկնեց նրան։ Տղէն ասեց. «ժամանակ տուր, մօրս տանեմ այս երևող շէնը, օթեան վարձեմ, տեղաւորեմ ու գամ քեզ մօտ»։ — «Իրան էլ համաձայն եմ, գնա ու արի, հաւատում եմ խօսքիդ։ Ինձ կը գտնես այս սարի լանջվերում»։ Խիզախը տալաւ, մօրը տեղաւորեց, մօտը մի տարուայ ապրուստ դրեց, կրծքից համբուրելով թողեց ու եկաւ իրա մեծաւորի մօտ։ Երկսով անցան, գնացին սարի միւս կողմը, ամայի դաշտի ծայրում կար մի խոր այր։ Խիզախը հետը ներս գնաց, տեսաւ այնտեղ 40 կատաղի դէմքով մարդիկ, ամենն էլ դէնք ու զրահում մտած։ Իսկոյն տեղներից վերկացան, խոր գլուխ տուին։ Խի-

զախը հասկացաւ, որ իրա հետի մարդը նրանց գլխաւորն էր, բայց չըհասկացաւ թէ ինչո՞ւ են այստեղ ժողովուել:

— Տէր իմ, ի՞նչ պիտի անեմ ես, քիչ շունչ առնելուց ետ հարցրեց խիզախը: — «Համբերիր, երկու օրէն վրայ կը պարզուի քո պաշտօնը, պատասխանեց գլխաւորը: Տղէն մի երկու ժամ մնալով այրում՝ լսածներէից եկաւ այն եղբակացու թեան, որ սրանք ամենը փուշ, սրիկայ մարդիկ են և որ ինքը անառակ ընկերների ձեռից հեռանալուց ետ այժմ ընկել է աւազակների շարքը, որոնք հալալ աշխատանքը թողած, գիշերները յարձակվում են քարուկանների վրայ և վաճառականների հարստութիւնները կողոպտելով բերում, յանձնում իրանց գլխաւորին: Սա յարձակումներին չէր մասնակցում, այլ գնում էր դուրս, տեղեկութիւններ հաւաքում, թէ ո՞ր քաղաքից ի՞նչ քարուկաններ են ելնելու և ո՞ր ճանապարհով, գալիս էր իրա ստորադրեալ աւազակներին խմբերի բաժանում և կողոպուտի ուղարկում: Խիզախը, գողադարանում մի քանի օր մտածելուց ետ ասեց ինքն իրան. «մի տարուայ վարձս այս գլխից ստացել եմ, անազնութիւն կըլինի, եթէ թողեմ, փախչեմ: Չէ, սրանք էլ ինձպէս մոլորուած են, կը մնամ ու ինչքան ուժ ունեմ, կը փորձեմ սրանց ուղիղ ճանապարհի բերել, իրանց արարքների վրայ մտածել տալ, եթէ համով չեն ուղղուիլ, ուժ գործ կը դնեմ, եթէ ուժով չեն ուղղուիլ, կը կոտորեմ բոլորին»: Այս որոշման վրայ էր խիզախը, երբ գլխաւորը յայտնեց, որ նրա պաշտօնն է, իբրեւ ամենից տարիքով փոքրի գնալ աղբիւրից ջուր բերել աւազակների և իրա ձիու համար: Թագաւորազը դա-

ռաւ ջրկիր, եռանդով ջուր էր կրում ուսով քարասուն հոգու համար ու նրանց ծառայում: Երբեմն աւանջ էր դնում զրոյցներին, հարց ու փորձով իմանում էր, թէ ո՞ր կողմի վրայ պիտի գնան, ո՞ւմ վրայ պիտի յարձակուեն:

Մի իրիկնադէմ շտապեցնում էին նրան, որ ջուր բերի: «Ի՞նչ կայ, հարցրեց խիզախը: — «Լաւ որս կայ, օտար աշխարհից հարուստ վաճառականներ են անցնում, այս գիշեր պիտի առաջները կտրենք»: Նկարագրից խիզախը հասկացաւ, որ վաճառականներն իրա հողի մարդիկ են: «Ի՞նչպէս թոյլ տամ, որ աւազակներն իմ ժողովրդին կողոպտեն, չէ, պիտի խափանել այդ մտադրութիւնը»: Հէնց որ աւազակներին դուրս ուղարկեց, ինքը մի հունի կոմբալ ունէր, առաւ ձեռն ու կարճ ուղիով վազեց քարուանի իջևանելու տեղը ու խօսեց. «անծանօթ եղբայրներ, աւազակներ են գալու ձեզ վրայ, ոտքի կացէք, հանեցէք ձեր զէնքերը»: Ինքը գլուխը փաթաթեց ու միանալով վաճառականների մարդկանց, մի լաւ ջարդ տուեց եկող աւազակներին ու յետ ածեց: — «Ի՞նչ վարձատրութիւն ասես, պատրաստ ենք, քաջ տղայ, ասին փորձանքից ազատուած վաճառականները, ասա, որ քո լաւութեան տակ չըմնանք»: — «Եթէ լաւութիւն անելու միտք ունէք, գնացէք, գտէք ձեր կորած պատանի թագաւորին, նրան արէք»: Այս ասելով հեռացաւ խիզախը ու աւազակներից վաղ հասաւ այրը ու իրա տեղը պարկեց: Խայտառակուած աւազակները հետևեալ առաւօտ գլխաւորին պատմեցին. «օտար վաճառականները շատ սրտոտ մարդիկ էին, մեզ տեսան թէ չէ, էլ չըթողին՝ աչք բաց անենք, մահակներով յետ ածեցին, քիչ մը-

նայ գէնքերով մեզ շարդ ու փութ թանհն»։— «Այ ամօթ ձեզ համար, ասեց գլխաւորը, ուղարկում եմ այդպիսի հարուստ քարուանի վրայ և դուք առանց կողոպուտի ետ էք գալիս»։

Երկրորդ շարթում գլխաւորը միւս խմբին ասեց. «աւելի մեծ քարուան է անցկենալու այս ինչ տեղով, հարուստ վաճառականների ապրանքով բարձած, գնացէք, յոյս ունեմ, դուք լիքը գաք»։

Խիզախը խօսք ու զրոյցից իմացաւ, թէ ուրքեր են քարուանի տէրերը։ Առանց կասկածի տեղիք տալու իրա ծառայութիւնը կատարեց, շուրը բերեց։ Աւագակներին դուրս ուղարկելուց ետ ինքն էլ իրա թաթմուխ հոռնի կոպալն առած, կարճ ուղիով վագեց բութուանի իջնանելու տեղը ու յայտնեց. «անծանօթ եղբայրներ, աւագակներ են գալիս ձեզ վրայ, հանեցէք ձեր մահակներն ու գէնքերը, ես էլ ձեզ կօգնեմ»։ Ինքը գլուխը փաթաթեց ու հոռնի կոպալն առած, վաճառականների մարդկանց հետ ընկաւ եկող աւագակների վրայ ու լաւ շարդ տալով փախցրեց։— «Այ քաջ տղայ, ասին վաճառականները, մեծ փորձանքից մեզ ազատեցիր, ինչքանով վարձատրենք, որ քո լաւութեան տակ չըմնանք»։— «Ինչ լաւութիւն որ ինձ էք անելու, գնացէք, գտէք ձեր կորած պատանի թագաւորին ու նրան արէք», պատասխանեց Խիզախն ու վագէվագ հասաւ այրը։ Որսորդութեան ժամանակից ոտով արագ ման գալու սովոր էր։ Հետեւեալ առաւօտ գլխաւորը երբ կրկին իմացաւ, թէ միւս խումբն էլ դարդակ է եկել, սաստիկ նախատինք թափեց գլխներին։— «Տէր, պատասխանեցին ստորագրեալները, մենք էլ չենք հասկանում, թէ ինչո՞ւ է բաղդներս կապուել, կամ ինչո՞ւմ

բոլոր վաճառականներն այժմ սրտոտ են դառել։ Էլ չեն սպասում, որ շարթուենք, մեզնից շուտ նրանք են յարձակւում գէնք ու մահակ առած»։— «Ամօթ ձեր տղամարդութեան, գոռաց գլխաւորն ու մատը մեկնելով Խիզախի վրայ ասեց. «եթէ այս ջրկիրին ուղարկէի, մի կոպալով եօթ վաճառական կը ծեծէր»։ Երբ ապրուստի պակասութիւնը զգալի դարձաւ այրում, գլխաւորը փորձի համար Խիզախին ուղարկեց պաշարի ետնից։ Ջրկիրը գնաց ու բեռներով բերեց։ Աւագակների նախանձն եկաւ. «սա ի՞նչ կտրուկ ոքմին է, որ ոչ ով չի կարում ընդգիմանալ»։ Խիզախը փորձառու էր դարձել, այրից դուրս գալիս ոչ մինի չէր ընկերացնում, մենակ գնում էր, խլում աւագակների բարեկամներից ու ազգականներից, որոնց մասին նախօրօք տեղեկութիւններ էր ժողովում։ Նրա ազդեցութիւնը այրի բնակիչների մէջ այնպէս մեծացել էր, որ ամենն էլ դողում էին նրա պատկերը տեսնելիս։ Միջոց էին փնտրում իրանց միջից հեռացնելու։ Գլխաւորը սրանեղութիւնից յոնքերը չէր բարձրացնում, գիտէին, որ քաջութեան պատճառով ջրկիրին շատ էր սիրում, ասին. «տէր, մեր աստղը խուարել է նրա համար, որ դու միշտ տխուր ես, և սրտով հիւանդ»։ Քեզ միայն մի ճար կօգնի, այդ անմահական աղբիւրի ջուրն է, ուղարկիր ջրկիրին, բերի»։ Գլխաւորը կանչեց Խիզախին ու ասեց. «սիրելի, դու էլ տեսնում ես, որ դարդից հիւանդացել եմ, ինձ ճար է պէտք, ուղում եմ քեզ ուղարկել, բայց ափսոսում եմ ջահէլ հասակիդ, չէ որ մօրդ մինուճարն ես»։— «Ասա, տէր, քեզ համար ամեն վտանգի պատրաստ եմ», պատասխանեց Խիզախը։— «Դու պիտի գնաս անմահական աղբիւրը ջրի

Աստուծո՛ւ ես՝ խմեմ թէ չէ, կառողջանամ, միայն ինչ արած, որ աշխտեղ գնացողը էլ յետ չի գալիս. երկիւղալի տեղ է, ամենն էլ սարսափում են: — «Միամիտ կաց, տէր, երբ ինձ ես արժան տեսնում այդ յանձնարարութիւնը, ես կը գնամ և ուզածդ կըբերեմ»: Խիզախը չըգիտէր աւագակների չար նպատակը, Աստուծո՛ւ անունը տալով միամիտ վերկացաւ ու գնաց:

Անթիւ շէն ու բնակութիւն անցնելուց ետ հանդիպեց մի ամայի դաշտի, տակ ու գլուխ փշով, տատաակով լի, դժուար անցանելի: Խիզախը իրա յամառ բնաւորութիւնով կոխոտեց, անցկացաւ: Դրանից ետ նրա առաջ եկաւ մեծ տարածութիւն քարով, դռէճով լի: Համբերութեամբ այդ էլ անցկացաւ ու պատահեց մի անտանելի ցելի, փխակի, որի մէջ մտնելն ու դուրս գալը ամեն ճամբորդի բան չէր: Խիզախն իրա անյուսահատ բնոյթով այդ արգելքին էլ յաղթեց. համբերութեան մէջ քաջ վարժուած, ողջ առողջ հասաւ մի անտառի: Նստաւ եւ ասում, դու դրախտ իմացիր, մէջտեղը կանաչ կարմրին տուող, բոլորակ ծաղկաստան ու նրա կենդրոնում անմահական աղբիւր. տակից ջուրը բլթում էր ու ծաղկապատ աւագանի մէջ պլպլում ու արևի շողերի հետ խաղում: Այնքան նեղութիւններից ետ Խիզախին շատ դուր եկաւ այս ամենը, մանաւանդ վարար աղբիւրի վրայ խելքը գնում էր: Կուցաւ աւագանի վրայ, սրտի ուզածի չափ քաղցը խմեց ու աչքը զցեց անտառի սոսին տուող ծառերին, ծաղիկներին: Այնքան զմայլելի էին տեսարանները, կասեաւ Աստուծո՛ւ իրա բոլոր շնչով նրանց մէջ նստած:

Այնքան մտիկ արեց դրախտային տեղերին, որ

կշտացաւ, յետոյ հետը բերած ամանը ձեռին մօտեցաւ աղբրին, որ լցնի ու ետ դառնայ: Կուցաւ, որ բլթան ակնից լցնի, դգաց, որ ետևից իրա գլխին վրայ հարող կայ: Ով որ էր, իրա կռան բոլոր ուժը փորձում էր, բայց չէր կարում Խիզախի վիզը ճկել և գլուխը ջրում թաղել: Դիմի ծայրը երբ դիպաւ ջրին, նրա փայլուն մակերեսի վրայ նշմարեց հրեշտակից էլ սիրուն մի աղջկայ պատկեր: Այս լուսացնցող պատկերից հոգի առած, Խիզախը ազատ ձախ թիւր ետ տարաւ ու պատ տուեց աղջկայ բարակ մէջքով, այնպէս ամուր սեղմեց նրա գոտկատեղը, քիչ մնաց մէջքի իլիկը կոտրի: Խորհրդաւոր գեղեցկուհին թոքերին ուժ տալով կուրծքն այնպէս ուռցրեց, որ լանջակապի կոճակները իրար ետևից կտրտուեցին ու իսկոյն նրա ծոցից մի նախշուն թաս ընկնելով աւագանի պռունկն ի վէր գլորուեց: Տղէն շտապով ձախ ձեռը բաց թողեց ու գլորուող թասի ետևից վազեց: Վերցնելն ու ետ դառնալը մի ակնթարթ հաղիւ քաշեց, բայց երբ աղջկանը աչք ածեց, ոչ աւագանի ծաղկաստանում գտաւ և ոչ սաղարթախիտ անտառի ստուերներում: Խիզախը շատ ան ու վիշարեց, քթից շատ մուխ հանեց, բայց ձեռից փախածի ետևից չը հասաւ: Նախշուն թասը խնամքով պահեց իրա ծոցում, ամանը անմահական ջրով լցրած ճամբայ ընկաւ դէպի այրը:

Աւագակները ուրախացել էին նրա ուշանալու վրայ. «հաղիւ ազատուեցինք այն զարգանդ արարածից, փորձանքի տակով եղաւ, կտրաւ», ծածուկ ասում էին իրար: Ինչ որ գլխաւորն էր, սրտանց սիրում էր Խիզախին, մի քանի անգամ մարդ էր ու-

դարկել բարձր սարի կատարից նայելու, արդեօք գալիս է իրա կտրիչ ջրկիրը, թէ չէ: Նախանձոտ աւագակները միշտ լուր էին տուել, թէ ոքմին չի երևում: Գլխաւորը մի օր արտասուք թափելով ամիսոսում էր նրա կորուստը, երբ յանկարծ թիզախը լոյս ընկաւ ու կանչեց. «հա ուղածդ բերի, տէր, վեր կաց, խմի»: Գլխաւորը տռաջ թիզախի ճակատը համբուրեց, յետոյ անմահական ջուրը բերանին դնելով խմեց, այնքան խմեց, որ առողջացաւ: Թիզախի ժամանակը չէր լրացել, մնաց այրում ու շարունակեց ապարդիւն դարձնել աւագակների գիշերային արշաւանքները: Երբ նրանք առանց կողոպուտի մնալով համարեա քաղցած օրում էին մնացել, ջրկիրն ասեց գլխաւորին. «տէր, կողոպուտն այլ ևս չի աշողւում սրանց, ամեն տեղ ընդգիծութեան են պատահում: Ես կամենում եմ ապրուստի միջոց ճարել, բայց ոչ կողոպտելով, ինչպէս մինչև օրս է եղել: Այս թասը, որ անմահական աղբիւրի մօտ եմ գտել, կը տանեմ բաղաք, փողով կը վաճառեմ ու նրա գնով պաշար կը բերեմ»: Գլխաւորը հաւանութիւն տուեց: Թիզախը թասը ծոց դրած գնաց նշանաւոր ոսկերիչների մօտ: Ոչ ոք չը կարաց նրա գինը որոշել, ամեն մի նոր տնդըղող նրա արժէքն աւելացնում էր: Հասարակ մարդու ուժից վեր էր նրան առնելը, ձեռք ձեռ անցնելով թասը հասաւ թագաւորի պալատ. սակայն գինն այնքան բարձրացած էր, որ արժէքը վճարելու համար գանձարանում այդքան փող չըկար: Չար նազիրը նենգութիւն բռնացրեց, ծածուկ հասկացրեց թագաւորին այսպէս. «բաւական տարի առաջ գողերը կողոպտեցին հօրդ գանձարանը, շատ ոսկու հետ տարան զարմանալի թասը,

նման այն թասին, որ այս երիտասարդը վաճառում է: Երդում կուտեմ, որ սա հէնց գողացուած թասն է»: Նազիրը ժողովրդի մէջ ևս տարածել տուեց, որ անգին թասը թագաւորի գանձարանից է տարուած: Թագաւորին այդ ձեռնտու էր, անփող տիրացաւ թասին և հրամայեց թաս վաճառող երիտասարդին իբրեւ գողի, կախ տալով սպանել և մարմինը թռչունների կերակուր դարձնել:

Թիզախն իրա թիզախութիւնն արեց, պալատականների ներկայութեամբ դարձաւ, թագաւորին ասեց. «թագաւոր, գուր տեղ հոգուդ վրայ մեղք ես բարձում. ես այդ թասը չեմ գողացել, այլ գտել եմ»: — «Լսում ես, տէր թագաւոր, գոչեց չար նազիրը, յանցանքը կիսով չափ վիզն է առնում: Ասում է՝ դրտել եմ, մի քիչ էլ եթէ հուպտաս, կը խոստովանի թէ ճիշտեղ է գտել»: — «Ճշմարտին հաւատա, թագաւոր: Խօսեց Թիզախը, այդ թասը գտնուած է. կուղես, տոնեմ, դրա հատն էլ բերեմ»: — «Ոչ, թագաւոր, վրայ բերեց նազիրը, գողին չի կարելի ձեռից թողնել. կը գնայ ու չի գալ: Թող իրա տեղ մեծ գրաւ թողնի»: — «Գրաւ չեմ կարող, ասեց Թիզախը, բայց պատանդ կը թողեմ: Աշխարհիս վրայ մի մօրից աւելի ոչինչ չունեմ, որ աչքիս լոյսին հաւասար է, եթէ յօժար ես, նրան կը բերեմ»: — «Այս թասը մի պառաւ կընկայ հետ չի կարելի փոխել, եթէ ուրիշ բարեկամ մարդ չունես պատանդ տալու, ուրեմն պիտի մեռնես, ասեց թագաւորը: Թիզախի վրայ մի ծանր տխրութիւն եկաւ, ոչ թէ նրա համար, որ պիտի կախուէր, այլ որ նա յօժարւում էր իրա սրտի ամենաթանկ բանը նրանց մօտ պատանդ թողնել, նրանք էլ արհամարհում

ուռ: Ձիաւորը լուսաթաթախ աղջիկ էր. շտապով վէր եկաւ ու երեք ճիւղանի մտրակը ձեռին մօտեցաւ գերեզմանի ափին: Մէկ անգամ խփեց, հողը յետ-յետ եղաւ, դագաղն երևաց: Երկրորդ անգամ խփելիս դագաղը դուրս թռաւ խուփը վրէն: Երրորդ անգամ խփելուն պէս խուփը դէն ընկաւ, դագաղի մէջ մի երիտասարդ կանգնեց ընտիր հագուստով: Աղջիկը փաթաթուեց կենդանացածի վզով ու սկսեց շերմաշերմ համբուրել: Երիտասարդն ամեն կերպ աշխատում էր նրա բոբբոք գրկից ազատուել, չէր լինում: Ձքնաղ ձիաւորն այն ժամանակ գրկից թողեց երիտասարդին, երբ նա բոլորովին ուժաստատ էր: Աղջիկը մտրակը կրկին շարժեց, երիտասարդը դագաղում պարկեց: Երկրորդ դարկով դագաղը գերեզման իջաւ, երրորդով հողն իրա տեղը թափուեց ու թումբ գոյացաւ: Աղջիկն շտապ մօտեցու սև ձիուն, ոտը դրեց ասպանդակի մէջ և ուզում էր բարձրանալ մէջքը, խիզախ դուրս պրծաւ թագնուած տեղից, մի ձեռով ձիու սանձը բռնեց, միւսով աղջկայ բազուկը ու այնպէս ամուր սեղմեց, որ մտրակը մտաների միջից ընկաւ: Կռացաւ որ մտրակը վերցնի, ետ նայեց, էլ ոչ աղջիկը կար, ոչ ձին: Մնաց անի ու վիշ անելիս, թէ ինչո՞ւ այն անգամ էլ լուսաթաթախ աղջիկը ձեռից ընկաւ: «Տեսածս երանգ էր, թէ իրականութիւն, խօսեց խիզախը, անի մտրակի զօրութիւնը փորձեմ»: Երեք դարկով երիտասարդին գերեզմանից հանեց: Նրա դարմանքին սահման չըկար: Երեք անգամ նորից դարկելով ննջեցեալին իրա տեղը պարկեցրեց:

Լուսաբացին հէնց որ պալատը գնաց, թագաւորի դարմանքն եկաւ, որ տղէն ողջ անվնաս վերադարձել

է: — «Սպասիր, թագաւոր, խօսեց խիզախը, տեսածս պատմեմ, աւելի դարմանաս»: Եւ սկսեց միառմի պատմել: — «Այդ անհնարին բան է, թագաւոր, ասին խող պալատականները, կարելի է սա խսկի գերեզմանի մօտ չի էլ եղել: Հաստատ խաբում է: Եթէ ժողովուրդը լսի, որ սա գնացել է ու շունչը վրէն ետ եկել, հազար ու մի կարծիք կանի: Ի՞նչ պատասխան տանք այն ժամանակ: Այդ գլխացաւանքից ազատ մընալու համար օգտակար ենք համարում սրան բանդարկել: «Բանդարկելն ի՞նչ օգուտ, ասին մի քանիսը, աւելի լաւ կը լինի գլուխը պոկել»:

Թագաւորը կարգադրեց, որ խաբբայ երիտասարդին կապկապած տանեն բարձր բարի գլխից գլորեն: խիզախն էր, իրան թափ տալով կանգնեց համարձակ ու թագաւորին այսպէս ասեց. «Գուր ես հաւատում սրանց խօսքին, գնանք գերեզմանի մօտ, եթէ ասածս չըկատարեմ, թէկուզ ծառից կախեցէք»: Թագաւորը յօժարուեց ու պալատականներն առած գնաց գերեզմանի մօտ: խիզախը ցոյց տուեց իրա թագնուած տեղը, յետոյ ծոցից հանելով մտրակը թագաւորին հարցրեց. «Քանի տարի է, որ տղէդ մեռել է»: — «Եթէ տարի»: — «Կուգէ՞ս նրան ողջ տեսնել, հարցրեց խիզախը մտրակը ձեռում տրորելով: Եկած բազմութիւնը խռնուեց գերեզմանի շուրջը: Չարախօսները դարձեալ գոռացին. «Դա խաբբայ մարդ է, այդ տեսակ հրաշք չի կարող պատահել»: — «Թագաւոր, կանչեց խիզախը, եթէ սրանց ասածի հակառակ քո որդուն կենդանացնեմ, խօսք ես տալիս սրանց իբրև զրպարտիչների քանեմ, գլորել տալ»: — «Ագնիւ խօսք եմ տալիս, ասեց թագաւորը: Հէց որ խիզախը մտրակով գերեզմանին դար-

կեց, պատահածից ամենի բերանը բաց մնաց: Երկրորդ զարկին դադարը ներքեից վերև թռաւ և նայողներին փշաքաղեցրեց: Թագաւորը զարմանքից գունատուել էր, Խիզախը նրան նայելով երրորդ անգամ մտրակը զարկեց: Իսկոյն և եթ խուփը դէն ընկաւ ու նորածիլ բեղերով թագաւորազը գերեզմանի ամին կանգնեց: Թագաւորն սկզբի վայրկենին շշուուէց, ասլա ուրախութիւնից լաց լինելով թեքը տարածեց ու տղին գիրկն առաւ:

Կարօտն առնելուց ետ դարձաւ Խիզախին ասեց. «բա՛շ երիտասարդ, զրպարտիչներն իրանց պատիժը կը ստանան, դրանում միամիտ կաց: Ու որովհետեւ իմ հատիկ զաւակն ինձ բաշխեցիր, իբրև վարձատրութիւն քեզ լինի իմ թագաւորութեան կէտը, կաց ու վայելիր:—Շատ շնորհակալ եմ, թագաւոր, այժմ թագաւորութիւն չեմ փնտռում, այլ այս թասի հատը»: Յոյց տալով ասեց. «եթէ գանձարանիդ մէջ սրա պէսն ունես, տուր»:—«Բո արած լաւութիւնն այնքան մեծ է, որ դրա պէս տաս թաս էլ քո չարին փոխ կանեմ: Բայց հաւատա, այդպիսի բան չունեմ»:—«Փոյթ չէ, ինքս կը գնամ գտնելու սրա հատը, շատ կարելի է տղիդ համար էլ հարսնացու ուղարկեմ: Ուրախ եմ, որ համոզուեցիր խօսքիս արհուլթեան մէջ, ինձ ուրիշ վարձատրութիւն պէտք չէ»: Ողջացած թագաւորազը մեծ խնշոյք սարքեց Խիզախի պատուին, որ իրա ուժով ու ճարպիկութիւնով երիտասարդներին շատ զարմացրեց: Յետոյ ամենին մնաս բարով ասելով գլուխը փէշը դրած հեռու աշխարհի կողմը գնաց: Շատն ու բիշը Աստուած գիտէ, երկար տարածութիւն կտրելով դէմ առաւ մի ծովի, որի երկու կողմի թագաւորները

կռուի մէջ էին: Ափին կանգնած նաւը պաշար էր տանում զօրքի համար: Զինուորները խորհուրդ տուին Խիզախին իրանց նաւի վրայ չըբարձրանալ: «Պատճառն ինչ է, հարցրեց Խիզախը:—Մեր թագաւորը կռուի մէջ է այն կողմի թագաւորի հետ, թշնամին աշխատում է մեր մթերքները ջուրը թափել և զօրքին սովով նեղել. դրա համար հէնց որ մեր նաւը հասնում է ծովի մէջ տեղը, յանկարծ լոյս է ընկնում մի հրաշք, թիկունքով նաւը շուռ է տալիս ջրի մէջ: Եթէ նաւի վրայ լողալ չիմացող մարդիկ են լինում, խեղդւում են: Ամբողջ եօթ տարի է, այս բանը շարունակւում է»: Խիզախի անվախ հոգին վառուեց, վճռեց նաւը փրկել վնասատու հրաշքի ձեռից: Խնդրեց նաւապետին, որ իրան նաւի վրայ վերցնի, իրա կեանքի համար ապահով լինի, որովհետեւ լաւ լողալ գիտէ: Իրաւունք ստանալուց ետ Խիզախը դիտմամբ կանգնեց նաւի վրայ այնտեղ, ուր սովորաբար զարգանդ հրաշքն երևում էր: Քամու ուժով նաւը ծանր ու բարակ լողալով հասաւ մէջտեղը: Նաւն սկսեց ահալի կերպով օրօրուել, այդ նշան էր, որ հրաշքը երևալու է շուտով: Ամենը սարսափած դողում էին: Խիզախի աչքը նշմարեց ջրից դուրս եկող մի բազուկ, որ նաւի կողքից բռնած ուզում էր շուռ տայ: Խիզախի սիրտը չըշփոթուեց, վրայ թռաւ ու այդ բազկից ամուր բռնեց: Հրաշքի մարմինը ողորկ էր ինչպէս մարմար, թեւ ուժով թափահարեց, ու ողորկ բազուկը բաշեց ազատեց, մատի մատանին յիշատակ թողելով ուժեղ տղի բռն մէջ: Հրաշքն այլ ևս չերևաց, նաւն անվտանգ հասաւ միւս տիւր: Ամենը հիացած էին նրա քաջութեան վրայ: Նաւապետը թագաւորի տղէն էր, ուրախացած

ասեց Խիզախին. «Քաջ երիտասարդ, ի՞նչ տամ քո արած լաւութեան համար, որ գոհ մնաս»։— «Այն էլ բաւական վարձ էր, որ ծովի վրայով շուտ հասցրիր այս ափը, թէ չէ ցամաքի ճանապարհը շատ երկար էր. աւելի բան չեմ ուզում, մնաս բարով, ասեց Խիզախը ու մատանին ծոցը դնելով գնաց։ Առաջն եկող բոլոր քաղաքներում թասը ցոյց էր տալիս, նրա հատի համար մեծ գումար խոստանում. ամեն տեղ էլ ասում էին՝ չըկայ, չունենք։ Քաղաքներից յոյսը կտրած ընկաւ անտառները, այրերը, աղբիւրների ափները, ժայռերի ծերպերը՝ կարծելով թէ այնտեղերք քաջերի, վիճակների կը հանդիպի, նրանց միջոցով տեղեկութիւն կիմանայ։ Ամենը դժուար։

Բայց Խիզախը ոչ մանգալուց էր յոգնում, ոչ անաշոքութիւնից յուսահատւում, ինքն իրան մխիթարելով ասում էր. «էլի առաջ գնամ, կարելի փափագս կատարւում է ու կէս տարին չըլրացած կարողանում եմ մօրս երեսը տեսնել»։ Թափառելը շարունակեց, շատ գնաց թէ քիչ, յայտնի չէ, նրա ուշադրութիւնը գրաւեց մի բարձր լեռու, չորս կողմը կանաչապատ դաշտ, ինքը մէջտեղ քարքարոտ ու սրուլիկ։ Բայց այդ չէր նրան գրաւողը, որ բերեց լեռան ստորոտը, այլ այն սիւնաձև ծովափը, որ կատարից բարձրանում էր ու գնում սիւլտակ ամպերի հետ խառնւում։

— Տէր Աստուած, գոչեց նա, այս ի՞նչ հրաշք է, միթէ այդ ամպաթաթախ կատարին մարդաշունչ կարող է լինի։ Բացի արծիւներից ո՞վ կարող է այնտեղ վերեւ բարձրանալ։ Բայց չէ՞ որ արծիւները կրակ անելու պէտք չունեն։ Ուրեմն ի՞նչ քաջեր են լինելու, որ անտառն ու հովիտը թողած գնացել են ամպերի ծո-

ցում բնակութիւն հաստատել»։

Խիզախը լեռան բոլորքը պտտեց, ամեն կողմերին աչք ածեց, ոչ մի կածանի հետք չը նշմարեց. «Տէր Աստուած, բացականչեց նա, հապա այս լեռան բնակիչներն ի՞նչպէս են բարձրացել, որ լանջերի վրայ ոտնահետ չեն թողել։ Նրանք հօ չէին կարող թռչել»։ Հետաքրքրութիւնից վառւած սկսեց նորից ակննել սրուլիկ լեռան ստորոտը, լանջերը, որ ոտնահետ գտնի, չըկայ ու չըկայ, իսկ կատարի վրայից ծովափը պարզ կերպով ծառանում էր ու նրա ուշքը, միտքը յափշտակում։

— Կամքի առաջ ի՞նչ կայ դժուար, խօսեց Խիզախը ու վստահօրէն վերեւ նայեց. սիրտս ասում է՝ էլ ինչի՞ է անուշը Խիզախ, որ չես կարող վերեւ բարձրանալ. գնա տես, ի՞նչ ծովս է վերեւ, տես, ո՞վքեր են այնտեղ ու էլի ի՞ջիր քո ճամբէն շարունակիր, որ թասի հատը գտնես»։ Այս խօսքի վրայ թափն արեց ուժեղ ոտներով ու վազեց դէպի լեռան բարձրօտ կողքը, չանգըտելով մի տասն ոտ բարձրացաւ։ Բռնելու հնար չունէր, որ հասած տեղը կանգ առնէր, ոտի տակն էլ փուխը էր, ուստի ներքեւ սլուեց, քարին ու դռէճին մատները բսելուց քեծոտելով։— «Ոտնամաններս խանգարում են, մտածեց Խիզախը, արի բորեկանամ, այնպէս փորձեմ»։ Ոտնամանները հանելով երկրորդ անգամ թափն արեց ու վազեց դէպի լեռն։ Ձեռի, ոտի մատներով փխրուն դռէճը բռնելով քիչ վերեւ գընաց, բայց վա՛յ այն գնալուն, տասնինգ, քսան ոտ չը փոխած, արիւնջուլիկ մատներով դարձեալ ներքեւ սլուեց ու գետնին դըրսկաց։ Առանց զգացած ցաւը քանի տեղ դնելու Խիզախը խօսեց. «Վրաս չունի թէ

ձեռն ու ոտս արիւնոտուեցին, բայց մի քանի քայլ աւելի գնացի լանջի վրայ, այդ նշանակում է՝ եթէ համբերութիւնս լարեմ ու շարունակ փորձեր անեմ, վերջապէս խլէզների: քարաթոթոշները պէս կը գնամ վերեւ»: Մօր մինուճար տղէն շունչ առնելով, ուժերը նորոգելով կրկին փորձ արաւ դէպի լեռը, կրկնեց մէկ, հինգ, տաս անգամ ու շարունակեց այսպէս մի օր, երկու օր: Ուշ չը դարձրեց ոչ ձեռի դրինգների բերելուն օր: Ուշ չը դարձրեց ոչ ձեռի դրինգների բերելուն և ոչ եղունգների տակերի արիւնոտուելուն: Խիզախը վճռել էր ոչ մի ցաւի առաջ չընահանջել: Եթէ սկըհում էր, նորից վեր էր կենում ու չորեք-թաթ անելով, ոլորուելով բարձրանում: Բոլոր ուժը ոտի բթերի վրայ էր, դրանք յոգնում էին թէ չէ, ձեռի ափները պոկ էին գալիս դռէճատ լանջից ու մէկ էլ տեսար խոշոր մարմնով ներքեւ գլորուեց: Խլէզի պէս այնքան փորսող տուեց, այնքան տրորեց լեռան լանջերը, այնքան սոթ տուեց, որ փխրուն սարառան լանջերը, այնքան սոթ տուեց, որ փխրուն սարառան լանջով վեր գնալու մէջ վարժուեց: «Վճիռս է ծխի մօտ հասնել, ինչ չարչարանք ուղում է, թող գլխիս գայ, գոչում էր ջլապինդ Խիզախը ու անսպառ եռանդով հողի ու քարի հետ կռիւ տալիս ոտներով, ձեռներով, և արիւն-քրտընքում մտնում:

Խիզախի ջանքերը զուր չանցան, վերջապէս երրորդ օրուայ մթնադէմին նա մօտեցաւ սրուիկի լեռան կատարին ու տեսաւ մի փոքրիկ շէնք, մէջը ճրագ վառած: Գուրսը շունչ կենդանի չէր երևում, Խիզախը զգոյշ մօտեցաւ լուսամուտին, տեսաւ ներսում բուխարու կրակն ուրախ վառվրալիս, սուփրէն մեկնած, ամեն բարեքով լի: Օթկանի բնակիչներն էին երեք չքնաղ աղջիկ: Ես աղջիկ եմ ասում, դու արեգակ,

լուսնեակ իմացիր: Ինչպէս երևում էր, հեռու տեղերից նոր էին իրար կուշտ ընկել, համ սուփրի բարիքները վայելում էին, համ իրար հետ կարօտով զրոյց անում: Խիզախն այդ հրեշտակներին տեսնելիս մոռացաւ մատների մղկըտոցն էլ, մարմնի ջարդն էլ: Նրանց տեսքով զմայլած՝ լուսամուտի տակ դրսից ալանջ էր դնում նրանց զրոյցներին: Ամեն միւր պատմում էր իրա գլխով անցածը: Նրանց միջի աւագը բաժակը վերցրեց և խօսեց. «Բոյրեր, մեր լեռից ներքեւ, երբ աշխարհում դբօնում էի, գնացի մեռած սիրելուս այցելութեան: Հրաշագործ մտրակի ուժով հայնեցի գերեզմանից, կարճ ժամանակով կենդանացրի, համբուրելով, զգուշելով սրտիս կարօտը նրանից առայ, հէնց ուղում էի ձի նստել, յանկարծ մի կտրիճ աղայ վրայ թռաւ ու բազկիցս բռնեց: Գերի չընկնելու համար մտրակը թողի նրան ու ձեռից պրծայ: Հազարաւոր երիտասարդներից նա առաջինն էր, որ ինձ այդպէս վախեցրեց: Այս բաժակը խմում եմ նրա պէս ուժեղի կենացը: Աստուած նրա սիրտն այն կրակը դցի, որ բուն ու հանգիստ կորցրած իմ ետնից ման գայ: Եթէ նրա սիրտը տէր ունի, թող գոնէ մտրակս վերադարձնի, որ բազդս կասկած չըմնայ: Զէ՛ որ խեղճ թագաւորազը վշտից մեռաւ, որովհետեւ գոռոզ հայրը յօժար չէր, որ մի անյայտ աղջկայ իրա հատիկ ժառանգը կին ուղի»։ — «Խմում ենք այդ քաջ երիտասարդի կենացը, ասին միւս բոյրերը ու դարդալեցին: Մի բոպէ լուծթիւնից ետ միջնակն առաւ բաժակը ու խօսեց. — «Բոյրեր, ամբողջ եօթ տարի յաջողութեամբ կուտում էի իմ սէրը մերժող թագաւորազի դէմ, որ իբրեւ նաւապետ ուղում էր պաշար անց-

կացնել ծովի այն կողմը զօրքի համար: Ամենի վրայ դարհուր էի տարածել, նաւը շուռ տալով անթիւ մարդիկ ու ապրանք էի ծովն ածել: Ոչ մի աղամորդի չէր համարձակուում տեղից շարժուել, բայց վերջին անգամ մի խիզախ երիտասարդ վրայ թռաւ, հզօր մատներով բազկիցս բռնեց: Ինձ այնպէս նեղը գցեց, որ ոչ միայն չըկարացի նաւը շուռ տալ, այլ ձեռիս թանկագին մատանին նրա ափում թողնելով հազիւ անձա ազատեցի ու փախայ: Աստուած անի, տղի սիրտն այնպէս կը բակուի, որ հովանալու համար գիշեր ցերեկ ինձ փրկորի և մատանին ձեռին գայ ինձ տիրանայ: Իսկ եթէ սիրտն արդէն ուրիշի վրայ է, գոնէ գութ ունենայ, մատանին ինձ վերադարձնի, որ բաղդս կասլուած չը մնար, կարենայի վրէժս թագաւորազից հանել»: — «Խըմում եմք այդ քաջ երիտասարդի կենացը, ասին միւս քոյրերը և քաղցր հիւթը դարդակեցին: Մի բոպէ լըռութիւնից ետ խօսեց ամենափոքրը ու ամենասիրունը. «Բոյրեր, բաղդ որոնելու ցանկութիւնը ձեզանից մէկին տարել էր լուռ հանգստարան, միւսին կապոյտ ծով, իսկ ինձ էլ տարաւ ստուերաշատ անտառի անմահական աղբիւրը, որին մօտենալը, նրա ջուր խըմելն ու ողջ հեռանալը ամեն մի աղամորդու շնորք չի: Ինչպէս որ ձեր ձեռից անթիւ, վախկոտ երիտասարդներ մահ են ընդունել, այդպէս էլ եղել են անմահական ջրի եկողները, ամենն էլ մեռել, կորել են: Վերջին անգամ մի երիտասարդ, ամեն արեւելքի յաղթելով հասաւ անմահական աղբիւրի կողշտը, ոչ միայն ինքը կուշտ խմեց, այլ և ուզում էր ուրիշ մահկանացուի համար տանի: Ես կամեցայ այդ մեծասրտին պատժել ու աղբիւրի մէջ ընկղմել, բայց այդ երի-

տասարդը մատներով մէջքս այնպէս սաստիկ սեղմեց, ոչ քեզ մնաց հոգիս տայի: Ուժգին շունչ առնելիս լանջակապիս կոճակները չըգիմացան, իրար ետնից կտրտուեցին, ծոցս բացուեց ու այնտեղից ընկաւ նաշխուն թասը: Նա վագեց այդ թասը վերցնելու, ես ձեռից ազատուեցի ու փախայ: Ջուրը հայելի էր, նրա մէջ ես նրա պատկերը տեսայ, նա իմ: Թասի հատը մնացել է ծոցումս: Խմում եմ իմ ուշքը խլող այդ քաջի կենացը: Եթէ իմ սիրտն այրող կրակի մի պէծք Լաստուած գցէր նրա սիրտը, նա հանգիստ չէր մնալ, քունը կտրած ետնիցս կը գար, աշխարհէ աշխարհ ման գալով, որ ինձ գտնէր, ինձ էլ, թասի մնացած հատին էլ տիրանար: Իսկ եթէ քարասիրտ կը դառնայ, չի գալ, այն ժամանակ ինքը լինի իրա Աստուածը»: — «Խմում ենք այդ քաջ տղի կենացը, ասին քոյրերը ու բաժակները դարդակեցին: Յետոյ սկսան իրանց դուր եկած քաջերին աւելի մանրամաս նկարագրել ու միասին հառաչել. «ճի, Աստուած, ո՞ր էր թէ այդ երիտասարդները աշտեղ լոյս ընկնէին, որ ամեն քաղցր ծառայութիւն նրանց անելով մեր սէրը ցոյց տայինք ու սրտներիս կարօտն առնէինք»:

Խիզախի համբերութիւնը կտրուելու վրայ էր, յարմար վայրկեանի էր սպասում, որ ներս ընկնի: Վերջին «ճի»ը դեռ աղջկերանց բերանումն էր, որ նա դուռը բաց արեց ու առաջներին տնկուեց: Երեք քոյրերն էլ մնացին ապշած, անակնկալ ներս եկածին լուռ ու մունջ դիտեցին: Ես ամեն միւսը ծանօթ գիծ գտնելով նրա կերպարանքի վրայ սկսան դէմքները, բաղցրացնել, ժպտալ ու վերջն ամենը միանգամից խնդումով վեր թռան դէպի նա, ամեն միւսն ուզում էր իրա

Թուում էր, թէ ողջ աշխարհը իրա բռան միջին է, նա-
յեց աջ ու ձախ, անհուն հորիզոններին, մինչև իրիկ-
նադէմ քաղցր ժամեր վայելից երեք քոյրերի հետ
ծաղկների մէջ զբօսնելով ու դարձաւ ասեց. «կէս
տարի ժամանակամիջոց էր տուած, արդէն լրանալու
վրայ է, եթէ որոշեալ օրը չըհասնեմ, 40 ընկերներին
պիտի կախեն. մայրս էլ եթէ լսի, որ ինձ գողութեան
մէջ մեղադրում են, նա իրան կըսպանի: Հարկաւոր
է շտապել, ասացէք, ռոտեղով պիտի իջնեմ այս կա-
տարից: Բարձրանալիս, ճիշտ է, անչափ նեղութիւն
ներ եմ քաշել, բայց բարի Աստուածը փոխարէն ա
ռատօրէն վարձատրեց, այստեղ գտայ այն գանձերը,
որոնց նմանը ոչ մի թագաւոր չունի» — «Միւրեւի փեսայ,
ասին աւագն ու միջնակը, քեզ լեռան կատարից մինչև
ստորոտ տանելը երկուսիս պարտքը լինի, մնացածի
հոգսը մեր կրտսեր քոյրը կը քաշի»:

Երկրորդ գիշերն էլ քաղցր հիւրասիրելով, միւս
առաւօտ երկու քոյրը հագան իրանց թեքը ու խի-
զախին գնելով իրանց ուսերի վրայ, սկսան օդում սա-
ւառնելով իջնել: Քենինները նրա հետ զրոյց անելով
հասան ստորոտը: Կրտսերը ետ էր մնացել օթեանին
մնաս բարե ասելու. իրա բաժին գանձն ու ոսկին ի-
րա թեքի վրայ բարձեց ու նոյնպէս սաւառնելով իջաւ
ստորոտ: Մեծն ու միջնակը համբուրելով քրոջն ու
փեսին բալդաւորութիւն մաղթեցին ու ետ թռան ի-
րանց լեռնային օթեանը:

Խիզախը խիստ տխուր էր, որովհետև գնալու ճա-
նապարհը երկար էր, ունեցած ժամանակը շատ կարճ,
քիչ էր մնում լայ, որ մօր յուսահատ վիճակը երևակայում
էր: Լուսաթաթախ աղջիկն ասեց. «վշտիդ պատճառը

հասկանում եմ, մազաչափ մի տխրի, զուր կորցրած
ժամանակդ ետ կը բերեմ. Մի ամսուայ ընթացքում
եկած տարածութիւնդ ես մի օրում կը թռչեմ: Ա՛րի,
իմ քաջ, նստիր թեքիս, գնանք», երիտասարդը համ-
բուրեց աղջկայ ճակատը, նստեց նրա փուած թեքին
ու աչքերը խուփ արեց, որ չըշաղուեն: Լուսաթա-
թախն օդում այնպէս արագ էր լողում, որ քամուց էլ
արագ: Ամիսներով եկած ճանապարհը Խիզախը երեք
օրում կտրեց և այն ժամին հասաւ թագաւորի քաղաքը,
երբ չար նազիրը կրկնում էր. — «տես՜ր, թագաւոր,
ինչ խաբեբայ էր այն երիտասարդը, թան առաւ
փախաւ: Զուր տեղն ենք նրա պատանդ թողած մարդ-
կանց կերակրում: Հրամայիր ամենին գլխատել ու
ծախսը կըճատել»:

Խիզախն իրա նշանածին քաղաքի ծայրում մի
տան տեղաւորելով ինքն շտապով պալատը հասաւ ու
աղաղակեց. «Թագաւորն ապրած կենայ, պայմանի ժա-
մանակը դեռ չըլրացած ահա եկայ: Դու պահանջում
էիր նախշուն թասի հատը, ահա բերել եմ. թող նա-
զիրը գայ ու իմանայ, թէ այս երկուսից որն է իրա
տեսածը»:

Թագաւորն ատեան կազմեց ու պալատականներին
ներկայութեամբ հարցրեց նազիրին. «ասում էիր, որ
այս երիտասարդը իմ հօր գանձարանից անգին թաս
է գողացել, այս երկուսից որն է, ցոյց տուր»: Նազիրը
նայեց, մատնահարեց, մնաց շուարած, չըգիտէր, որն
ասի: Խիզախը ասին ու մարգարիտները ծոցից հանելով
ապուշ կտրուած նազիրի քթին մօտեցրեց ու հարցրեց.
«ասա, մի լուի, արդեօք սրանք էլ եմ թագաւորի
գանձարանից գողացել»: Ներկայ եղողները գոչեցին.

«նազիրը զրպարտիչ է, ցած հոգի մարդ է, պիտի պատուհասուի»։ Թագաւորը Խիզախի ձեռքը բռնելով խօսեց. «ազնիւ տղայ, ճշմարտութիւնը պերականգնելու համար հաստատուն կամքով կէս տարի պտըտեցիր ու խօսքդ տեղաց արիւր։ Դու ժողովրդի համար պիտանի մարդ կը լինես։ Ես անգաւակ եմ, արի իմ տեղ թագաւոր եղիր»։— «Թագաւոր տէր, խօսեց Խիզախը, մի քանի ժամով իրաւունքդ ինձ տուր, եթէ արած վճիռներս այս բազմութեան դուր կը գան, այն ժամանակ կը տամ իմ համաձայնութիւնը»։ Իրաւունք ստանալուց ետ Խիզախը աւագակների զխաւորին մօտ կանչելով ականջում մի բան փսփսաց և հրամայեց, որ թագաւորական կառք տան նրան։ Դրանից ետ ինքը գահի վրայ նստելով նազիրին կանչեց առաջ. «լաւ լըսիր, ես թագաւորաց մարդ եմ ու վրէնդուած հօրս գահից մի նազիրի միջոցով։ Նա ոչ թէ միայն ժողովրդի, այլ և իմ բարեացակամն էր։ Ես նոր եմ հասկանում նրան։ Եթէ նրա արդարասիրութիւնը, ազնւութիւնը չըլինէր, ես կը մնայի իմ անառակ բնաւորութեան մէջ, իմ աշխարհն էլ քար ու քանդ եղած կը լինէր, շուտով կը յայտնեմ նրան անհուն երախտագիտութիւնս, եթէ իմ ժողովրդի այդ ամենասրտացաւ բարեկամը կենդան մնացած կը լինի։

Դու էլ նազիր ես, այս աշխարհում թագաւորից ետ երկրորդ մարդը, բայց ինչպէս փաստը ցոյց տուեց, մի անարդար ու անազնիւ արարած ես, երևում է, թո՛ղտի համար միշտ խաբել ես քեզ անպայման հաւատացող թագաւորին և անմեղ անձերի դուր պատուհասել տուել։ Շատ պաշտօնեաներ թո՛ղտի օրինակով ապականուած կը լինեն։ Քեզ պէս խորամանկ մեծաւորի

զլուխը պիտի կացնով կտրուի, որ միամիտ փոքրաւորները ուղղուեն»։

Խիզախի մայրը լալուց, որդու կարօտ քաշելուց կուրացել էր, երբ թագաւորական կառքով ևկաւ նրա մօտ աւագակապետը ու խոնարհ ծառայի պէս նստացրեց կառքի մէջ ու հասցրեց պալատի դուռը։ Խիզախը լսելով աւագակապետի գալուստը կանչեց ատենան ու բազմութեան առաջ այսպէս խօսեց.

«Դու մի տարի առաջ խոստացար ինձ մարդ շինել ու փառքի հասցնել, ինչո՞վ—գողութիւնով, կողոպուտով։ Քո ընտրած ճանապարհը սխալ էր և ես շատ անգամ ծածուկ անցել եմ քարուանով գնացող վաճառականների կողմը ու ջարդել քո ընկեր աւագակներին։ Արդար քրտինքով վաստակած չնչին գումարը աւելի բարձր է, քան թէ գողացած մի պարկ ոսկին։ Ես իբրեւ թագաւորի միջնաճար որդի, վատ ընկերների հետեւելով ամեն անառակութիւն անում էի։ Դառնութիւններից ետ թողի այդ անվայել ճանապարհը։ Դու և քո ընկերներն էլ թողէք ճանապարհ կտրելն ու արիւն թափելը, և գնացէք հալալ վաստակ արէք ու ազնիւ կեանքով ապրեցէք։ Դրա համար ինչքան գումար հարկաւոր է, կըստանաք ինձնից։ Եթէ առաջարկս չէք ընդունիլ, հունի կոպալը պատրաստ է, էլի անուշ կանէք»։

— «Մի տարի ես եղել եմ թո՛ղտի մեծաւորը, խօսեց աւագակապետը, այս օրուանից մինչև կեանքիս վերջը կը լինեմ թո՛ղտի խոնարհ ծառան։ Տայ Աստուած, որ մեզ պէս շատ կորած հոգիների դարձ բերես»։

Այս ամենից ետ Խիզախը իրա մօրը թագուհու արժան դարձարած, նստացրեց կառքը ու իրա հետ տարաւ քաղաքի ծայր, ուր նշանածն սպասում էր։

«Սիրելի, ասեց թագաւոր աղջկան, բեզանից ծածկել եմ, որ ես թագաւորաց եմ, տես, խեղճ մայրս իմ կարօտը քաշելուց աչքերը վնասել է»։— «Դրա ճարը

դժուար չէ, պատասխանեց հարսնացուն կոյր սկեսօր ձեռք համբուրելով, ահա այս րոպէին կառողջանայ»։ Թեի ծայրը քսեց պառաւի կոպերին։ Աչքերը լաւացան, ինչպէս առաջ էին։ «Երբ մայրս առողջացաւ, էլ վիշտ չունեմ, դէ, այժմ գնանք մեզ սպասող Թագաւորի մօտ, ասեց խիզախը։

Պալատում մեծ ճաշ էր։ Թագաւորը շատ զարմացաւ հարսնացուի գեղեցկութեան վրայ։ Երբ խիզախը միառ մի պատմեց պատանեկութիւնից սկսած իրա գլխով անցած փորձանքները, Թագաւորը հիացած գոչեց. «Ես ուրիշ յաջորդ չեմ ուզում։ Նախկին անառակութիւններիդ պատճառով դու կորած մարդ ես եղել, բայց քո խիզախ հոգով դուրս ես պրծել կեանքի դառնութիւնների ու փորձութիւնների միջից, դառել այսպիսի ազնիւ, արժանաւոր մարդ. դու գտնուած գանձ ես իմ աշխարհի համար. կենդանութեանս օրով իմ գահը քեզ եմ տալիս, ժառանգիր քո անձման նշանածի հետ»։

Մեծ պատրաստութիւններ եղան հարսանիքի համար, Թագաւորն իրա քաջասիրտ որդեգրի սիրու համար կամենում էր ժողովրդի հետ եօթն օր, եօթ գիշեր ուրախութիւն անել։ Կերուխումը դեռ նոր էր սկսուել, մէկ էլ ի՞նչ տեսան. դեսպաններ լոյսընկան խիզախի հօր աշխարհից։ Դեսպանների գլուխն էր հաւատարիմ նազիրը, ժողովրդի կողմից եկել էր խնդրելու, որ խելօքացած խիզախը վերադառնայ. իրա հօր Թափուր գահին նստի ու երկիրը կառավարի։

Խիզախը վրայ ընկաւ ծեր նազիրի ձեռք համբուրեց միքանի անգամ, նազիրն էլ նրա ճակատը։

Հարսանիքի կերուխումը վերջանալուց ետ, արդեօք խիզախ Թագաւորազը գնաց հայրական աշխարհը, թէ մնաց անգաւակ Թագաւորի մօտ, այդ մասին հէքեաթը բան չի ասում։

Թիֆլիսի զրախանութներում վաճառում են մեր կազմած դասագրքերը

1. ԿՐՕՆԻ ԴԱՍԱՏԻՈՒԹԻՒՆ. ա. բաժ. ձեռնարկ ուսուցիչների համար գինը. . . 40 կ.
2. ԿՐՕՆ. ա. տարի. բարոյախօսական առակներ և Յիսուսի կեանքից պատմութեանը. 10 »
3. ԿՐՕՆ. բ. տարի. Նահապետների կեանքից մինչև Յովսէփի մահը. . . 20 »
4. ԿՐՕՆ. գ. տարի. Մովսէսից մինչև Թագաւորութեան բաժանումը. . . 35 »
5. ԿՐՕՆ. դ. տարի. Մարգարէներ և հրէից ազգի վիճակը մինչև Հերովդէս . 40 »

Պատրաստ են տպագրութեան

6. ԿՐՕՆ ե. տարի. Յիսուսի կեանքը միեւն. Համբարձում.
7. ԿՐՕՆ. գ. տարի. Առաքեալների յամանակաշրջան եւ Հայաստանի լուսաւորիչներ.

Թիֆլիսի զրահամուլթներում վաճառում են մեր
աշխատութիւնները:

1. ՈՍԿԵԹԵԻԻԿ, պատկերով 30 կ.
2. ՇԷՆ ԹԱԳԱՆՈՐԻ ԱՂԶԻԿ. գ. տպագր. 12 պատկերով. 35 »
3. ԾՈՎԻՆԱՐ. գ. տպ. 25 »
4. ԵՐԿՈՒ ԱՂԲԵՐԱՅԵՂ. բ. տպ. 30 »
5. ԱՍՏՈՒԱԾ ԱՂԲԱՏԻ ԿԵՐՊՈՒՄ. 20 »
6. ԵՐԿՈՒ ԶՐՈՅՑ } ա. Երեք խոստովանութիւն } 30 »
պատկերով } բ. Երեք ոսկու պատմութ.
7. ՀԷՔԻԱԹՆԵՐ. 30 »
8. ՀՈՂԱԾԻՆՆ ԱՆՄԵՌ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ 8 »
9. ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱԿՆԵՐ. 30 »
10. ԾԵՐԵՐԻ ԶՐՈՅՑՆԵՐԻՑ. պատկերով. 20 »
11. ՄՐՏԱՇԱՀ ԲԱՆԵՐ. 20 »
12. ԱՍՏՈՒ ԴԱՏԱՍՏԱՆ. 5 »
13. ԱՍՏՈՒԱԾ ԶԸ ՃԱՆԱԶՈՂ. 10 »
14. ԳԱԼՕ ԱՓՕ. Նիժեցի Խաչան 12 »
15. ԺԱՄԱՆԱԿԸ ՈՍԿԻ. պատկերներով. 40 »
16. ԻՆՆԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ, «ՍԻՐՏ» գրքից. պատկերներով 40 »
17. ՔԱԶ ԱՂԱՍԻ 25 »
18. ՍԱՍՈՒՆՑԻ ՅՈՎՆԱՆ. 30 »
19. ԽՈՒԼ ԽԱԶԻԿ. բ. տպ. 25 »
20. ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. Ա. Կապուկ. 40 »
21. ՎԱՐԴԱՆ. ՂԵՒՈՆԴ. ՄԱՍԻՆ պատկերներով. 30 »
22. «ՍԻՐՏ» գրքից Ծնողների նամակները որդուն 15 »
23. ՎԷՐԲ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ գրքի զոհարներից 10 »

Հեղինակի հասցէն՝ Թիֆլիս. Միքայէլեան փողոց
№ 82. բնակ. 9.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0367358

60357